

Vho Angie Motshekga
Minista wa Muhasho wa
Pfunzo ya Muteo

Vho Enver Surty
Muthusaminista wa Pfunzo
ya Muteo

Bugu idzi dzo nwalelwa vhana vha Afrika Tshipembe, mushumo wa hone wo rangiwa phanda nga Minista wa Pfunzo ya Muteo. Vho Angie Motshekga na Muthusaminista wa Pfunzo ya Muteo. Vho Enver Surty.

Bugu dza u shumela dza Rainbow ndi tshipida tsha zwe Muhasho wa Pfunzo ya Muteo wa ita zwa u khwi, isa vhukoni ha vhagudi vha Afrika Tshipembe vha giredi dza rathi dza u ranga. Sa tshiwe tsha zwithu zwihiwlwane zwa Pulanetshumisi (Action Plan) ya Muvhuso, thandela iyi yo konadzea nge ya lambedzwa lu sa vhudzisiwa nga Muhasho wa Gwama ja Lushaka (Thirezhari).

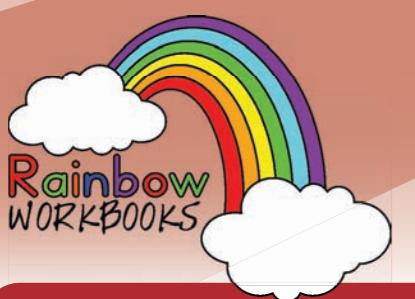
Hezwi two ita uri Muhasho u kone u bveledza bugu idzi, dzi kha nyambo dzothe dza tshiofisi, dzi tshi waniwa mahala.

Ri na fulufhelo lauri bugu idzi dzi do thusa vhadededzi (vhagudisi) mushumoni wavho wa u funza wa duvha linwe na linwe khathihhi na u vha na vhuzanzi uri vha khunyeledze kharikhulamu yothe. Ro ita nga vhuronwane uri ri sumbedze ndila vhadededzi kha nyito nge ra shumisa aikhoni dzi no sumbedza uri mugudi u tea u ita zwifhio.

Ri na fulufhelo li no bva li mbiluni uri vhana vha do diphi a nga u shumisa bugu idzi zwenezwi vha tshi khou aluwa na u guda, khathihhi na uri na vhonewho, sa mudededzi, vha do diphi a na vhana avha.

Ri ri kha vhone na vhagudi vhavho, ngavhe zwi tshi vha nakela musi vha tshi shumisa bugu idzi. Zwi pfumbe.

ISBN 978-1-920458-80-5

TSHIVENDA HOME LANGUAGE
GRADE 6 – BOOK 1
TERMS 1 & 2
ISBN 978-1-920458-80-5

THIS BOOK MAY
NOT BE SOLD.

ISBN 978-1-920458-80-5

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI – Gireidi ya 6 Bugu ya I

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Dzina:

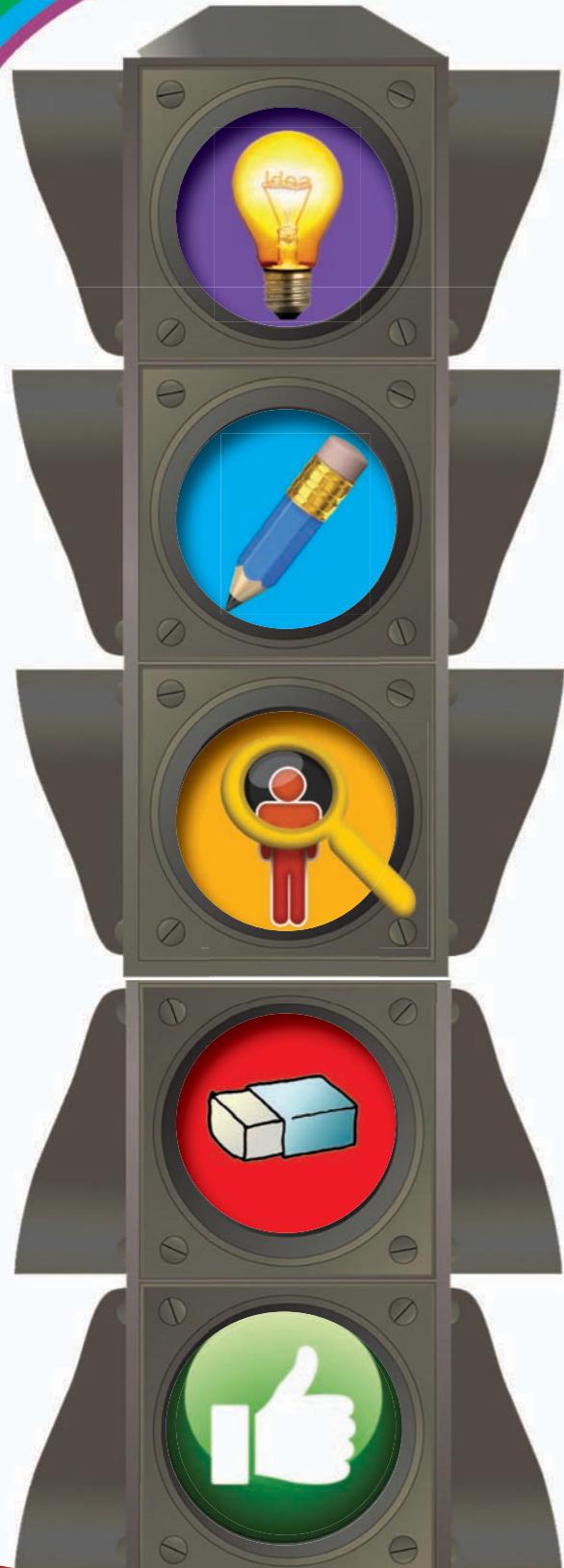
Kilasi:

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI

Bugu I
kotara 1 & 2

Kuiwalele

Dilugiseni

Rerani na tshigwada tshanu uri ni kuvhanganye mihumbulo. Shumisani mepe wa mihumbulo kha u dzudzanya mihumbulo yanu siani la puloto, vhaanewa/vhabvumbedza na fhethuvhupo.

Mvetamveto

Nwalani mvetamveto yanu ya u tou thoma. Elekanyani nga lushaka lwa vhathetshelesivhataleli, tshivhumbeo na phara iñwe na iñwe.

Vusuludzani

Vhalani mvetamveto nga lito la u sasaladza ni wane mbigelamurahu i no bva kha vhañwe nga inwi kiłasini na mudededzi wañu.

Dzudzanyani

Dzudzanyani nga u Ɋola mupelelo na ndongazwiga. Itani ndulamiso ya mvetamveto.

Andadzani

Nwalani mvetamveto yanu ye ya dzudzanya na u lulamisa, sa one mañwalwa a u khunyeledza.

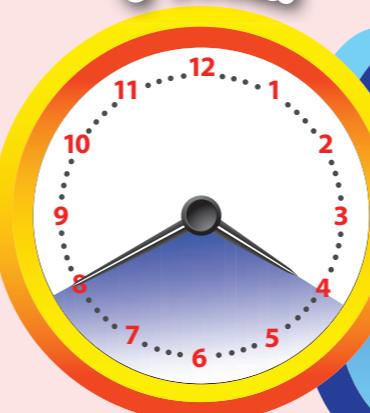
Kuvhalele

Thangelauvhala

Vvhala

Thevhelauvhala

- Elekanyani nga zwine na vho zwi Ɋivha zwi no kwama Ɋoho ya mafhongo.
- Elekanyani nga muñwali na deithi ye bugu ya andadzwa ngayo.
- Vhalani phara ya u thoma na ya u fhedzisela ya tshipida itsho.
- Lingedzani u humbulela uri jinwalwa ilo li khou amba nga mini.

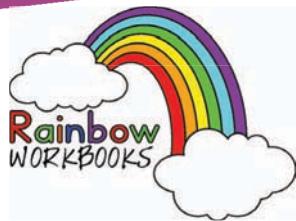
- Musi ni tshi khou vhala, ni ite ni tshi awela ni vhone uri ni khou pfectesa naa.
- Vhambedzani zwe na vha no humbulela zwone na zwe na vhala.
- Arali ni sa koni u pfectesa zwine maiwe a maipfi a amba shumisani dikishinari (thalusamaipfi).
- Arali ni sa pfectesi phara iyo, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni ntha.

- Lingedzani u elelwa mafhungomatsivhudzi magede o lumbamaho zwe na vhala.
- Itani mepe wa mihumbulo wa mihumbulo miulwane.
- Nwalani zwi re zwañu inwi muñe ni tshi shumisa mihumbulo i no bva kha zwe na vhala.

Gireidi
ya **6**

L u a m b o
I w a h a y a n i

NGA TSHIVENDA

Heyi bugu ndi ya:

Bugu ya

I

TSHIVENDA

TSUMBANDILA DZA U SHUMISA IYI BUGU YA MISHUMO

Bugu ya Mishumo ya vhuimo ha vhukati ha ngudo ya Luambo lwa Hayani i a vha ḥanganedza. Vhuimo uhu ha vhukati ha ngudo dza Luambo lwa Hayani ho itelwa u alusa vhukoni ha luambo kha vhagudi uri vha kone u alusa zwikili zwavho zwa u davhidzana hu no itwa vhutshiloni, khathihi na u alusa zwikili zwa u guda funzoni ri tshi buđa na kharikhūlamu. Ri na fulufhelo lauri vha do zwi vhona uri iyi Bugu ya Mishumo i thusa vhagudi kha u alusa vhukoni uhu he ha bulwa.

Bugu ya Mishumo iyi yo dzudzwanywa hu tshi tevhedzwa zvitendeledzi zwa vhege mbilimbili zwa CAPS. Vha do ḥangana na migaganyo ya zwine zwa do funzwa kha tshitendeledzi tshiñwe na tshiñwe tsha vhege idzi mbili kha masiařari 1, 35, 69 na 103 a iyi Bugu ya Mishumo.

Tshitendeledzi tshiñwe na tshiñwe tsha vhege mbili tsho vhekanywa uri tshi katele zwikili zwi tevhelaho zwa luambo:

Kha ri ambe

1 U thetshelesa na U amba (Oraļa) – awara dza 2 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

Vhagudi vha tea u ńewa zwikhala tshifhinga tshothe zwa u alusa zwikili zwavho zwa U thetshelesa na U amba zwa u kuvhanganya ngazwo mafhungomatsivhudzi, vha tandulula thaidzo na u bula mihibulo yavho na kuvhonele kwavho kwa zwithu.

Bugu ya Mishumo i na nyito dzi re na tshivhalo dza u amba na u thetshelesa dzine vhone vha nga dzi shumisa u itela u vha na vhučanzi uri vhagudi vha wana zwikhala musi na musi zwa u ita ndowendowe dza u tou amba.

Kha ri vhale

2 U vhala na U Talela – awara dza 5 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

CAPS i lila uri vhagudi vha vhale na u talela zwibveledzwa zwa maňwalwa magede na tshaka dza maňwalwa nngede kha tshitendeledzi tshiñwe na tshiñwe tsha vhege mbili. Hafha hu katelwa u vhala: nganeapfufhi (zwiřori zwipfufhi), fołokuloo (ngano), nganetshelomuňe, maňwalo, imeiři, zwiňwalwa kha dayari, matambwa, atikili dza gurannda, atikili dza magazini, inthaviwu dza radio, vhurendi, maňwalwa a u țuțuwedza, khungedzelo, ndaela, ndaedzandila na kuitelwe kwa zwithu. I tshi inga kha zwenezwi, CAPS i lila uri vhagudi vha vhale maňwalwa a re na mafhungomatsivhudzi a u tou vhone: mimepe, tshati, dzithebuļu, nyolo, mepe ya mihibulo, tshati dza mutsho, phosītara, nđivhadzo, zwifanyiso na dzigirafu. Vha do wana hu na zwibveledzwa zwa maňwalwa zwi re na tshivhalo kha iyi Bugu ya Mishumo.

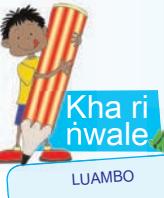
CAPS i bula maitele a u vhala ane a vha maga a thangelauvhala, u vhala na thevhelauvhala. Vha do ḥangana na ńhalutshedzo dzi no sumbedza maga nga maga dza 'kuvhalele' nga ngomu ha khavara ya nga phanda ya bugu iyi.

Kha ri řwale

3 U řwala na U ńekedza – awara dza 4 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

CAPS i lila vhagudi vha tshi ita ndowendowe dza u řwala musi na musi dza mafhungo o fhambananaho. Bugu ya Mishumo iyi i na fureme dza u řwala ngadzo khathihi na nzunzanyo dzi no do duđumeda vlagudi vha tshi bveledza zwibveledzwa zwa u tou řwala, zwa u tou vhona na zwa midia minzhi. Vha do ḥangana na ńhalutshedzo dzi no sumbedza maga nga maga dza 'kuťwalele' nga ngomu ha khavara ya nga phanda ya iyi Bugu ya Mishumo.

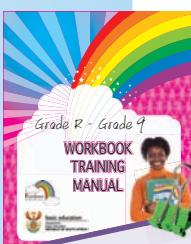

Kha ri řwale
LUAMBO

4 Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo – awara ya 1 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

CAPS i vha ńea mutevhe wa Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo (zwiteňwa) zwine zwa tea u funzwa kha gireidi iňwe na iňwe. Iyi Bugu ya Mishumo i džhenisa na ndowedzo nngede dza tshitendeledzi tshiñwe na tshiñwe tsha vhege mbili. Nyito idzi dzi anzela u katela 'noutu/nzhele' dza u ńhalutshedza milayo ya luambo.

Kha vha shumise
Bugu ya Mishumo khathihi
na zwiňwe zwiko zwi re
hone. Kha vha ńole CAPS
ya Vhuimo ha Vhukati ya
Luambo lwa Hayani.

Vha tshi ńoda
tsivhudzo iňwe kha
vha ńole Manyuwała
wa Workbook Training
Manual.

Thero ya 1: Ngoho na khumbulelwa

Mivhigo ya mafhungomaitei
Themo ya 1 - Vhege dza 1-2

1 Mafhungomaitei (nyusi) a ri mini? 2

U vhala na u vhambedza atikili nña dza gurannda.

U sedzesesa ḥohohya mafhuno, ndivhadzamuvhigi, phara khulwane na khephusheni.

2 U vhala mafhungomaitei (nyusi) 4

U topola ḥohohya mafhuno, ndivhadzamuvhigi, deithi, phara ya marangaphandha na u shumisa zwa u tou vhonwa na khephusheni.

U fhindula mbudziso dzi no kwama dziatikili khathihhi na u topola milayo migede.

Tholokanyondivho i no kwana dziatikili hu tshi topolwa ḥohohya mafhuno, ndivhadzamuvhigi na u fhindula mbudziso dza nnyi, mini, ngafhi, lini, ngani na nga ndilade.

Ndowedzo ya dīvhamaipfi ya maipfi a no bva kha atikili dza gurannda khathihhi na zwine a amba.

Therisano nga uri ḥohohya mafhuno dzi a kunga vhavhali naa.

U dīvhadzwa u amba nga mirađo ya muvhili hu tshi shumiswa u vhone, khuphusheni na zwinepe.

3 U īwala atikili ya gurannda 6

U ḡekana mihibulo sa tshigwada.

U shumisa u īwala: u ḡekana mihibulo, u pulana, u ita mvetamveto, u dzudzanya na u vhiga (u kumedza).

U īwala mafhungomaitei e kha tshifhinga tsho fhiraho.

U īwala atikili ya gurannda hu tshi shumiswa ḥohohya mafhuno, ndivhadzamuvhigi na miře milayovho.

U lugisa na u vhiga tshipitshi tshi no kwama atikili ya gurannda.

U ligisa notsi dza tshipitshi tshine tsha ḥo rīwaliwa tshi kha tshifhinga tsho fhiraho.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

4 Kūwalele kwone 8

U dīvhadzwa mavhudzisi.

Ndowedzo dza mavhudzisi.

U dīvhadzwa pfano ya ḡefhungsna nyito.

Ndowedzo ya pfano ya ḡefhungsna nyito.

U dīvhadzwa masala a mbuelamurahu.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

5 Nwana wa tshikolo u phulusa kutukana 10

U vhala atikili ya gurannda.

U sedzesesa ḥohohya mafhuno, ndivhadzamuvhigi, pharagirafu khulwane, deithi na khephusheni.

Mbudziso dza tholokanyondivho dzi no kwama zwe zwa vhaliwa.
U anetshela tshitoru hafhu tshi tshi tevhekana nga ngona.
U dīvhadzwa madzina vhukuma.
Ndowedzo ya u nanguludza madzina vhukuma na madzinazwao.

6 Zwa luambo 12

U shumisa zwidhevhe.

U īwala mafhuno sa maipfi maambelwa.
U īwala mafhungothero na mafhungomatsivhudzi o teaho a u bveledza phara. U thutha mafhuno ane a si yelane na ḥohohya.

7 U dīvhavhalela 14

U vhala atikili dza gurannda.

U sedzesesa milayo: ḥohohya mafhuno, phara khulwane, zwa u tou vhonwa na muhumbulo muhulwane.

Tholokanyondivho i no kwama atikili, u vhambedza atikili mbili dza mafhungomaitei.

U kona u sengulusa khathuni i no yelani na mafhuno.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

8 U amba nga mafhungomaitei (nyusi) 16

U lugisa na u vhiga tshipitshi.

U didzaina phosítara i no ḥo shuma na tshipitshi.

U pima tshipitshi na phosítara vhuvhili hazwo hu tshi shumiswa zwikalo zwe zwa vhewa.

Khethakanyo ya maipfi na u vhala madungo.

Nyito ya ndongazwiga zwa khoma, tshiga tsha u awela, tshigagarukela, nzw.

Ngano

Themo ya 1 - Vhege dza 3-4

9 Sankambe tshi tshi fhura Muzhou na Khovhe ya Vhimbi 18

U dīvhadzwa ngano.

U ita nyito dza u rangela u vhala na u humbulela hu tshi shumiswa ḥohohya tshitoru na zwifanyiso.

U vhala lungano ho sedzeswa vhaanewa, fhethuvhupo na puloto.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

10 U elekanya nga Sankambe Muzhou na Khovhe ya Vhimbi 20

U sedzesesa mvumbokhateli, pfunzo, na mvumbo dza zwipuka dzi no fana na dza vhathu.

Tholokanyondivho i no kwama zwi re tshitorini na khumbulelo.

U nanga maṭaluli a u ḫalutshedza Sankambe.

U shumisa maṭaluli kha u īwala ngaganyamvumbo ya Sankambe.

U īwala ngaganyamvumbo ya muthu.

11 Sankambe tshi tshi fhura Vho Ndau na Vho Ngwena 22

U humbulela tshitoru ho sedzwa zwifanyiso. U īwala tshitoru hu tshi shumiswa fureme i re na maipfi mahulwane na zwifanyiso. Hu tevhelwa maga othe a u rangela u īwala: ḡekana mihibulo, u pulana, u ita mvetamveto, u dzudzanya na u vhiga tshitoru.

U vhalela tshitoru nthi a tshi vhalela kiļasi/tshigwada.

12 Tshaka dzo fhambananaho dza madzina 24

U dīvhadzwa madzinazwao na madzina a ngelekanyo.

Nyito ya madzinazwao na madzina a ngelekanyo.

U vusuludza madzina vhukuma.

U vhekanya madzina e madzinazwao, madzina a ngelekanyo na madzina vhukuma.

U rera naga mirero na maidioma.

U īwala ḫalutshedzo dza na u ola zwine a amba.

13 Munna we a renga murunzi 26

U humbulela tshitoru ho sedzwa zwifanyiso na ḥohohya.

U rera naga tshitoru: vhaanewa, fhethuvhupo na puloto.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

14 Murunzini wa muri 28

U ita ḫitambwa ḥo disendekaho nga tshitoru hu tshi ḡaniwa vhabvumbedzwa na puloto.

U livhanya madzina na maṭaluli.

Nyito ya mafhambanyi.

U dīvhadzwa maambele. U ola tshifanyiso tshi no sumbedza ḫithi ḥao.

Tshifhinga tsha zwino, tshifhinga tsho fhiraho na tshi ḥaho.

15 Zwi we hafhu zwa luambo 30

Ndowedzo ya pfano ya ḡefhungsna nyito kha tshifhinga tsha zwino na tsho fhiraho.

U livhanya maipfi a luambo lwa musanda na ḫalutshedzo dza.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

16 Mutambo wa zwifhinga 32

Ndovhololo ya tshifhinga tsho fhiraho, tsha zwino na tshi ḥaho hu tshi shumiswa mutambo wa bodo.

U ḫitola.

U ḫitola hu tshi shumiswa mvelelo dza mabammbiri a u shumela a fumirathi o fhiraho.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

Mafhungomaitei (nyusi) a ri mini?

Kha ri ambe

Lavhelesani Ძho dza mafhungo na zwifanyiso zwa atiliki n̄a dza gurann̄a ni vhudze mūiwe nga inwi uri ni vhona u nga dzi khou amba nga mini. Ni kone u vhala phara ya marangaphanda ya atiliki iñwe na iñwe ni wane uri ni nga kona u humbulela uri atikili yōthe i khou amba nga mini.

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na Ძho ni lingedze u humbulela uri mariwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani māo (u sikima) kha siañari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pfectesesi phara iyi, i vhaleleni n̄tha.

Tshikolo tshiswa tsha New Town

Kha ri whale

Jan Roux Muvhigi wa zwa Pfunzo

Minista wa Pfunzo vho vula tshikolo M̄tshiswa tsha phuraimari ngei *New Town* vhuñamponi he ha itwa nga Musumbuluwo.

Minista vho vhudza vhaeni uri ho fhañwa tshikolo tshiswa vunduni ili hu u itela u kona u swielela tshivhalo tsha vhana vhaswa tshine tsha khou engedzedzea.

Vho amba uri "tshivhalo tsha **vhadzulapo** afho fhethu tsho aluwa **zwi tshi vhonala** u bva tshe ha thoma mugodi afho New Town lwe ha vho pfulutshela vhatu vhanzhi vha tshi Ძoda mishumo."

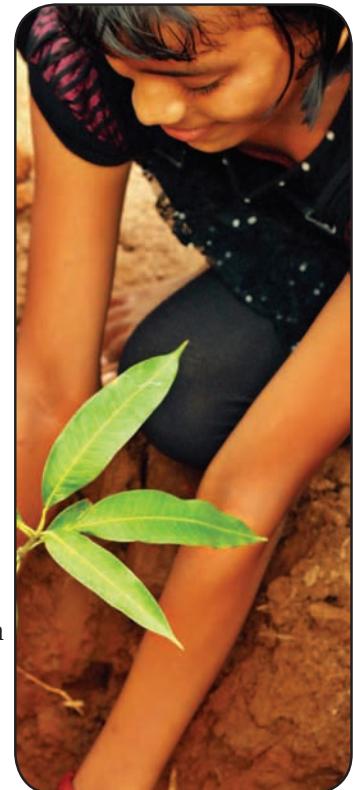
Hu na vhatu vhanzhi vhe vha **pfulutshela** afha fhethu vha tshi bva hoñheñoñe heneffa shangoni l̄ino, tshikolo itsi tshi do funza nga Luisimane.

Hu do itwa ndingedzo nga murahu dza u vha na vhuñanzi uri vhagudi vha dīisa phan̄da na u guda u amba, u vhala na u ñwala nyambo dzavho dza mahayani (Tshibeli, Tshithosa, Tshizulu na Afrikaans).

Vhadzulapo vha takadzwa vhukuma nga u fhañwa ha tshikolo itsi nahone vhabebi na vhone vho shela mulenzhe kha vhuñambo ha u Ძavha miri vhe na minista.

Vho ñiimisela u thoma na u alusa laiburari na ngade dza tshikolo.

Khosa o ri, "Ndi khou pfa ndo takala nga maanda uri ndo da thoma Gireidi ya 6 yanga tshikoloni tshiswa. Ndi do shuma nga maanda anga othe."

Phara ya mvulatswinga

Yo swa ya Ძothela

Jabu Dube Muvhigi wa Mafhungo

Bisi ya masipala yo swa ya Ძothela nga n̄hani ha thambo dza mulilo dze dza vha dzi sa shumi zwavhuđi.

Phara ya mvulatswinga

Mađuvhani maña o fhiraho, vhanameli vhe vha vho namela bisi ya Sunhill vho vho tea u ri vha vha tse nga shishi vha tshi shumisa vothi la nga murahu na nga u tou pwasha fasiñere la shishi li re murahu ha bisi.

"Ro vha na mashudu ro kona u Ძavhanya ra doba bege dzashu dza tshikolo ra bva nadzo" ndi Sbu Ndidi a no ralo a tshi pfala o no vhofholowa.

Vhanameli vho sala vho hanganea vhunga vhañe vha bisi vho balelwua u disa iñwe bisi **ya u imela** iyi yo swaho.

Khamphani i no tshimbidza bisi dza masipala i do ita uri bisi dzoñhe dzi ye sevisi u itela uri zwithu zwo raliho zwi si **didovholose**.

Vha da vha liwa!

Thoho ya mafhundo

Ann MacDonald
Muvhigi wa Mitambo

Ndīvhadzamuñwali

Kha khalañwaha yo fhiraho ya mitambo ya bola ya milenzhe thimu ya Super Girls Soccer Team yo dzulela u tambudza thimu ya Western Warriors.

Nga Lāvhuvhili, Mary Sithole wa *Super Girls* o kora zwikoro zwivhili ngeno Anna Smith na Louise Parker vho kora tshithihitshithihi nga nt̄ha, zwa ita uri vha *Super Girls* vha thuvhe Western Warriors nga 4-0 ngei *New Town Stadium*.

“Zwo vha zwo tea vhukumakuma uri ri wine,” ndi mugudisi vha no ralo.

“Miñwahani mivhili yo fhiraho vho ri kunda tshifhinga tshoñthe ri tshi tamba navho, zwino zwo ri takadza vhukuma musi ri tshi fhedza ro vha kundavho.”

Zwino thimu i zwi kona hani uri musi yo ralo u tambudzwa nga maswina ayo a kale na kale, ñamusi i vho fhedza yo a thuvha nga zwikoro zwa 4-0? Nga kuambele kwa mugudisi wa *Super Girls*, phindulo i kha vhatambamurahu – vhe vha ita uri *Worriers* vha kone fhedzi u rahela shotho mbili fhedzi mapalani.

“Naho mukapuñeni washu ho swika he a huvhala, ro dzhenisa vhañhañduli (dzirizeve), nahone vha ita mushumo u no takadza”, ndi mugudisi vha no ralo.

“U kunda hashu ho ri t̄tuñwedza tshoñthe!” hu amba Mary Sithole. “Tshifhinga tshoñthe musi ro kona u tamba roñthe sa thimu nthihi, ri pfa ri tshi nga ri nga kunda thimu ifhio na ifhio.”

Mutukana u phulusa tshixele

Nwana wa miñwaha miraru wa musidzana o ñulwa mulamboni nga mutukana wa tshikolo, Dumisani Mkize, wa Tshikolo tsha Phuraimari tsha *New Town Primary School* tsha ngei KwaZulu-Natal.

Mbamulovha, uyu ñwana wa tshixele o vha a tshi khou lelwa nga kukaladzi kwave kwa miñwaha ya malo kwe kwa vho **kungwa** nga zwiñwe ngeno tshixele tsho livha mulamboni.

Mufumakadzi Vho Dlamini vha Muhasho wa Mveledziso ya zwa Matshilisano vha ri, tshifhinga tshoñthe, vhana vha tea u lelwa nga muthu muhulwane a re na vhuqifhinduleli.

Khephusheni
(Thohoñthalutshedzi)

Dumisani Mkize ñwana wa miñwaha ya fumimbili u phulusa tshixele.

Uvhala mafhungomaitei (nyusi)

Kha ri nwale

Lavhelesani hafhu iñwe na iñwe ya atikili idzi.
No no ralo ni ñwale phindulo dza mbudziso
idzi kha thebuļu.

Nomb	Ṭhoho ya mafhungo ndi ifhio?	Nđivhadzamuñwali ndi ifhio?	Zwithu zwo bvelela lini? Wanani deithi.
1			
2			
3			
4			

Kha ri nwale

Talani mutalo ni tshi livhanya maipfi a re kha tshanda tsha monde na zwine a amba zwi re kha tshanda tsha u ja.

vhadzulapo
zwi tshi vhonala
pfulutshela
ya u imela
đidovholosa
kungwa
u tsa nga shishi

u bva huñwe fhethu wa ya huñwe
tshivhaloguę tsha vhatu vha no dzula fhethu hugede
u kokodzwa muhumbulo nga tshiñwe tshithu
zwo andesa
u bva fhethu nga u ḥavhanya
u bvelela hafhu
tsha u thivha, tshiñwevho

Kha ri ambe

Lavhelesani idzi ṭhoho dza mafhungo ni ambe uri ni vhona u nga atikili idzi dzi khou amba nga mini. ṭhoho dza mafhungo dzi kunga dzangalelo ḥashu nga ndilađe?

ṬHOHO dza
MAFHUNGO

MVULA I vhangā
MUTSHINYALO

MuWINI
A SI NA ṭHOHO

MUNNA
u tevhela
MMBWĀ

Kha ri ambe

Nangani atikili mbili dza gurann̄a ni dzi vhige kha mbekanyamushumo ya TV.

Lo kovhela.
Mafhungo a namusi a khou vhaliva nga

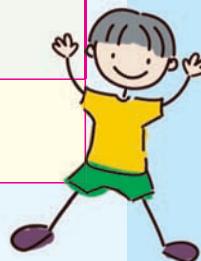
Ho bvelela mini?

Zwi kwama vhonnyi?

Kha ri ambe

Gurannd̄a dzi anzela u shumisa zwinepe. Vhalani zwine avha vhatu vha khou sumbedza nga mivhili yavho ni kone u livhanya khephusheni na tshifanyiso.

1 Laduma! Ro wina!

2 A thi ḥodi u ya tshikoloni!

3 Khezwi ndi tshi fanela u ita tshuñwahaya tshifhinga tshothe?

4 Ni tea u ja mitshelo minu na miroho mitete ni si tsha ja mapfura.

5 Ndi mafhungo mahulwane uri vhana vha vhale ḫuvha jinwe na jinwe.

6 Ndo takala!

U ñwala atikili ya gurannda

Kha ri ambe

Pulanelani atikili ya inwi muñe ya gurannda. Rerani nga mbudziso dzi re kha mepe wa mihumbulu ni na muñwe nga inwi.

3 Ngani?

_____

_____

_____

1 Ho bvelela mini?

_____

_____

_____

4 Zwi kwama vhonnyi?

_____

_____

_____

2 Izwo zwithu zwo itea lini?

_____

_____

_____

5 Zwo itea ngafhi?

_____

_____

_____

ÑWALANI ATIKILI YA GURANNDÀ

- Itani þoho ya mafhungo i no kunga.
- Phara ya u thoma: Kha fhungo þanu ja u thoma kana mafhungo mavhili a u thoma ni tea u þalutshedza muvhali zwauri ndi nnyi, ndi mini, lini, ngafhi na ndi ngani. Lingedzani u þuþula dzangalelo ja muvhali nga tshitatamennde tshi no seisa, tshi re na vhûþali ngomu kana tshi songo lavhelelwaho.
- Phara dza vhukati: Ifhani muvhali zwidodombedza zwo fhelelaho. Dzhenisani maipfi a no bva milomoni ya muthu muthihi kana vhavhili vhe na amba navho. Ni shumise zwidévhé ni tshi sumbedza zwe vha amba.
- Phara ya u fhedza: Fhedzani nga u shumisa maipfi a no bva mulomoni wa muambi kana nga lîfurase li no kunga.

- Shumisani mepe wa mihumbulu uri u ni thuse u pulaneli u ñwala.
- Ñwalani mvetamveto. ● H umbelani khonani yaþu a dzudzanye mvetamveto yaþu. ● Vusuludzani maríwalwa aþu ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ñwalani maríwalwa a ya buguni yaþu nga vhudele.

Kha ri ñwale

Ñwalani atikili ya inwi muñe ya gurannda tshikhali tshe na ñewa. Rinani gurannda yaþu dzina. Itani þoho ya mafhungo i no kunga ni kone u ñwala mafhungomaitei aþu, ni tshi shumisa mepe wa mihumbulu. Musi no no fhedza ñekanani atikili dzaþu na vhañwe vha si vhanzhi heneffa kiþasini ni wane uri ndi nnyi a re na mafhungomaitei ane a takadzesza.

Deithi:

Dzina ja gurannda
na deithi

Thoho ya
mafhungo

Nqivhadza muvhigi

Marangaphanda

Olani tshifanyiso ndi nwale khepusheni yatsho.

Ho bvelela mini nahone zwo
itea ngafhi?

Zwi kwama
vhonnyi
nahone
mvelelo
dzo vha
dzifhio?

Kuñwalele kwone

Kha ri
nwale

Mavhudzisi ndi mbudziso. Ni elelwe u ḫaphudza fhungo nga tshigambudziso.

Mulovha o vha a tshi khou lwala.

Ndi _____

Vho ya Durban nga ḫwedzi wa Nyendavhusiku.

Vho ya Durban _____

O vhala gurann̄da mulovha.

Ndi _____

Vho gidima mbambe vhe vhanzhi.

Vho gidima _____ vhe vhanzhi.

Małodzi o wina mutambo.

Ndi _____

O renga rokho ntswa.

Ndi _____

Vho vha vha tshi khou tshimbila nga goloi musi vha tshi mu vhona.

Vho vha vha tshi khou tshimbila nga _____ musi vha tshi mu vhona.

O farwa nga ḫoho.

Ndi _____

Vho vhuya nga Dzanani vhe na malume.

Vho vhuya nga _____ vhe na malume.

Mmbwa yo huvha tshimange.

Ndi _____

Shandulani mafhungo aya a vhe mbudziso ni tshi shumisa ngafhi, lini, mini na nnyi. Ro dzula ro ni thomela one.

Kha ri
nwale

Vhoñefhundo na nyito zwi shuma zweþhe. Nyito i vhumbiwa nga lipfanisi ja ñefhundo na mudzi wa/tsinde ja liiti. Tsumbo, Mutukana u vhala bugu. Kha fhungo li songo khakheaho, tshivhumbeo tsha nyito tshi fana na tsha ñefhundo siani ja vhuthihi kana vhunzhi khathihi na kha u sumbedza zwifhinga. Hezwi zwi amba uri musi ñefhundo e kha vhuthihi na nyito i fanela u vha kha vhuthihi, musi e kha vhunzhi na nyito i tea u sumbedza vhunzhi. Lavhelesani tsumbo dzi tevhelaho. 1. Mutukana u lima ngade. (Mutukana muthihi) 2. Vhatukana vha lima ngade. (Vhatukana vha no fhira muthihi).

Itani uri ñefhundo muñwe na muñwe a yelane na nyito yawe. Talelani nga fhasi ñefhundo ni kone u nanga nyito (liiti) i no yelana na ñefhundo uyu.

- 1 Jabu u dzula/vhu dzula Polokwane.
- 2 Musidzana vha tamba/u tamba nitebolo kha thimu khulwane.
- 3 Vhatukana tshi gidima/vha gidima vha tshi mona na nn̄du.
- 4 Mmbwa nthihi i linda/dzi linda tshikolo tshashu.
- 5 Tshikolo tshi dzhena/zwi dzhena nga awara ya vhumalo.
- 6 Thimu yashu i fhira/dzi fhira dzoþhe fhano Limpopo.

Masala vhukuma

Zwino ri khou ya u lavhelesa masala.

Talelani masalavhukuma a re mafhungoni aya.

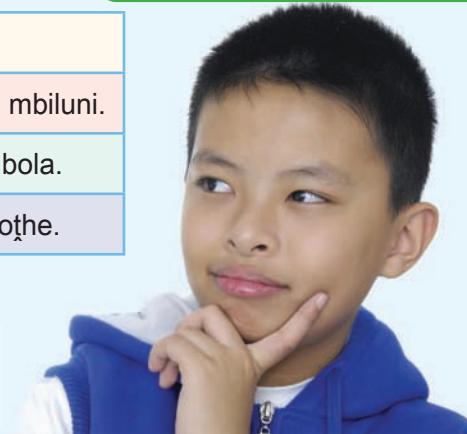
Masalavhukuma khea:

n <small>ne</small>	e <small>ne</small>	t <small>hone</small>
r <small>ine</small>	i <small>nwi</small>	i <small>we</small>
v <small>hone</small>		

Kha ri
nhwale

Zwino lavhelesani uyu mutevhe mulapfu wa masalavhukuma ni a talele mafhungoni a re afho fhasi.

N <small>ne</small> ndi tshikoloni	R <small>ine</small> ri vhana.
Ene u mutukana.	Inwi ni khonani dzanga dza mbiluni.
Ene ndi mutukana.	Vhone vha khou tamba bola.
L <small>one</small> ndi l <small>irosi</small> .	Yone i huvha vhusiku ho <small>the</small> .

MASALA VHUKUMA

n <small>ne</small>	e <small>ne</small>	t <small>hone</small>	r <small>ine</small>	i <small>nwi</small>	i <small>we</small>	w <small>one</small>	zw <small>one</small>
v <small>hone</small>	lw <small>one</small>	l <small>one</small>	o <small>ne</small>	y <small>one</small>	h <small>one</small>	k <small>wone</small>	

Ila bugu yone ndi yanga.	Ene bugu yawe o vha o i vhea begeni yawe.
N <small>ne</small> ndo fha ene bugu.	Heyi bugu ye inwi na i fara ndi yanu.
R <small>ine</small> ro v <small>hone</small> ro vha fha zwe ra vha ro fara.	Dzone dzi lala dzi tshi huvha vhusiku ho <small>the</small> .

Ri vho zwi divha zwino uri masalavhukuma a vhonala nga ndila ifhio. Hu na dzine tshaka dza masala, dzi no nga **masala a mbuelamurahu**. Lavhelesani thebulu i re afho ni vhone tsumbo dza masala a lushaka ulu.

MASALA VHUKUMA		MASALA A MBUELAMURAHU	
Vhuthihi	Vhunzhi	Vhuthihi	Vhunzhi
n <small>ne</small>	r <small>ine</small>	n <small>ne</small> mu <small>ne</small>	r <small>ine</small> v <small>hane</small>
iwe/inwi	inwi/vhoiwe	iwe mu <small>ne</small> /inwi mu <small>ne</small>	inwi v <small>hane</small> /vho inwi v <small>hane</small>
ene	v <small>hone</small>	ene mu <small>ne</small>	v <small>hone</small> v <small>hane</small>
wone		wone u <small>ne</small>	
l <small>one</small>		l <small>one</small> l <small>ine</small>	
o <small>ne</small>		o <small>ne</small> a <small>ne</small>	
t <small>hone</small>		t <small>hone</small> t <small>shin</small> e	
zwone		zwone zwi <small>ne</small>	

Lavhelesani mafhungo a tehelaho ni talele masalavhukuma na masala a mbuelamurahu.

Inwi mu <small>ne</small> ni tea uri ni di <small>phi</small> ne nga maduvha a u awela.	O vho kona u diambadza ene mu <small>ne</small> ngauri o no vha na mi <small>nhaha</small> mi <small>na</small> .
O tou di <small>vhaisa</small> ene mu <small>ne</small> nga u sa pfa.	Ndi tou diitela zwiliwa nga n <small>ne</small> mu <small>ne</small> musi ndi hayani.

Avha vhana vha a diengela malegere vhone vhane ngauri vha a vhulunga tshelede.

Lisala la **mbuelamurahu** ndi lisala line la vha na mutshila -ne. Masala aya a pfi ndi masala a mbuelamurahu ngauri a sumbedza "u humela murahu" ha nyito kha nefhungo kana tshiitwa.

Nwana wa tshikolo u phulusa kutukana

- Musi ni sa athu vhala atikili iyi ya gurannda, thomani ni lavhelese ɬoho ya mafhungo na tshinepe. Lingedzani u wana uri atikili i amba nga mini.

Kha ri vhale

E Smith Muvhigi wa mafhungo

Musumbuluwo 27 Phando 2015

Muswa wa mubambeli ndi muphulusi

Bongi Shabalala, mugudi wa miñwaha ya 12 wa Gireidi ya 5 ngei Tshikoloni tsha Phuraimari tsha Fundani, o phulusa kutukana kwa tshikolo kwe kwa vha ku tshi khou nwela khothe damuni.

Michael Naidoo wa miñwaha ya malo o vha a tshi khou bambela ngei damuni la *Rough Dam* li re tsini na tshikolo nga Lavhuñanu nga masiari. U ya nga mivhigo, kutukana uku kwa Gireidi ya 3 kwo vha ku tshi khou lingedza u fhufhela mañini ku murini kwa fhedza kwo gekha ɬoho kha davhi kwa wela mañini.

Bongi, we a vha a tshi khou ya hayani a tshi bva tshikoloni, a vhona uku kutukana ku tshi khou papamala damuni. A ɻavhanya a fhufhela mañini uri a ku phuluse. Ndi ene khephutheni ya u bambela tshikoloni tsha hawne u na ɻhanziela ya Thusoñanzi. Bongi o hwalela uku kutukana nn̄da. O vha a tshi kona u ita thusoñanzi ya u vhudzulela muya mulomoni wa muthu. Vha

- Tshifhambano Tshitswuku vha ri thusoñanzi dzo raliho a dzi konđi fhedzi muthu u fanela u dzi ita nga u ɻavhanya. Arali muñwe muthu a nga swika hune a ima u fema ri fanela u ɻavhanya ra mu thusa.

Mashudu khonani ya Bongi, Ann Brown, na ene o vha a tshi khou fhira heneffo he tshiwo tsha bvelela hone. Mmbwa yawe ya thoma u huvha ene a mbo di gidimela afho he Bongi a vha a tshi khou thusa hone kuña kutukana. A gidima a vhudza ɬohoyatshikolo, vha mbo di vhidza vhaphulusi.

- Bongi u do fhiwa pfufho ya u livhuha u sa vha na nyofho hawne na u phulusa Michael Naidoo.

- Thohoyatshikolo Mufumakadzi Vho Makhanya, vho kaidza vhana vhoñhe vha tshikolo uri vha songo ita zwo bvaho. A vho ngo tea u ya damuni vhe vhoñhe. Thohoyatshikolo vho humbela vhana vhoñhe uri vha gude zwa thusoñanzi na u bambela.

Kha ri ambe

Anetshelani muñwe nga inwi mafhungo e a vhigwa kha atikili ya gurannda, a tshi tou tevhekana nga ngona.

Kha ri
rwale

Vhalani atikili ya gurannda hafhu ni kone u fhindula mbudziso idzi.

Thoho ya mafhuno a gurannda i ri mini?

Nđivhadzamuvhigi ndi ifhio?

Itshi tshiwo tsho itea nga deithi ifhio? (Tsivhudzo: Sedzani deithi ya gurannda.)

Ho bvelela mini kha Michael Naidoo? Nwalani mafhuno mararu ni tshi ṭalutshedza uri ho itea mini khae. Thomani mafhuno aṇu sa zwe zwa sumbedzwa afho fhasi.

1) Tsha u thoma o

2) Nga murahu a

3) O fhedza o

Ndi zwikili zwifhio zwivhili zwe Bongi a vha e nazwo zwe zwa tshidza Michael?

oculars icon **Lavhelesani** hafhu atikili ya gurannda. Talelani **madzina vhukuma** (madzina a vhathu na fhethu) nga muvhala **mutswuku** na u talela **madzinazwao** (madzina a zwithu) nga muvhala wa lutombo. Zwino nwalani madzina fhasi ha thoho dzo teaho.

Madzina vhukuma ndi thinwadza vhathu, fhethu na zwithu. A thoma nga maleđeredanzi tshifhinga tshoṭhe.

MUTHU	FHETHU	TSHITHU
Bongi	Tshikolo Tsha Fundani	muri

Maipfimaambelwa

Ri shumisa sethe dza zwiđevhe arali dzina ja muambi lo ñwaliwa vhukati ha zwine zwa khou ambiwa, sa hezwi:

- “Ndo ni vhudzisa luhili lwothe,” ndi mme anga vha no ralo, “uri ni tanzwe phuleithi yañu.”
- “Ni dobele malakañi othe,” ndi mudededzi vhe vha ralo. “Mudavhi wa u tambela u na mashika nga mañda.”

Kha ri ñwale

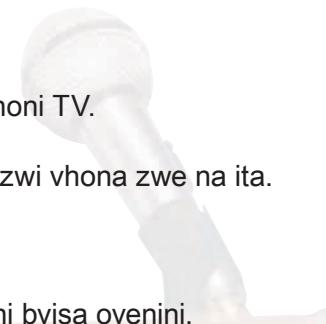
Dzhenisani zwiđevhe.

Musi ri tshi ñwala nga DVD, video kana bugu, ri ñwala dzina ja hone kha zwiđevhe, ngaurali:

- Ndo no vhona filimu ya “Mad Buddies”.
- Ndo no vhala bugu ya “Ndi ya haya na ya Vhumbulu na Vhuñali ha Luaviavi”.

- 1 Ndi khou ya ñoroboni nga baisigiri? Hu vhudzisa Bongi.
- 2 Metshe wa bola wa Mugivhela u khou tambelwa ngathi? Anna a vhudzisa.
- 3 No no vhona baisikopo ya Shrek?
- 4 Ni ño vhala bugu i no pfi Sankambe na Muzhou na Vho Ndau na Ngweña?
- 5 Ndo vhala bugu i no pfi Mutambo wa Vhana.
- 6 Fhedzisani tshuñwahaya yañu, mmawe vha vhidzelela, kana a ni nga vhoni TV.
- 7 Ni khakhathini muñhannga! ndi Thamba a tshi vhidzelela. Mme añu vho zwi vhona zwe na ita.
- 8 Ndo neta, Mudzunga a ralo. Ndi ño edela nga 7 ya madekwana.
- 9 Khekhe heyi i tou nukhelela, makhulu Vho Mandu vha ralo, musi vha tshi bvisa ovenini.
- 10 Ndi tou tama, hu amba Thomani, arali ndo vha ndi tshi ñivha uri mudededzi wanga wa ñwakani ndi nnyi.

Ñwalululani haya mafhungo e kha tshifhinga tsha zwino zwi tshi nga nyito i khou bvelela zwino.

Bongi o phulusa kutukana kwa tshikolo kwe kwa vha ku tshi khou nwela khothe damuni.

Kutukana kwo vha ku tshi khou lingedza u fhufhela mađini ku kha davhi.

Bongi o fhufhela damuni a bvisela kuña kutukana khunzikhunzini.

Kha ri
ñwale

Lavhelesani mafhungo a re afho fhasi ni bvise ane a si yelane na therò kana muhumbulo u no khou ambiwa ngawo. Ni kone u ñwala phara yoneyone kha tshikhala tshi re afho fhasi. Ni do tea u dubekanya ayo mafhungo nga ngona.

Bongi o phulusa kutukana. (fhungothero)

Kutukana ku fhufhela mađini.

Bongi a ku vhona ku mađini.

Mađari ndi madala.

Kwa gekhana na danda nga ɿhoho kwa wela mađini.

Phara yavhuđi i tea u vha na therò nthihi kana fhungothero (muhumbulo). Fhethu ha khwiñe hune therò ya buliwa hone ndi kha fhungo la u thoma. Musi ni tshi ɿodou ða na muñwe muhumbulo, ni tea u thoma phara ntswa.

Damu ɿo naka.

Mashudu mavhuya, Bongi o vha a tshi khou fhira nga heneffho.

Kha ri
ñwale

Fhungo ñiñwe na ñiñwe ɿ na muhumbulo muhulwane. Muhumbulo muhulwane u katela ɿefhungo wa fhungo na nyito (liiti).

Talelelani muhumbulo muhulwane kana ɿhoho fhungoni ñiñwe na ñiñwe.

Khonani yanga u dzula seli ha bada.

Founu yanga yo wa ya balangana.

Ndi ya u imba khwairini ɿuvha ñiñwe na ñiñwe.

Ndo lañta bugu ngauri yo vha yo ñukala.

Kha ri vhale

- Hu na atikili mbili dza mafhungomaitei kha siañari lino.
- Lavhelesani tñoho dza mafhungo ni sedze zwifanyiso.
- Ni vhona u nga atikili idzi dzi amba nga mini?
- Ni vhona u nga dzi na hune dza fana?

Daily news

13 Thafamuhwe 2015

Milayo miswa ya fola ya u tsireledza vhana

Milayo miswa ya fola ya u tsireledza vhana Tshivhalo tshi no fhira hafu ya vhana lifhasini loþe vha hambela mufhe wo tshikafhadzwaho nga mutsi wa fola, nahone tshivhalo tshi no swika 5% ya mililo fhano Afrika Tshipembe i vha yo vhangwa nga segereþe. Milayo miswa ya u iledza fola i fha vhana tsireledzo iþwe hafhu. Dzangano la Mutakalo la Lifhasi lo amba uri u dahiswa (u hambela mutsi wa fola la muñwe muthu) zwi na khombo kha mutakalo, nga maanda kha vhana. Milayo miswa ya fola ya Afrika Tshipembe ndi ya u thivhela uri vhathu vha dahe tsini na vhana. Hezwi zwi do vha tsireledza kha u hambela vhutsi ha vhaiñe hune ha vhanga asima, tshikwaikwai, burokhaitisi kana maríwe malwadzevho a mafhafhu. Milayo miswa i ita uri u daha fola goloini i re na vhana vha re na miñwaha ya fhasi ha 12 zwi lwe na mulayo, nahone muthu a re na miñwaha i re fhasi ha 18 ho ngo tendelwa u dzhena fhethu hune ha daiwa hone. Zwiñwe hafhu, khamphani

dzi no ita segerete dici fanela u sumbedza kha phakhethe dza segerete, zwifanyiso zwi no sumbedza uri segerete i tshinya mano. A vho ngo tea u shumisa maipfi a no ri "low tar" (tshinyai tshituku), "light" (nikhonthini þukhu) na "mild" (a li vhavhi) vha tshi amba nga segerete. Dziñwe khamphani dici iþala haya maipfi kha phakhethe dza segerete ngauri a i ta uri vhathu vha humbule uri segerete dici "nikhonthini þukhu" a dici dini u fana na nikhonthini nnzhi. Hezwi a si zwone, zwi xedza vhathu nahone a zwi fhungudzi khombo dza u farwa nga malwadze.

Khantsele ya Lushaka ya U lwa na U daha i amba uri: "Milayo miswa i do thusa kha mutakalo wa vhathu. Vhathu vha Afrika Tshipembe vha 22% vha a daha fola ngeno avha vhaiñe vha 78% vha sa pfani na u hambela mutsi wa fola la muñwe muthu.

U daha ndi hone hu no vhanga mpfu dici songo teaho nahone dici tshi thivhelea. Fola li vhulaha vhathu vha Afrika Tshipembe vha 44 000 nga iþaha, nahone tshivhalo itshi tshi fhira tsha vhathu vha no lovha nga khombo dza mimoðoro kararu."

National Geographic Kids

Khwamba (Pheroto) i phulusa iñwana

Musi muleli wa iñwana Maria Howard a tshi pfa khwamba (pheroto) i no pfi Willie i tshi ri. "Mama, iñwana!" o mbo di zwi ñivha uri hu na zwiñwe zwo khakeaho. A gidima a tshi ya u vhona uri hu khou bvelela mini. A wana Hana Desai wa miñwaha mivhili a tshi khou tshipiwa nga zwiliwa a tshi khou shanduka muvhala ngauri mafhafhuni awe ho vha hu si khou dzhena myua. Maria a kona u ita uri iñwana a pfe izwi zwiliwa (nge a shumisa zwe a guda kilasini dza

Thusothanzi) Hana a phuluswa.

Khwamba (pheroto) i no pfi Willie yo zwi ñivha uri Hana u khakhathini ya ita uri Maria a thusa. Muñivhi wa Khwamba wa National Geographic u ri pheroto ndi zwiñoni zwo thanyaho nga maanda. "Dzi a kona u pfa uri hu na khombo. Dzi fhata vhushaka ho khwaþhaho na vhathu dza kona u pñesesa uri hu na khombo."

Namusi Hana u na mutakalo wavyudi nahone u dzula o takala na Khwamba Willie a i þodi a tshi sendela kule nayo. I mu tevhela huñwe na huñwe hune a ya i tshi lila i tshi ri, "Ndi a ni funa."

(O pambiña a tshi bva kha
National Geographic Kids August 2010)

Thangule 2015

Kha ri
nwale

Vhalani atikili idzo dza mafhungo vhuvhili hadzo ni
kone u fhindula mbudziso idzi.

Atikili idzi dzi fana nga mini?

Milayo ya u lwa na u daha i do thusa vhana nga ndilade?

Ndi ngani hu u xedza vhathu u nwala uri "nikhothini thukhu" kha phakhethe ya fola?

Ho shumiswa mihibumbulo ya vhađivhi vhafhio kha atikili ya u lwa na u daha?

Ho shumiswa mihibumbulo ya vhađivhi vhafhio kha atikili ya Khwamba (pheroto)?

U dahiswa zwi amba mini?

(Tsivhudzo: Lavhelesani thalutshedzo i re kha zwitange kha atikili ya gurannda.)

Khathuni iyi i sumbedza mini malugana na u daha?

U amba nga mafhungomaitei (nyusi)

Kha ri ambe

Itani ndugiselo dza mukumedzo ni tshi vhudza vhagudi vha Gireidi ya 6 nga vhuvhi ha “u dahiswa” nauri ndi nga mini zwi si na mutakalo ngomu. Ñwalani mbuno nña khulwane dzine na ðo dzi dzhenisa kha mukumedzo wañu.

Itani phositarra i no vhudza vhathu vhahulwane uri vha songo daha tsini na vhana.

D I V H A M A I P F I

Khetekanyo ya maipfi

Talani mutalo ni tshi fhandula maipfi aya uri
a bve madungo ni kone u ñwala tshivhalo
tsha madungo e na a wana.

No no fhedza ni nange maipfi a malo ni a
shumise kha u vhumba mafhungo buguni
yanu ya ndowedzo.

Kha ri
ñwale

Izwi ndi mbudziso, zvitatemennde kana ndaela?

tshisimani	<input type="text"/>	dzenani	<input type="text"/>	ndoulume	<input type="text"/>
kutanda	<input type="text"/>	tshivhoni	<input type="text"/>	ðikuvhela	<input type="text"/>
mulomo	<input type="text"/>	kararu	<input type="text"/>	ñendila	<input type="text"/>
lu/se/nge/le	4	mbudziso	<input type="text"/>	tshikolo	<input type="text"/>

Dzenisani ? kana ! kana .Bisi i ðo takuwa nga tshifhingade Ni songo pfuka roboto musi yo tswuka Ni khou ya u tamba tshese matshelo Tanganyisani boñoro na swigiri Namusi hu khou fhisa Ni vhona u nga i ðo na matshelo Kha ri
ñwale

Shumisani mutevhemuñoli kha u pima mukumedzo wañu na phosítara yanu.

Mutevhemuñoli wa phosítara

Thoho ya hone i a kunga mañ a vhathe?	☐	☐	☐
Phosítara i na tshifanyiso tshi no tikedza mulaedza?	☐	☐	☐
Ni vhona u nga mulaedza u ðo tuñuwedza vhatheuri vha si tsha dahan?	☐	☐	☐
Mafhungo a re kha phosítara ndi one?	☐	☐	☐
Phosítara iyi i nga khwinisiwa nga ndila ifhio?	☐	☐	☐

Mutevhemuñoli wa mukumedzo

Ndo vhiga nga ndila i no pfala?	☐	☐	☐
Ndo vhudza vhathe mafhungo-matsivhudzi o linganaho a no kwama thoho ya mafhungo?	☐	☐	☐
Ndo shumisa luambo lwo teaho vhathetshesi?	☐	☐	☐
Ndo vha ndo tou fombe kha vhathetshesi vhangi musi ndi tshi khou vhiga?	☐	☐	☐

Sankambe tshi tshi fhura Muzhou na Khovhe ya Vhimbi

Kha ri ambe

- Lavhelesani zwifanyiso ni wane uri ni vhona u nga lungano ulu lu khou amba nga mini.
- Lavhelesani vhaanewa vho fhambananaho na fethuvhupo hune mafhungo a khou bvelela khaho.
- Vhalani phara ya u thoma na ya u fhedza mafhungoni aya. Humbulelani uri hu do bvelela mini. Vhambedzani zwe na vhala na zwe na humbulela.

Kha ri vhale

- Lushaka lunwe na lunwe lu na zwitiori zwine lwa zwi funesa zwine lwa anetshela zwi dovhololwa lunzhilunzhi.
- Zwitiori izwi ndi ngano.
- Tshitiori itsi ndi lungano lwa muvhuda we wa vha u na vhufhura nga maanda.

Liñwe ñuvha Sankambe tsho vha tshi tshi khou tshimbila bitshini musi tshi tshi vhona Muzhou na Khovhe ya Vhimbi zwi tshi khou amba. Muzhou o vha o ima bitshini ngeno Vho Vhimbi vhe madini tsini na bitshi. Tsha todou pfa zwine vha khou amba, zwino tsha shuvhama muñavhani tsho pangula ndevhe tshi tshi khou thetshelesa. Vho Vhimbi vho vha vha tshi khou ri: "Iwe Muzhou, ndi iwe u re na maanda a no fhira a dziñwe phuka Liphasini lothe zwino nne ndi na maanda u fhira muñwe na muñwe a re Lwanzheni. Arali ra nga shuma rothe ri nga ita uri phukha dzithe dzi ite zwine ra funa." "Ee," ha amba Muzhou, u khou amba zwone! Ndi muhumbulo wavhudzi nga maanda hoyo. Ri tea u shuma rothe."

Sankambe tsha ambela mbiluni tsha ri, "Hezwo ndi nga si tende zwi tshi bvelela. A vha nga vuvi vho mmbusa nne. Ndi do vha fhura." Tsha mbo di takuwa asitshilaa! Tsha tshimbila, tsha tshimbila tshi tshi tsana bitshi tsha dzhena ñakani. Tsha wana thambondapfu yo khwañhaho. Tsha dovha tsha humela bitshini u amba na Vho Vhimbi. "Ndi amba Vho Vhimbi," tsha ralo, "vhone vha phukha ya maanda nga maanda. Ndi nga vha humbelavho thuso?"

"Ee, hu nani," ha fhindula Vho Vhimbi, vha tshi pfa vho takala nga maanda uri Sankambe tshi khou humbela thuso khavho ngauri vha munna wa maanda. "Ndi nga u thusa nga mini iwe munna?"

"Ndi uri," hu amba Sankambe, "Ndi na kholomo yo phirimelaho thopheni, hangei murahu ñakani. Vha nga nthusa u i kokodza?"

"Ee," ha fhindula Vho Vhimbi. "Ndi do u thusa hu si na na khakhathi."

Zwinoha Sankambe tsha vhofha ila thambo ya u khwañha kha mutshila wa Vho Vhimbi. Tsha ri, "Ndi khou ya u vhofha kholomo nga hangeno. Vha lindele u swika ndi tshi lidza ngoma yanga vha kone u thoma u kokodza."

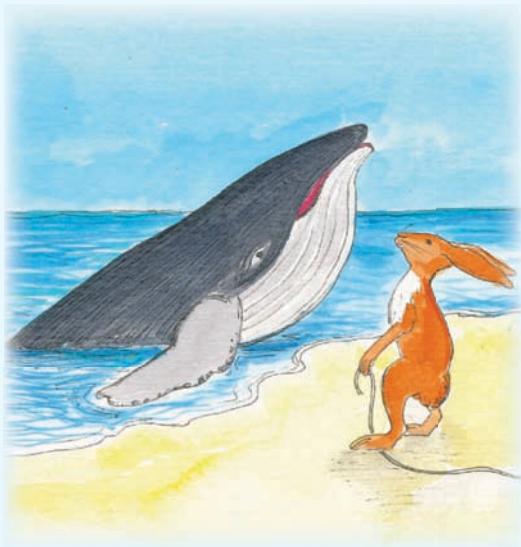
Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na loho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani mañ (u sikima) kha siañari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. ● Arali ni sa pfesesi phara iyi, i vhaleleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni ntha.

Sankambe tsha sia Vho Vhimbi tsini na bitshi tsha ḥuwa tsha yo toda Muzhou.

“Vho Muzhou,” tsha ralo, “vhone vha phukha ya maanda nga maanda. Ndi nga vha humbelevho thuso?”

“Ee, hu na’ni,” ha fhindula Muzhou, a tshi pfa o takala nga maanda uri Sankambe tshi khou humbela thuso khae ngauri u munna wa maanda. “Ndi nga u thusa nga mini iwe munna?”

“Ndi uri,” hu amba Sankambe, “Ndi na kholomo yo phirimelaho thopheni, hangei murahu ḫakani. Vha nga nthusa u i kokodza?”

“Ee,” ha fhindula Vho Muzhou. “Ndi ḫo u thusa hu si na dinani.” “Ndi na maanda ane nda nga kokodza kholomo dza fumbili nga luthihi!”

“Ndi a livhuha,” hu amba Sankambe, tsha vhofha ḫila thambo ya u khwaṭha kha musingo wa Muzhou. Tsha ri, “Ndi khou ya u vhofha kholomo nga hangeno. Vha lindele u swika ndi tshi lidza ngoma yanga vha kone u thoma u kokodza.” tsha ralo tsha ḥuwa nga dzinzambo.

Musi tsho no vha ḫakani, Sankambe tsha dzula fhasi tsha thoma u lidza ngoma yatsho. Vho Vhimbi vha thoma u kokodza na Muzhou a thoma u kokodzavho. Hu si kale ḫila thambo ya vha yo no atha vhukuma. Muzhou a ita a tshi pomba thambo kha musingo nga zwiṭuku nga zwiṭuku, zwa ita uri Vho Vhimbi vha mangale vha tshi khou kokodzelwa bitshini, zwa vha sinyusa nga maanda vha mbo vhuyeleta madini.

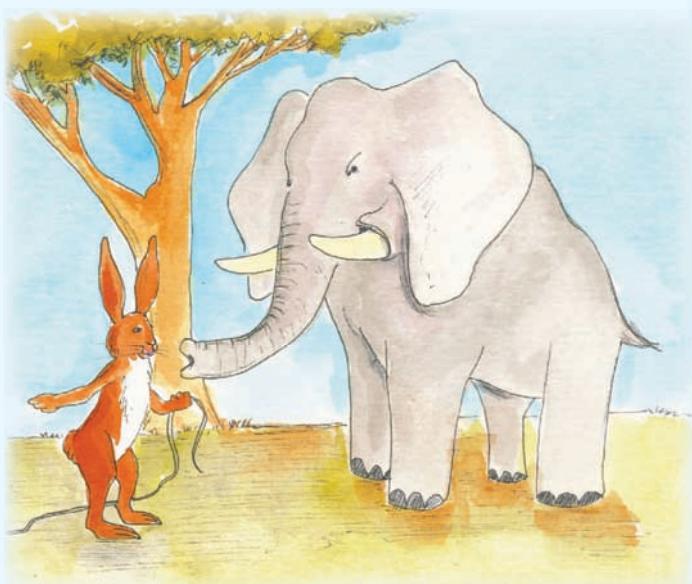
U ralo ha vha u kokodza thambo nga maanda. Zwa ita uri Muzhou a kokodzwe a swike e Iwanzheni kumvuu! Muzhou a sinyuwa nga maanda a kokodza nga maanda awe oṭhe. A ri luthihi, Vho Vhimbi vhe lavhuu vha tshi bva madini!

“Ndi nnyi ane a khou nkokodza?” ndi Vho Vhimbi vha tshi fafadzela madi muyani.

“Ndi nnyi ane a khou nkokodza?” ndi Muzhou a tshi lidza lufhalafala. Ndi hone vhuvhili havho vha tshi zwi vhona uri vho vhoxwa kha thambo nthihi.

“No mphura!” ndi Muzhou a tshi kuma.

“Ndi ḫo ni sumbedza uri a thi itiwi tsilu!” hu amba Vho Vhimbi. Vha thoma u kokodza ḫila thambo hafhu. Fhedzi thambo ya mbo ḫi ḫukhuwa, Muzhou na Vho Vhimbi vha ganama vhuvhili havho. Zwa vha sinyusa nga maanda lwe vha si tsha ḫodou dovha vha amba vhoṭhe. Vhuvhili havho vho fhedza vha songo kona u vhusa phukha dzoṭhe dza shangoni na madini. Sankambe tsha dzula ngomu ḫakani tsho tou fa nga zwiseo.

Kha ri ambe

Kha ri nwale

U elekanya nga tshiṭori.

- Puloto ya itshi tshiṭori ndi ifhio?
- Ndi nga mini Muzhou na Vho Vhimbi vho humbula uri ndi khwiṇe vha tshi shuma vhothe?
- Ni vhona u nga ndi nga mini Sinkambe tsho humbula u thivhela uyo muhumbulo?
- Ni vhona u nga Muzhou na Vho Vhimbi vha a amba vhothe ano mađuvha?
- Ni vhona u nga ndi nga mini Sankambe tsho vhona aya mafhungo a tshi seisa?
- Anetshelani khonani yaṇu tshiṭori itshi zwiitei zwi tshi tou tevhekana nga ngona.

Musi Sankambe tshi tshi todou pfa zwe Vho Vhimbi na Muzhou vha vha vha tshi khou amba, tsho ita mini?

Sankambe tsho humbela uri Vho Vhimbi na Muzhou vha tshi thuse nga mini?

Sankambe tsho vhofha thambo kha mini?

Ndi nga mini Sankambe tsho gidimela ḫakani?

Ho bvelela mini kha Vho Vhimbi na Muzhou

Ni a tama u vha na khonani i no nga Sankambe? Ngani?

Ñwalani maṭaluli a rathi a no ḥalutshedza Sankambe.

Mvumbo ya vhaanewa vha
tshiṭori ri i ḥivha nga zwiito
zwavho tshiṭorini khathihi
na zwine vha amba.

Shumisani maṭaluli kha u ñwala phara i no khou ḥalutshedza Sankambe. Ñwalani mvetamveto.
Humbelani khonani yaṇu a dzudzanye mvetamveto yaṇu ni kone u ñwala zwe na shandukisa
afho tshikhali tshe na ḥewa.

Zwino ḥalutshedzani mvumbo ya khonani yaṇu khulwane (ya mbiluni). Ambani uri ndi nga
mini e khonani yaṇu khulwane na uri ni mu funela mini.

Sankambe tshi tshi fhura Vho Ndau na Vho Ngwena

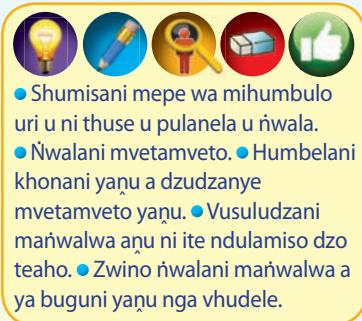

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso zwa malo zwi tevhelaho nga vhuroñwane u itela uri ni vhone uri tshiñori tshi amba nga mini. Shumani na muñwe nga inwi (phathinara).

- Ambani uri hu bvelela mini tshifanyisoni tshiñwe na tshiñwe. Tshiñori itsi tshi ɻodou fana kokotolo na tsha u thoma.
- Zwino tshi anetsheleni nga maipfi a zwipuka. Zwi amba uri ndi tshiñori tshi re na zwithu zwi no ambiwa nga zwipuka.

Ñwalani mvetamveto yanu kha bammbiri ja mvetamveto, ni humbele khonani yanu uri a sedze zwe na ñwala. Shumisani maipfi aya uri a ni thus.

Zwino ñwalani tshiñori nga vhuronwane tsho vhambela na zwifanyiso.

1

_____

_____

_____

2

_____

_____

_____

3

_____

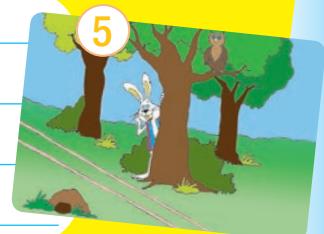
_____

_____

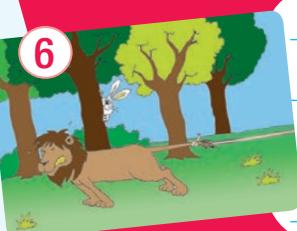
Deithi:

4

5

6

7

8

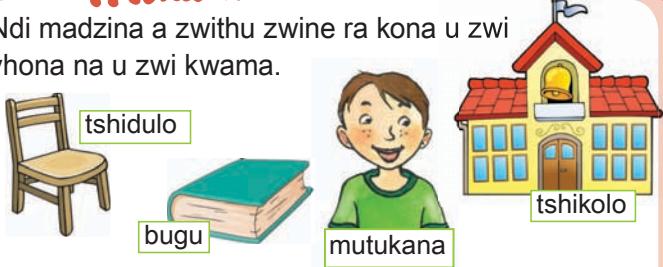
TEACHER: Sign _____ Date _____

Tshaka dzo fhambananaho dza madzina

Zwino ni vho ṭalukanya zwinzhi nga madzinazwao na madzina vhukuma. Kha ri lingedze u humbula nga makateli na madzina a ngelekanyo.

Madzinazwao

Ndi madzina a zwithu zwine ra kona u zwi vhona na u zwi kwama.

Zwino ንwalani madzinazwao a inwi muñe.

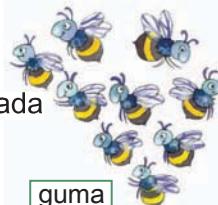

Makateli

Haya ndi madzina a zwigwada zwa vhathu kana zwithu.

ጀwalani makateli.

Nanguludzani madzina kha kholomo dzone. Ni shumise maleđeredanzi kha madzina vhukuma othe.

khalenda	dakalo	tshidulo	lufuno	anna	pfufo
nguvho	Jacob	fulufhelo	tsinyuwo	ndivho	lino
smith	fulufhela	muñadzi	vhudikukumusi	khomphiyutha	bugu
zuma	ngoho	fhumula	vhuhali	polokwane	fulwana

MAĐINAZWAO

MAĐINA VHUKUMA

MAĐINA A NGELEKANYO

MAKATELI

Madzina vhukuma

Haya ndi madzina magede a vhathu, fhethu, bugu, dzifilimu, na zwiñwe. Dzina vhukuma li thoma nga leđeredanzi.

ጀwalani madzina a vhathu na a fhethu kha thebuļu i re afho fha

Vhathu	Fhethu

Madzina a ngelekanyo

Haya ndi madzina a zwithu zwine ra sa kone u zwi vhona, u zwi kwama, u zwi nukhedza na u zwi phuphuledza.

ጀwalani madzina a ngelekanyo.

Maidioma

Kha ri nwale

Ambani na tshigwada tshañu nga ɿhalutshedzo dza vhukuma dza maidioma a re na mivhala. Ni kone u ñwala uri ni vhona u nga maidioma aya a amba mini.

Mandu ha na n̄devhe. Ndi ngazwo o dzhena khakhathini.

U sedza maidioma

Nyambo dzoþhe dzi na kuambele kwo ɿowelwaho kune ku si ambe zwine kwa amba nga misi. Tsumbo, arali ri tshi ri "A tshi ri u fhufha vhavhili vha sera," ri vha ri tshi khou amba uri o vha o takalesa.

Nngwe yo dzhena mudini. Zwino mme anga vha tea u ɿoda mushumo.

Vha la vha fha la vho la ɿhoho ya khanga. Hupfi vho no pfulutshela ɿhohoyandou zwino.

Ni vhee bugu dza vhoiwe zwavhuði. Hu na vhathu vha re na gunwe kuþasini yashu.

Olaní zwifanyiso zwi no suwbedza mafhili a maidioma aya.

Livhanyani maipfi aya na mafhambanyi ao. Musi no no fhedza, padulani maipfi a bve madungo.

Mafhambanyi ndi maipfi a no amba zwi no fhambanana zwa manwe.

femulusa	tshituku	fhasi	vhaþuku	lifhambanyi
vha/hulwa/ne	khokhovhedza	nþha	tshihulwane	liambazwithihi

Munna we a renga murunzi

Kha ri ambe

- Thoho ya bammbiri ili ja u shumela ni i vhona nga ndilade?
- Ni vhona u nga ulu lungano ndi lwa zwithu zwe zwa bvelela?

Zwino lavhelesani zwifanyiso ni sedze uri ndi shango liphio line lungano ulu lwa bva khalo.

Kha ri vhale

Kale ho vhuya ha vha na muñwe munna we a vha o pfuma nga maanda. Fhedziha, o vha e na mbilummbi, na tshiñuhu. O vha e na mbilummbi na tshiñuhu lwe vhathu vha afho kusini vha vha tshi mu ofha. Ho vha hu si na muthu a no ḥodou sendela tsini na mudi wawe nahone a huna we a vha a tshi nga amba nae. Liñwe ḫuvha tshilimo musi ḫuvha li tshi tou nzirii uyu munna a mbo di farwa nga khofhe murunzini wa muri nn̄da ha mudi wawe. Musi a tshi vuwa a wana hu na muñwe muñhannga heneffo murunzini tsini nae, na ene a tshi khou ḥoda murunzi.

Mupfumi: Inwi muñhannga idanu ḫuwa, ndi murunzi wanga hoyu!

Muñhannga: A zwi itei uri u vhe murunzi wavho. Muri hoyu ndi wa shango.

Mupfumi: A swi zwone! Hoyu muri na murunzi wawo ndi zwanga!

Muñhannga: Arali zwo ralo, ndi do renga murunzi wa muri wavho.

Mupfumi: Ni nga u renga nga zwipida zwiñanu zwa musuku.

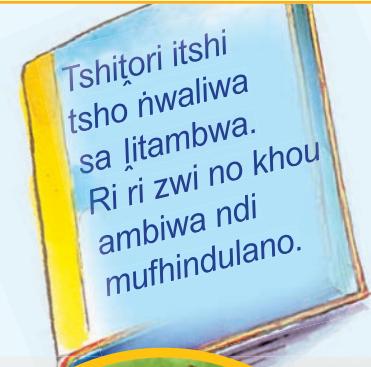
Muñhannga: Ho luga. Khoyu musuku kha vha dzhie. Mune wa murunzi ndi nñe zwino.

Ula munna wa mbilummbi a dzenisa musuku tshikwamani tshawe, a thethenyea e eþe a tshi humela mudini wawe.

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri maríwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maþo (u sikima) kha siatari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.
- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pñesesi phara iyi, i vhale ni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni nthia.

Musi ni tshi khou vhala

Nga vhuya musi ḫuvha ḥi tshi vho kovhela uļa murunzi wa thoma u lapfa, wa lapfa, wa lapfa u swikela u tshi tiba nn̄du ya munna wa mbilummbi. Uļa muṭhannga a mbo vha o mela, a dzhena n̄duni a tshi tou tepe.

Mupfumi: U khou ṭoda mini muđini wanga naa? Ibvai u ḫuwe, tsiliu ḥeneli.

Muṭhannga: Vhokhotsi, murunzi wa muri wo tiba na hei nn̄du, zwino hafhu murunzi ndi wanga. Zwino nn̄du yavho yo no vha yanga na yone.

Uļa munna a sinyuwa nga maanda a mbo di ḫala mudi wawe a ḫuwa a si tsha vhuya vhathu vha kusi kwoṭhe vha ḫa vha tshi ḫou vhona nn̄du yawe khulukhulu na u ḫiphiṇa nga murunzi. Vha khoda uļa muṭhannga uri o vha thusa.

Lungano Iwa Japani

Kha ri ambe

Ni vhona u nga ndi tshiṭori tsha vhukuma? Ngani?

Pfunzo ya mafhungo aya ndi ifhio? (Ri khou tea u guda mini khao?)

Ni vhona u nga ndi nga mini vhathu hoṭhe ḫifhasini vha tshi pfana na u anetshela vhana vhavho mafhungo o raliho?

Vhalani tshiṭori ni fhindule mbudziso.

Vhabvumbedzwa vha tshiṭori itsi ndi vhonnyi?

Ndi nga mini uyu munna wa mbilummbi o “thethenyea” e eṭhe musi o no panga musuku tshikwamani?

Murunzini wa muri

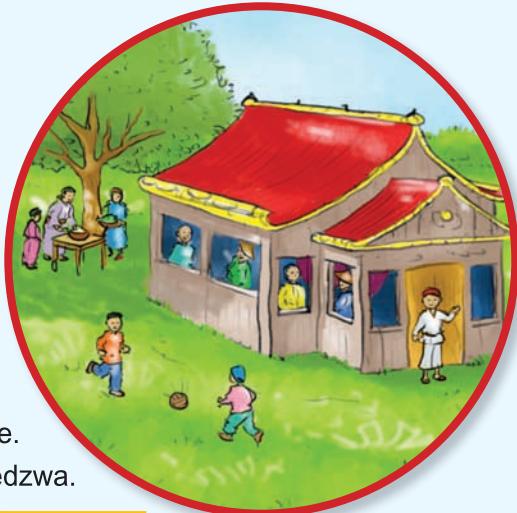
Kha ri ambe

Ni kha zwigwada zwa vhoiwe, itani litambwa ja lungano ulu. Ni do wana zwi tshi leluwa ngauri iwo nwalwa sa litambwa. Fhedziha, ni tea u fhedza lungano ulu nga iñwe ndila. Tambelani kiñasi litambwa janu. Ni ambe uri ndi tshigwada tshifhio tshi re na kufhelele (magumo) kwavhuđi kwa litambwa.

Kha ri nwale

Tagedzelani litaluli li re kha fhungo iñwe na iñwe.
Ni talele dzina line ja khou ḥalulwa kana u ḥalutshedzwa.

Munna o pfumaho o vha a tshi dzula nduni khulukhulu.

Muri mudala wa ita murunzi mulapfu.

Muthannga musekene a dzhena nduni a tshi tepa.

Muthannga wa vhuđali a dzula murunzini u rotholelaho.

Munna mupfufhi wa mbilummbi a hana muñhannga a tshi dzula fhasi ha muri.

Ri a zwi ñivha uri dzina
ndi thinwa ya muthu,
fhethu kana tshithu.
Litululi li ri vhudza
zwinzhi nga dzina.
Tsumbo khei i no bva
kha lungano: O vha e
munna wa tshituhu.

Talelani **litululi** li re kha iñwe na iñwe ja mafhuno a tevhelaho. Ni kone u iñwala **lifhambanyi** ja litululi tshikhalani tshi re kha tshanda tsha u ja. Ro dzula ro ni itela fhungo ja u thoma.

Muzika wa radio wo vha u nthia .	fhasi
Vhathu vho takala nga maanda musi munna muvhi a tshi shavha.	
Vhathu vhanzhi vho vha vha tshi ofha hoyu munna.	
Ndwakhulu o fula manngo mañukuñuku munngoni wa makhulu wawe.	
Muñhannga musekene o vha o dzula murunzini.	
Rofhiwa o ambara tshikhipha tsho nakaho.	
Hamulima hu na mbudzi tshena.	
Khaladzi ashu o ri vhuela na malegere.	
Vho Nditwani vho renga goloi ntswa.	
Tshimange tsha tshisadzi tsho bata mbevha.	

Ńwalululani mafhungo a re kha **tshifhinga tsha zwino** e kha **tshifhinga tshiðaho** na kha **tshifhinga tsho fhiraho**.

Hu khou phisa.	Matshelo ńu Mulovńa
I khou na nga maanda!	Matshelo Mulovńa
Ndi khou koropa phasi.	Matshelo Mulovńa
Ri khou ja khovhe na matshipisi.	Matshelo Mulovńa

Liambele?

“U na mbilu ya tombo” na “Seani ndi ńhase” ndi maambele. Tshithu tshigede (mbilu) tshi ńtalutshedziwa ri tshi shumisa maipfi a no tshi amba sa tshińwe tshithuvho (tombo). A ri shumisi “sa” kana “u fana na” kha maambele. Kanzhi zwirendo zwi shumisesa maambele.

Kha ri ambe

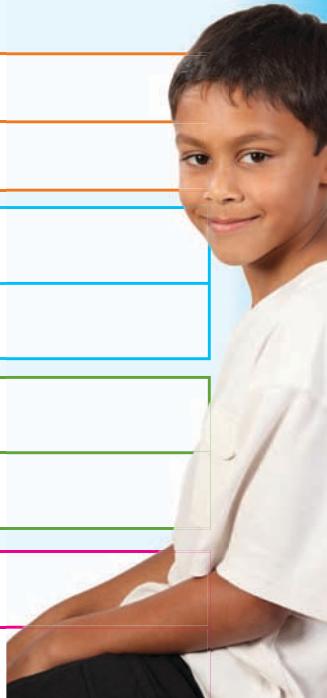
Ambani uri maambele
aya a amba mini.
Olani tshifanyiso ni tshi
sumbedza ńlithihi ńlao.

Uyu ńwana ndi phola.

Uyu muthu u tou vha ńnowa zwi sa
timatimisi.

Seani ndi ńhase.

A thi ńtodi a tshi ńda u tamba na nñe
ngauri u na gunwe.

Zwiñwe hafhu zwa luambo

Talelani ȝefhongo wa fhungo liñwe na liñwe. Ni talelevho na l̄ipfanisi lawe li re tshipida tsha nyito.

Ni elelwe uri mapfanisi a ȝefhongo a edza ȝefhongo ene muñe kha **vhuthihi** na kha **vhunzhi**.

1.	Tshikolo tshi/zwi bva nga vhuya.	Tshikolo tshi bva nga vhuya.
2.	Vhatukana vha/u tamba bola mudavhini.	
3.	Lito langa a/li khou vhavha.	
4.	Makole tshi/a sumbedza uri i do na.	
5.	Kukukwana ku/lu khou lilela mme akwo.	
6.	Khekhe i/tshi nthia ha ȝafula khishini.	
7.	Zwidulo zwa holoni ku/zwi dzula zwo vhewa zwavhudí.	
8.	Muthu ane a ri isa tshikoloni u/vha dzula tsini na kiliniki.	
9.	Tshuñwahaya ya ñamusi tshi/i a kondá.	
10.	Milingo ya ñañwaha i/ku do thoma nga ñwedzi wa Lára.	

Nangani mapfanisi a ȝefhongo a re kha tshifhinga tsho fhiraho.

1.	Mulovha vhatukana vha kilasini yashu vha/vho lenga.	Mulovhá vñatukana vñá kilasini yashú vñó lenga.
2.	Lia ȝuvha riñe ro/ri ȝuwa nga bisi.	
3.	Muongi o/u thusa vhathu.	
4.	Khekhe yo/i bakiwa nga mme anga.	
5.	Bambelo lo/li vha lo ȝala mañari.	
6.	Vhege yo fhelaho vhathu vho/vha la vhe vhanzhi.	
7.	Riñe ro/ri ya ȝaiburari u vhala bugu.	
8.	Zwikolo zwa fhano zwi/zwo vula mulovha.	
9.	Kumange kwa Maemu ku/kwo edela kha sofa.	
10.	Fijimu ye ra i vhona yo/i hiriwa nga khotsi anga.	

Vhambedzani maipfi a luambo lwa musanda na zwine a amba.

Ni nwale nomboro tsini na

Malinga

Tshanda

3

Maño

Maalo.

Dzunde.

Maťo.

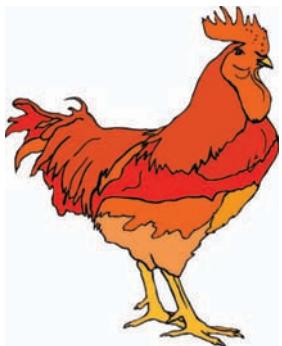
Madzivha.

Makwitha.

Nenga.

Khuhu dza musanda.

Lufo lwa musanda.

U sedza luambo lwa musanda

Luambo lwa musanda lu shumisa
maipfi a no wanala luamboni
fhedzi a tshi shumiswa nga ndila
i songo dowlwaho.

Khoņo dza musanda.

Luvhone lwa musanda.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Luvhone lwa musanda

Zwiļiwa zwa khosi.

Lufo lwa musanda

Khuhu dza musanda

Vhamusanda vha tshi fara kwendo.

Mađi a musanda.

Thovho kana zwa u adza musanda.

Khoņo dza musanda.

Tsimu ya musanda.

Mutambo wa zwifhinga – Ndi nnyi ane a do wina?

- U diphina
  - Posani daisi.
  - Tshimbidzani maka.
  - Tshimbidzani fu^gaga. Shumisani libulatshifhinga kha u vhumba fhungo.
  - Mabulazwifhinga a nomboro dzo fhambananaho a nga wanala kha zwivhumbeo zwa makumba zwi re afho fhasi.

Mapfanisi a tshiitwa

Zwiitwa sa vhoñefhongo zwi na mapfanisi ane a shuma nazwo kana a zwi imela mafhungoni. Tsumbo: "Mulalo o **i** vhala bugu."

Dzhenisani mapfanisi a zwiitwa afho mavhakani. Ro dzula ro ni itela ja u thoma.

Mutukana o **i** ja sangwetshi.

Maluña u do renga bugu.

Vho renga mutshini wa u gera hatsi.

Ni do wana jaiburari bugu.

Ndi khou lima ngade ya miroho.

Ndo ja vhurotho ho qodzwa mutoli.

No ededza kumange kwañu?

Mathambo wa zwifhinga

U ditola

Ndi vho ḥalukanya uri madzinazwao, madzina vhukuma, makateli na madzina a ngelekanyo ndi mini.

Ndi a kona u vhala lungano.

Ndi a kona u ᶻwala lungano.

Ndi a kona u livhanya ɻefhungo na nyito fhungoni.

Ndi a kona u vhala atikili ya guranna.

Ndi a kona u ᶻwala atikili.

Ndi a kona u topola ḥoho ya mafhongo na nđivhadzamuvhigi.

Ndi vho ḥalukanya miñwe ya mirero.

Ndi a kona u shumisa mafhambanyi.

Ndi a kona u shandula mafhongo a tshi bva kha tshifhinga tsha zwino a tshi ya kha tshifhinga tsho fhiraho na tshi Ȱaho.

Ndi a kona u shumisa zwiđevhe.

Ndi a kona u mbudziso dza tholokanyondvhgo dzo disendekaho nga zwe nda vhala.

Ndi a kona u dizaina phositara ya mafhungomatsivhudzi.

Ndi a kona u shumisa maṭaluli.

Ndi a kona u ᶻwala ngaganyamvumbo.

Thero ya 2: Khungedzelo na vhurendi

Maīwalwa a khungedzelo

Themo ya 1 - Vhege dza 5-6

17 U vhala khungedzelo

36

U vhala khungedzelo. U sedzeswa maīwalwa a no nyanyula, girafiki/zwifanyiso na thekhiniki dzi no nga u fulufhedzisa na ndīla dza u nyanyula dzangalelo. U topola vhathetshellesivhaṭaleli na ngona dza u kunga. U bađekanya lushaka lwa vhathetshellesivhaṭaleli na tshitaela na maipfi a no do shumiswa. U fhindula mbudziso dzi no kwama khungedzelo khathihi na u topola milayo na thekhiniki.

18 U dizaina khungedzelo ya nne muñe

38

Therisano nga thekhiniki dza u kungedzela. Therisano nga vhusevhedi ha u kunguwedza. U fhedzisa fuloutshati ya u dizaina khungedzelo. Therisano nga ndīla dza u kwengweledza vhavhal. U ita khungedzelo nga murahu ha maga othe a u rangela u īwala: u nekana mihumbulo, u pulana, mvetamveto, u dzudzanya na u netshedza khungedzelo iyi.

19 Dizainani burosha ya vhuendelashango

40

U pulanela na u ita mvetamveto ya garaća ya Z ya burosha ya vhuendelashango Afrika Tshipembe. U nekana mihumbulo sa tshigwada hu tshi ambiwa nga mihumbulo. U shumisa kutshimbilele kwa u īwala: u nekana mihumbulo, u pulana, mvetamveto, u dzudzanya na u netshedza. U shumisa fureme i re hone i tshi thusa kha a vhekanya zwitħu nga thevhékano yone. U dizaina burosha ine ya vha na zwidodomedzwa zwa vhukwamani na mitengo yo teaho.

U lugisa na u nekedza nga vhudele burosha ya u tou gera. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

20 U dzudzanyela phamfuthe

43

Dizainani phamfulethe yanu.

21 Luambo lu a īumana

44

U īvhadzwa mafhungotswititi na mafhungo tserekano. U īvhadzwa maṭanganyi. Nefhungo na nyito U topola nefhungo na nyito mafhungonitswititi na mafhungoni tserekano. U vhumba mafhungo tserekano hu tshi shumisa maṭanganyi (nahone, fhedzi, ngauri, zwino na naho)

22 U kwengweledza

46

Therisano nga tshifhinga tshire kuhumbulele kwa u kwengweledza kwa shumiswa khatsho. U vhala kuhumbulele kwa u kwengweledza ho sedzeswa lushaka lwa vhathetshellesivhaṭaleli, kunejedzele na u aluwa ha kubulelve kwa kuhumbulele (agumente).

23 U īwala kuhumbulele kune kwa kungedzela

48

U pulanela u netshedza hu tshi shumiswa mepe wa mihumbulo na nzudzanya. U tevhedza kutshimbilele kwa u īwala: u nekana mihumbulo, u pulana, mvetamveto, u dzudzanya na u netshedza. U linga kuhumbulele nga u shumisa dibeithi kana tshipitshi. U īwala kuhumbulele uku nga vhudele hu tshi shumiswa fureme.

24 Zwi shumiswa zwa vhurendi na zwa zwi wevho

50

U īvhadzwa zwishumiswa zwa vhurendi hu tshi katelwa na mamethafore, mafanyisi, pfanywa, onomatopia, khontsinetsi, asonentsi, na maṇaṇiṣi/makaluli. Zwo katelwa zwoṭhe heneħha madzuloni a kha vhege dza 9–10 nga mulandu wa u shaya flieħtu. Vhadededzi vha nga humela vhurahu kha bammibiri ja u shumela ji re kha vhege dza 9

Mufhindulano i no amba

Themo ya 1 - Vhege dza 7-8

25 Mufhindulano wa vhukati ha vhusiku

52

Nyito dza u īvhadzwa dzi no katela u humbulela, u humbulela maīwalwa hu tshi shumiswa vhusevhedi ha u tou vhonwa. U sedzeswa luambo lwa mirađo ya muthu, zwi re luamboni na kushumisele kwa maipfi. Therisano nga fomeħte ya maīwalwa. U bađekanya maīwalwa na vhaambi vha.

26 Hai wee Vho Ndau!

54

U vhala tsitor (lungano). U sedzeswa vhaambi na zwine vha amba. U fhedzisa nyito ya tholokanyondiħo i no kwama zwine maīwala a amba. U ita ītambwa ja lungano hu na muanetsheli na vhaambi vho fhambananaho.

27 U pulanela ītambwa

56

U shumisa nzudzanyo kha u pulanela ītambwa. U topola īħoħo, vhabvumbedzwa, bono kana fhethuvhupo, nyanetsħelo na mulaedza.

U īwala ītambwa hu tshi shumiswa fureme ya u īvhadza vhabvumbedzwa.

U īħana ītambwa hu tshi shumiswa vhatambi vho fhambananaho vha re vhagudi tshigwadani. U pima kutambele.

28 U vhiga nga zwe vha amba

58

U vhiga nga zwe vha amba. U shumisa zwiġevhe kha maipfi maambelwa. U vhumba mafhungo tserekano. U shumisa mafħambanyi na pfanywa.

Masiatari a vhurendi

Themo ya 1 - Vhege dza 9-10

29 U diphina nga vhurendi

60

U vhalela nħha tshirendo, "Tshiatsiatsi tsha

vhandelela zwanda. U sedzeswa maipfi a re na raimi.

U īwala tshirendo tsha raimi. U tevhedza kutshimbilele kwa u īwala: u nekana mihumbulo, u pulana, mvetamveto, u dzudzanya na u netshedza. Nyito ya u tou vhonwa i no kwama thandeladzina. Nyito ya u tou vhonwa i no kwama mafanyisi.

30 Tshikhodo tsha Afrika Tshipembe

62

U amba nga zwikhođo ra lushaka lwa maīwalwa. U livħanya tshikido na vħutshilo ha īuva li ċiex na li ċiex.

U ġadxa mepe wa mihumbulo u no amba nga Afrika Tshipembe. U īwala tshirendotshikhodgo nga Afrika Tshipembe. Tshirendotshiseisi tshi no amba nga īwedzi tshire kħadha vħaddeżi vha nga tshi shumisa arali vha tshi ċoda.

31 Ri renda ri tshi mona na īuva

64

Nyito ya u rangela u vhala hu u itela u sumbedza vħudzivha ta tshirendo.

U vhala tshirendo tsha mafhungomatsivhudzi.

Tholokanyondiħo i no kwama zwi re tshirendoni – hu do ġadżwa tshire tħalli. U īvhadzwa maedzamuthu

32 Nwalani tshirendo

66

U īwala tshirendo hu tshi tevhelwa kutshimbilele kwa u īwala: u songa mutumba, u pulana, mvetamveto, u dzudzanya na u netshedza. U sengulusa mamethafore, u a talutshedza na u a ola. Vhadededzi vha nga vħuyelha kha bammibiri ja u shumela ja 24 u itela u wana hafhu zwiñwe zwishumiswa zwa vhurendi.

Ni a
toda u
divhea?

Zwi kunga maṭo,
Zwa tamiwa, Zwa
tanganedzwa!

Divheani!
Karuwanil!

Muswa muñwe na muñwe u tama u
vhonala o karuwa sa vhaiwe e tshikoloni.

No zwi pfa?

Ri ri rengani Gear Store ni ambare zwi re na bvumo.

**Hu na zwa tshipentshela zwa vhana vha Gireidi 6.
Na renga tshithihi, tshiñwe ndi mahala!**

Dzhiawolala iyi ndi ya musi tshitoko tshi tshee hone.

Kha ri
rwale

Lavhelesani khungedzelo iyi nga vhuronwane. Rerani nga phindulo dza mbudziso dzi tevhelaho ni na khonani dzañu. Ni tshi fhedza ni rwale phindulo dza mudziso idzi.

Khungedzelo iyi yo livhiswa kha vhathu vhafhio?

Vha miñwaha ya
5 – 7

Vha miñwaha ya
11 – 13

Vha miñwaha ya
14 – 16

Vha miñwaha ya
21 – 25

Ndi nga mini ni tshi ralo?

Ndi nga mini khungedzelo iyi i na ḥoho i no sengenedza.

Deithi:

Lavhelesani mafhongo aya mavhili a no bva kha khungedzelo.
Talelani mibvumo ye ya dovhoolwa.

Muswa muñwe na muñwe u tama u vhonala o karuwa sa vhañwe e tshikoloni.

Ri ri rengani **Gear Store** ni ambare zwi re na bvumo.

Hu na “r” nngana kha: **“Ri ri rengani Gear Store ni ambare zwi re na bvumo”**.

Hu na “zw” nngana kha : **“Zwi kunga maño, Zwa tamiwa, Zwa ḥanganedzwa?”**

Ni vhona u nga ndi nga mini khungedzelo iyi i na tshilogeni tsha: **Divheani! Karuwani!?**

I ḥtuwedza vhavhali nga ndilade?

I ni fulufhedzisa zwifhio arali ni tshi nga renga zwithu zwi no bva Gear Store?

Muñwalo musekene u re nga fhasi ha khungedzelo u ri vhudza mini?

Khungedzelo i ḥtuwedza vhavhali uri vha ite mini?

Ndovhololo ya mibvumo ya u
thoma kha maiipfi i vhidzwa u pfi ndi
“alitheresheni/ndovhololo” ya themba
na pfalandothe). Tsumbo khei: Vele
wa Vondwe o vunda vothi.

U dizaina khungedzelo ya nne muñé

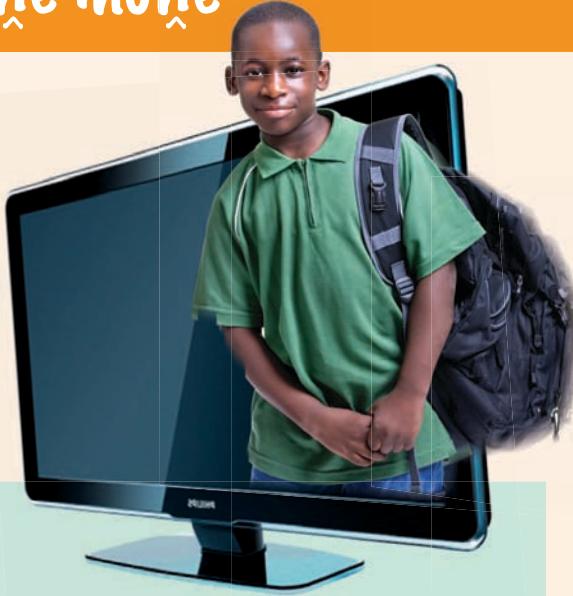
Kha ri ambe

Itani litambwa ja u kungedzela tshibveledzwa kana tshumelo kha TV.

Kha ri ñwale

Pulanelani khungedzelo yañu inwi muñé nga u fhindulela, kha mepe wa mihibulo, inwe na inwe ya mbudziso dzi re afho fhasi. Musi no no fhedza pulane yañu, ñwalani na u ola khungedzelo iyi nga vhudele kha siañari ja seli.

VHUSEVHEDI ha u ñwala ñiñwalwa li no kunga:

- Ni tea u ñivha vhathelesivhañaleli vhanu.
- Shumisani zwiñogeni na mafurase a no kunga u itela u ñuñula dzangalelo – tsumbo: “Homolowani – muñani KIT KAT.”
- Shumisani zwifanyiso na zwi no tou vhonwa kha u ita uri khungedzelo i kunge mañó nahone i dzule i mihibuloni ya vhathu.
- Shumisani figara dza muambo sa alitheresheni, ndovhololo na raimi (Lavhelesani bammbiri ja u shumela ja 24 uri ni wane thuso siani ja hezwi)
- Netshedzani mushumo wañu wo kuna nahone u tshi vhalea.

Khungedzelo yanga

1 Khungedzelo yo itelwa vhonnyi?

2 Tshibveledzwa tshañu ndi tshifhio?

3 Ni ño shumisa tshiñogeni tshifhio?

4 Ni ño shumisa thekhiniki ifhio kha u bvukulula vhuñipfi ha lushaka lwa vhathelesivhañaleli?

5 Ni ñuñula hani dzangalelo ja vhavhali?

6 Khungedzelo iyi i fulufhedzisa vhathu mini?

7 Khungedzelo iyi i na ngoho ngomu?

8 No shumisa zwishumiswa zwa luambo sa alitheresheni? (Lavhelesani bammbiri ja u shumela ja 24 uri ni wane thusa siani ja hezwi)

Kha ri
nwale

Dizainani khungedzelo yanu kha tshikhala tshe na qewa.

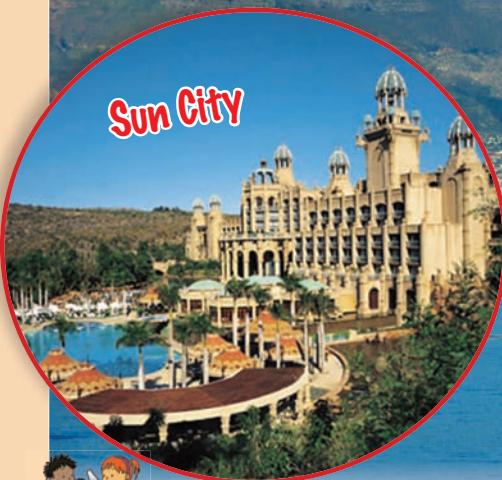
Dizainani burosha ya vhuendelamashango

Deithi:

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso ni ambe uri ndi fhethu hufhio fhano Afrika Tshipembe hu re na ndeme he na vhuya na hu vhona kana na hu dalela. Ndi hufhio huihwe fhethu hu re na ndeme hune na hu diivha? Afho hune na dzula hone hu na fhethu hune ha vha na ndeme na u takadza, sa haya ha kale ha muthumudivhalea, tshitediamu, vhugalaphukha kana fhethu hu no kunga maṭo?

Table Mountain

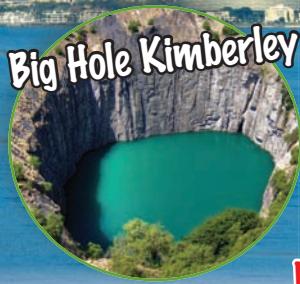

Sun City

Kha ri ite nyito

Kherulani siatari li re seli ni li pete li ite burosha ya Garaṭa ya Z.

Dizainani burosha ya u kungedzela fhethu hu no takadza Afrika Tshipembe hune vhaendelamashango vha nga tama u hu dalela. Hu nga vha fhethu ha vhufa, sa haya ha kale ha muthumudivhalea, sitediamu, tshifhaṭo tsha kale kana tshi no kunga, musiamu, zuu ya lushaka kana ngade ya lushaka, ḫaka (matondoni), kana Table Mountain.

Big Hole Kimberley

Kruger National Park

Soccer City

Ni tea u shumisa luambo lwa u kunga u itela u ṭuṭuwedza vhatu uri vha dalele afho fhethu.

Siatari la nga phanda li tea u vha na Mepe wa Afrika Tshipembe na maipfi a no kunga kana tshiłogeni – tsumbo, “Shango lo pfumaho divhazwakale li no nyanyula”

Kha liñwe na liñwe la masiatari mañwe ni tea u ola tshifanyiso ni ḥwale ḥhalutshedzo ya zwine vha do zwi vhona.

Ni elelwe u dzenisa na

- direse dza fhethu uhu,
- mutengo wa u dzhena, na
- zwifhinga zwa u dzhena.

Pulanelani burosha yaṇu kha siatari la

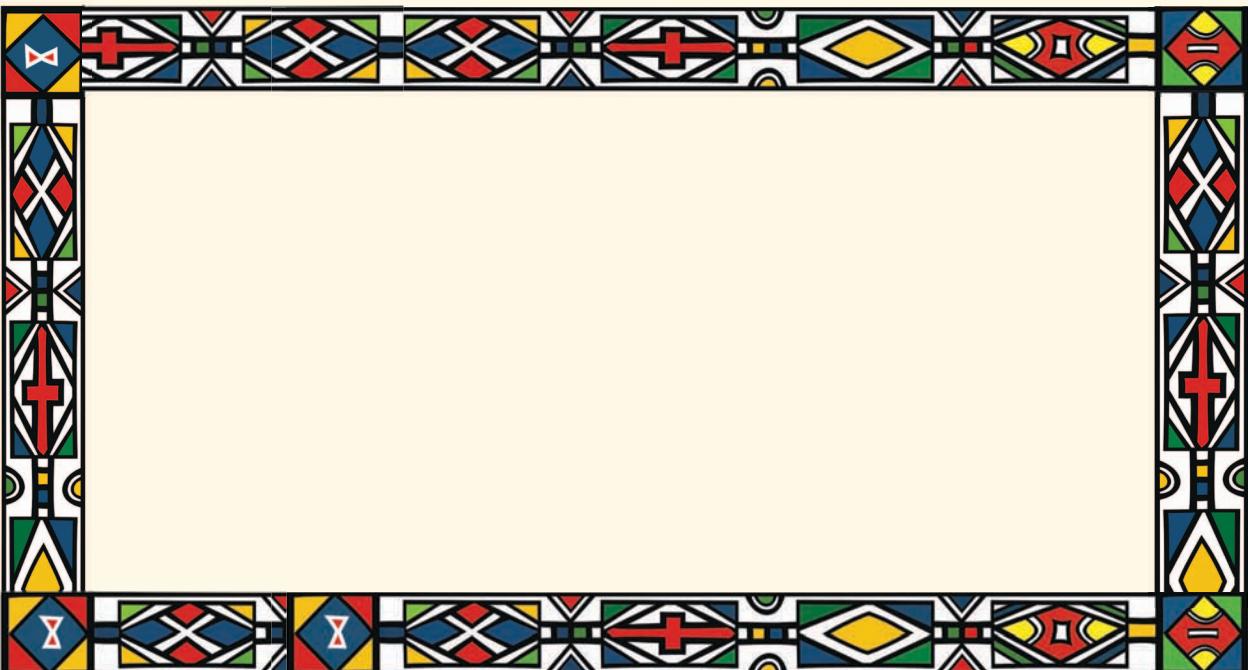
SIATARI LA NGA PHANDA: petelan phanda

1

SIATARI LA NGA MURAHU: ndilne na n'wala
zwidombedzwa zwañu khaļo sa nomboro dza lutingo,
di'rese ya poswo na qirese ya imelij.

6

5

U dzudzanyela phamfułhe

Kha ri nwale

Dizainani phamfułethe yañu. Dadzani mupe wa mihumbulo. Nomboro iñwe na iñwe ya tshibułoko yo imela nomboro ya siałari kha phamfułethe.

1

Dizainani khavara ya nga phanda.

2

Nwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

3

Nwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

4

Nwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

5

Nwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

6

Nwalani zwidodombedzwa zwa u ni kwama na direse.

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thusu pulanelu u nwala.
- Nwalani mvetamveto. • Humbelani khonani yañu a dzudzanye mvetamveto yañu. • Vusuluzani mañwalwa aju ni ite ndulamiso dzo teaho. • Zwino nwalanini mañwalwa a ya buguni yañu nga vhudele.

Luambo lu a ūtumana

Mathungotswititi na mafhungotserekano

Fhongo ji na zwipiða zwivhili.

1. Nefhongo wa fhungo ndi muthu ane/tshithu tshine fhungo ja khou amba ngae kana ngatsho.
2. Nyito ndi zwine zwa khou ambiwa zwi no kwama muthu kana tshithu.
Nyito i anzela u katela lipfanisi na liiti fhungoni.

Małodzi	o wa kha basigiri.
Nefhongo	nyito i re na liiti wa

Kha mafhongo a re afho fhasi, sumbedzani vhonedefhongo na nyito nga u tou ñwala. Ñwalani **nefhongo** nga fhasi ha tshipiða tsha fhungo tshine tsha ri vhudza uri ndi nnyi kana ndi mini tshine fhungo ja khou amba ngae kana ngatsho.
No no fhedza ni talele **nefhongo**. Ñwalani **nyito** nga fhasi ha tshiña tshiñwe tshipiða tsha fhungo ni talele liiti.

Fhongo jine ja vha na nefhongo muthihi fhedzi na liiti lithihi ji pfi ndi fhungotswititi.

Vho Ndiafhi	vho baka khekhe.
Bufho	lo pfuka dzithavha.
Vho Ndiafhi vha muvhili	vho baka khekhe khulukhulu.
Bufho lihulu ji no penya	lo pfuka thavha ndapfu.

U ūtuma mafhongo

Ro ya tshikoloni

naho

yo vha i tshi khou na
nga maända.

U ūtuma mafhongo

Arali ri tshi nga shumisa fhedzi mafhungotswititi musi ri tshi ñwala kana ri tshi amba, kuambele na kuñwalele kwashu zwi nga pfala zwi sa eleli zwavhudji. Arali ra nga ūtuma mafhongo ashu ri tshi shumisa małanganyi ri tshi itela u vhumba mafhungombumbano, hudo vha na u elela ha khwiñe.

Kha ri nwale

Shumisani lithihi ja haya małanganyi kha u ḥanganya mafhungo a re afho fhasi. Ni talele maiti

zwino

nahone

naho

fhedzi

ngauri

Maipfi ane ra a shumisa kha u ḥuma mafurase, mafhungomatavhi na mafhungo a vhidzwa upfi ndi **małanganyi**. A na mushumo muhulwane wa u vhofhekanya mafhungo.

1. Ann u a shuma vhukuma		tshiñwe tshifhinga u ita a tshi wana maraga dza fhasi.
2. Ann tshiñwe tshifhinga u ita a tshi wana maraga dza fhasi		u a shuma vhukuma.
3. O xela		o vha e na mepe.
4. Vho vha vha tshi shaya		vho vha vhe na zwo linganelaho u ja.
5. Nomsa u pfana na maapula		na mapiere u a a takalela.
6. Nomsa u pfana na maapula		ha takaleli mapiere.
7. O hangwa bugu hayani		o kona u shumisa ya khonani yawe.
8. Mudededzi vho vha vha sa dini		a vha lemi nwana.
9. Miroho yo aluwa zwavhuđi		mvula yo vha i songo nesa.
10. Mutsho wo vha u si wavhuđi		ra humbula u sa tsha ḥuwa.
11. O vha o sinyuwa		ndo lenga u swika.
12. O ya vhengeleni		a vho vhuya o renga tshokołeithi.
13. Sam u tamba khirikhethe		u dovha a tambavho na bola.
14. Ho vha hu tshi khou fhisa		ra humbula u ya u bambela.
15. Ha koni u vhona swiswini		ha reili vhusiku.
16. Ro humbula u sa tsha ya		ro lenga u vuwa.

U kwengweledza

Hu a swika hune na tea u kwengweledza vhañwe vhathu uri vha tendelane na kuhumbulele kwañu kana uri vha tende ni tshi ita tshiñwe tshithu kana uri ni vhe natsho? Arali zwo ralo, ni tea u guda u shumisa luambo lwa u kwengweledza. Roþhe sa vhathu ri a shumisa kuambele kwa u kwengweledza, nga maanda musi ri tshi lingedza u ita uri vhabebi vhashu kana vhadededzi vha ri pfe.

Ndi khou tou humbelaa
wee, Baba. Ndi nga
fuwavho ñowa? Ndi do i
þhogomela ...

Ndi khou tou humbelaa
wee, Mma. Ndi nga yavho ha
Sam wikende yoþhe? Musi
vhabebi vhawee vha do vha
vhe hone ...

Ndi khou tou humbelaa wee,
Mama. Ndi nga ñwala tshiñwhahaya
yanga matshelo? Ro neta nga
mushumo wa kilasini ...

Kha ri
vhale

Lavhelesani tsumbo dzi tevhelaho dza kuñwalele kwa u kwengweledza.

Thoho

**Muñwe na muñwe wa fhano tshikoloni u tea u
vhulunga muðagasi.**

Ndivho

Uri muñwe na muñwe wa afho tshikoloni a tende u
vhulunga muðagasi.

Vhathtshelesi-
vhataleli

Thohoyatshikolo na vhadededzi

Tshiitisi tsha u
thoma

Tsha u thoma, zwishumiswa zwa muðagasi zwi shumisa muðagasi munzhi. Zwi amba uri zwikirini zwa khomphiyutha, phurodzhekhhitha na radio zwi tea u dzimiwa arali zwi si khou shumiswa. Kha vhege yo fhelaho, zwishumiswa zwoþhe zwa muðagasi zwo siwa zwo funga nga bureiki na musi tshikolo tshi tshi bva.

Tshiitisi tsha
vhuvhili

Tsha vhuvhili, zwiñwe zwishumiswa zwi no nga sa mavhone na dzihitha na zwone zwi ja muðagasi. Muñwe na muñwe u tea u dzima mavhone musi a siho lufherani lugede. Dzihitha na dzifene zwi tea u shumiswa fhedzi musi mutsho wo kalula. Kha vhege yo fhelaho, hu na dzihitha dze dza siwa dzi tshi khou duga vhusiku hoþhe.

Nweledzani
kuhumbulele kwañu.
Neani zwine na khou
themendela musi ni
tshi khunyeledza.

Ndi tshi khunyeledza, arali roþhe ri tshi nga elekanya nga u vhulunga muðagasi, ri nga kona u fhungudza u shumiseswa ha zwivhaswa. Kha ri thome zwino u fhungudza u shumiseswa ha zwivhaswa.

Rerani nga phindulo dza mbudziso idzi ni na khonani yanu. Muñwali u þahisa tshaka nngana dza kuhumbulele nahone u þahisa vhuñanzi vhufhio ha u tikedza kuhumbulele kuñwe na kuñwe.

Kha ri ambe

TV ndi tshithu tshavhuđi kha vhana?

Thoho

Kha tsumbo iyi muňwali u ri fha kuhumbulele kwa u tikedza na kwa u hanedza. U ñwala uri "kha liñwe sia ..." fhedzi a dovha a ri "kha lija liñwe sia ..."

U ita uri vhathu vha tende uri TV a si tshithu tshavhuđi kha vhana, nauri, naho i tshi nga ɣuļuwedza ndowelo i si yavhuđi, i a dovha ya Ʉisedza vhana matheriala wa pfunzo na u ɣana vhuđifari havhuđi.

Ndivho

Ndivho

Tshigwada tsha matshe-tshelesivhataleli

Kha liñwe sia, khungedzelo dza TV dzi ɣuļuwedza vhana u vha vharengi vha re na tseđa. Nga n̄ha ha zwenezwo, vhana a zwi vha thusi tshithu musi vha tshi ɣwa vho ɣalela mitambo kha TV. Vha tea u bva vha ya u tambo mitambo nn̄da hangei.

Kha liñwe sia

Kha liñwe sia, TV i a kona u Ʉisedza vhana mafhungomatsivhudzi ane vha a lila. Hu na mbekanyamushumo nnzhi, dzi no nga sa The Learning Channel, dzine dza funza vhačaleli ngudo dzi re na ndeme. Zwiñwe hafhu ndi zwauri, TV i dovha hafhu ya funza vhathu ndowelo dzonedzone dza kutshilele ku re na mutakalo ngomu.

Kha liña liñwe sia

Ndi tshi vhina, naho u ɣalela TV zwi tshi nga ɣavha ndowelo mmbi, zwi a dovha zwa funza na u ɣuļuwedza kutshilele ku re na mutakalo ngomu.

Nweledzani
mihumbulo yanu.
Ni ñe themendelo
ya u vhina.

Kha ri ambe

- Ndi kuhumbulele kungana kune muňwali a ɣahisa?
- Ndi mbuno dzifhio mbili dzine a bula a tshi ima na TV.
- Ndi mbuno dzifhio mbili dzine a bula a tshi sasalandza TV.
- Ndi kuhumbulele kufhio ku no ima na TV kune vhadededzi vha nga ku funa?
- Ndi kuhumbulele kufhio ku no ima na TV kune vhabebi vha nga ku funa?

Maipfimaswa

U ñwala kuhumbulele kune kwa kungedzela

Rerani nga ɻoho dzi tevhelaho ni na khonani yañu ni kone u nanga nthihi ni ñwale ngayo. No no fhedza, shumisani bammbiri ja u shumela ji tevhelaho kha u dzudzanya

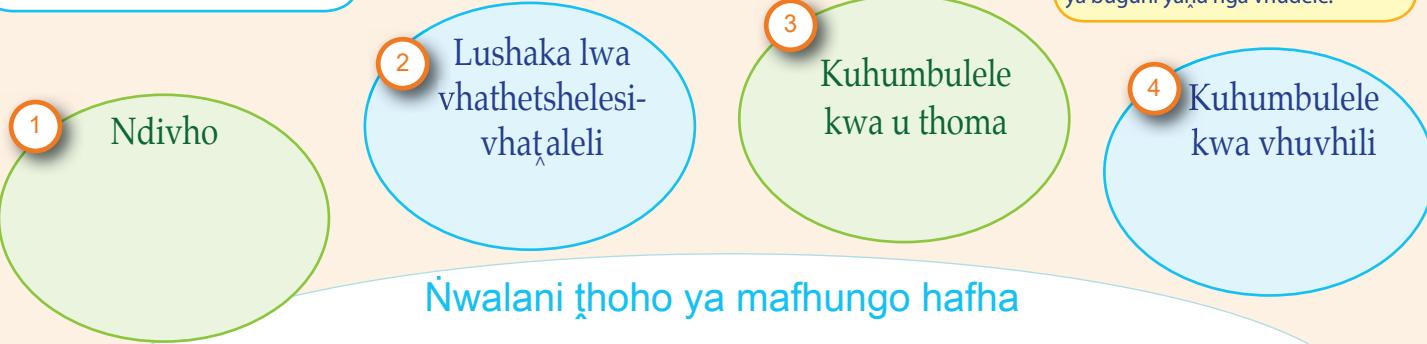

Vhana vha
tea u fhiwa
tshuñwahaya
thukhu.

Tshikolo tshi fanela u vala
tshifhinga tshilapfu.

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thusé u pulanelu u ñwala.
- Ñwalani mvetamveto. • Humbelani khonani yañu a dzudzanye mvetamveto yañu. • Vusuludzani mañwalwa aju ni ite ndulamiso dzo teaho. • Zwino ñwalani mañwalwa a ya buguni yañu nga vhudele.

Lingani kuhumbulele kwañu zwi tshi nga ni kha dibeithi ni sa athu u ñwala kha siañari ja seli.

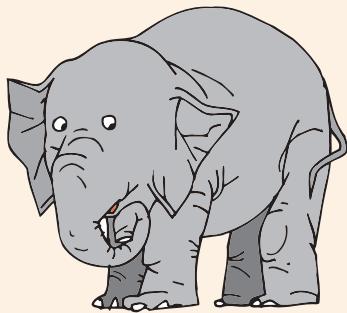
Kha ri
ñwale

Shumisani mepe wañu wa mihumbulu kha
u luka kuhumbulele kune kwa ño shandula
mihumbulu ya vhathu.

Maipfi maswa

Thoho	
Ndivho	
Lushaka lwa vhathetshellesi- vhañaleli	
Kuhumbulele kwa u thoma ku no tokedza ñhoho ya mafhungo anu	
Kuhumbulele kwavhvuhili ku no tokedza ñhoho ya mafhungo anu	
Nweledzani mihumbulu yañu. Ni ñee themendelo ya u vhina.	

Zwifanyiso zwa muhumbulo

Tshifanyiso tsha muhumbulo tshi vhambedza zwithu zwivhili tsha guma nga u bula hune izwi zwithu zwa fana hone. Hu shumiswa maipfi a no nga fana na kana **sa**.

O hula sa ndou.

Ni nga kona u elelwa zwiñwe zwifanyiso zwa muhumbulo?

Mamethafore

Limethafore ji vhambedza zwithu zwivhili nga u amba uri tshithu tshigede ndi tshiñwe.

A ji shumisi maipfi a no nga fana na kana **sa**.

Mallindi ndi thase.

Ni nga kona u elelwa dziñwe tsumbo?

Alitheresheni

Maipfi a no thoma nga małedere a no fana a shumiswa a tshi tou tevhekana hu u itela u kunga vhavhali.

Pfukó dzi pfuka dzi sa pfali.

Ni nga kona u elelwa dziñwe tsumbo?

Maipfi a re na mibvumo i no fana ya pfalandoþe a shumiswa kha u edzisela zwine muthu a khou ñwala ngazwo kana u edzisela limudi.

E thaphuthaphu, e dzadzadza?

Ni nga kona u elelwa dziñwe tsumbo?

Asonentzi

Deithi:

Pfanywa

Haya ndi maipfi ane a amba zwi no fana.

Ri shumisa pfanywa musi ri tshi tama uri luambo lwasu lu nyanyule.

O vñuya o fhela/o sekene/e ludingedinge.

Ni nga kona u elelwa dziñwe tsumbo?

Mafhambanyi

Haya ndi maipfi ane a amba zwi no fhambana.

Ri a shumisa kha u sumbedza khanedzano.

Ni nga kona u elelwa dziñwe tsumbo?

Haya ndi maipfi ane a adzisela midzumo.

Onamatopia

Ni nga kona u elelwa dziñwe tsumbo?

Vele wa Vondwe o vaiwa nga vunga nga vuvu na vivho.

Khonseñentsi

Ni nga kona u elelwa dziñwe tsumbo?

Lavhelesani ni vhone uri **v** i dovhololwa lungana.

Ri shumisa linanisi kha u nañisa zwithu.

Linanisi/likaluli

Li a fhisa Nlani, Vñukalanga li gotsha ñama

Ni nga kona u elelwa dziñwe tsumbo?

Mufhindulano wa vhukati ha vhusiku

Kha ri
ñwale

Mañwe a mafhundo a re vhukati afho fhasi a ḥalutshedza uri muthu a re kha tsha u ḥa ndi muthudde, ngeno mañwe a tshi ḥalutshedza muthu a re kha tsha monde. Talani mutalo u tshi bva kha fhungo ḥiñwe na ḥiñwe u tshi ya kha muthu o teaho.

Kha ri
ñwale

Ñwalani zwine vha khou vhudzana. Hezwi zwi vhidzwa upfi ndi mufhindulano. Mufhindulano u ri vhudza zwine vhathu vha amba.

Matambwa a ñwalwa ngaurali. Musi no no fhedza mufhindulano, u shumiseni kha u ita ḥitambwa heneffo kiñasini.

Pholisa: U khou ṫoda mini nnda vhusiku?

Khuliso:

Pholisa:

Khuliso:

Pholisa:

Khuliso:

Kha ri ambe

Ndi vhathu vhangana vha no khou amba kha mufhindulano uyu?
Ndi nnyi na nnyi?
Maipfi ane a do shumiswa nga pholisa a do fhambana ngafhi na a kutukana
ku sa pfi?

Kha ri nwale

Nwalani phara ine ya talutshedza muñwe na muñwe wa avha vhathu.

Pholisa: _____

Zwino ñwalani mufhindulano wa vhukati ha inwi na mudededzi wañu.
Ñwalani dzina ñanu kha mitaladzi mitswuku.

Mudededzi: Ndi lwavñuraru zwino kha vñege he ni si lte tshuñwañaya yanu.
_____

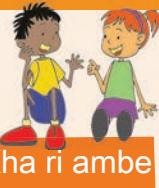
Mudededzi: _____
(Inwi): _____

Mudededzi: _____
(Inwi): _____

Mudededzi: _____

Vhabvumbedza vha re tshiṭorini itshi ndi vhonnyi?

Tshi anetshelwa nga ndilade? Ni a kona u topola nzulele ya mufhindulano? Vhaambi ndi vhonnyi?

Kha ri ambe

Kha ri vhale

Vhalelani litambwa ili nthā ni na khonani dzaṇu dza sumbe u itela uri muṇwe na muṇwe wanu a vhale tshipiḍa tshithihi tsha zwine zwipuka zwa khou amba ngeno muthihi kha vhoiwe a tshi do vha ene muanetsheli a no vhala zwi re vhukati.

Kalekale, zwipuka zweṭhe zwa Muḍanani wa Sananga zwe vha zwi tshi dzula zweṭhe zwe takala.

Lo vha li ja maladze, hu tshi vhosankambe, he mbidi dza mavhala, he vhomvuvhu, vhotalingwane vhongwena, he ndou khulu na vhotamuwan vhotohoho. Lo vha lo sina midzi u swika hu tshi mbo di pfulutshela ndau ye ya lila u ponda idzi phukha dzoṭhe! U bva lenelo ḫuvha, phukha dzo vha dzi tshi dzula dzo tshuwa. Fhedziha, liñwe ḫuvha, phukha dza tshea tsheo ya vhahali: dza ri dzi tea u ya dza amba na Vho Ndau uri hu wanale thandululo ya thaidzo iyi. Musi Vho Ndau vha tshi vhona phukha dzoṭhe dzi tshi sendela, vha pfa vho takala nga maanda, ngauri vho humbula uri ḫamusi a vha nga do didina nga u zwima – ngauri tshiswiṭulo tshi khou tou diđisa tshone tshiné. Fhedzi zwinezwi Vho Ndau vha tshi tou thoma u rothisa nthe, thoho ya tshivhiti ya mbo amba navho.

Thoho: Ndi amba Muhali... ee ...nnn ... ri khou tama u amba navho nga mafhungo a no khou dina vhukuma. Arali vha nga ri ponda roṭhe hafha vha do sala vhe khosi ya nnyi?

Khathihi fhedzi phukha dza mbo thoma u amba mazha.

Mbiḍi: Ndi ngoho, vha do sala vha si na vhalanda.

Ngweṇa: Vha do sala vhe vhoṭhe shangoni ḫavho.

Muvvhū: Nahone vha do ja mini ngauri hu do vha hu si tshee na tsha u zwima!

Muzhou: Vha do fa nga ndala, Vhafuwi!

Sankambe: Zwino ro da na muhumbulo hafha: Arali vha nga litsha hezwi zwa u ḫwa vha khou ri ponda, zwiliwa zwi do dišwa kha vhone nga riñe ḫuvha liñwe na liñwe.

A vha nga ḫwi vha tshi zwima. Vhone tshavho hu do vha u ḫalela TV ḫuvha loṭhe.

Vho Ndau vha thetshelesa zwe zwa vha zwi tshi khou ambiwa.

Vho Ndau: Ni do nnđisela zwiliwa? Ndi thandululo yavhuđi heyo! Fhedzi ndi tea u ni tsivhudza hafha: na tou pfuka ḫuvha liñhihi fhedzi, ndi do ni roda noṭhe nga luthihii!

Thendelano ya mbo vha yeneyo. U bva wonoyo musi, ha rumelwa tshipuka tshithihi ḫwavhoni wa Vho Ndau ḫuvha liñwe na liñwe. Ha mbo swika ḫuvha lauri Sankambe tshi vhe tshiṭavhelo tsha Vho Ndau. Sankambe tsho vha tshi sa ḫodi u fa, tsha mbo luka maano.

Musi ni sa athu vhala

• Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri marīwalwa aya a amba nga mini.

• Tshimbidzani maṭo (u sikima) kha siaṭari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

• Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pfeſesi phara iyi, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni nthā.

Sankambe tsha tshimbila nga u ongolowa tsho livha riwavhoni wa Vho Nda. Vho Nda vho vha vhe na ndala nga maanda. Musi vha tshi vhona Sankambe kwo tukufhala kwo rali, vha sinyuwa vhukuma.

Vho Ndau: U vhona u nga kuvhuda kutukutuku ngaurali ku nga mpfusha?

Ndi na ndala nga maanda, nahone idzou vhona uri wo onda hani na u tukufhala!

Sankambe: Vha a ðivha Vhafuwi, phukha dzo vha dzo vha rumela mivhuða ya rathi, fhedzi miðanu ya vho pondiwa nga inwe ndau ndilani.

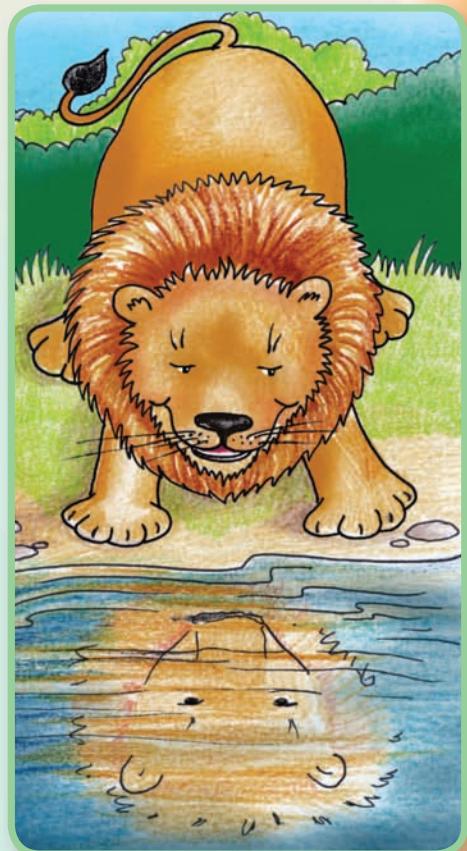
Who Ndau: Ndi ndau ifhio yeneyo? Ndi nne khosi ndi ndothe hafha.

Sankambe: Ho vha hu ... ndi... hu na ... hu na lìñwe lidau lìuhuhulu.
Lidau la hone lo ri vhudza uri ndi lone khosi ya mahosi othe
hafha sananga.

Vho Ndau: Ndariyeni u tsumbedze lidau la hone, uri ndi li funze mikhwa – hovu ndi muyhuso na shango LANGA!

Sankambe na Vho Ndaу yha mbo swika mulamboni wo tsaho yhukuma.

Sankambe tsha vhudza Vho Ndau uri ɿidau ɿi ngomu mađini. Vho Ndau vha ɿodzimela mađini vha vhona murunzi wavho. Vha vhona u nga ndi ɿila ɿinwe ɿidau. Vha vhomba nga ipfi ɿihulu vha mbo ɿi fhufhela mađini vha tshi lwa na zwe vha humbula uri ndi ɿila ɿinwe ɿidau. Vho Ndau vha tshi ralo vha gekhana na tombo lihulu vha mbo ɿi nwela khothe. Sankambe, tshe tsha vha tshi songo takala zwone, tsha humela kha dziňwe phukha uri tshi vha vhudze mafhungomadifha. Nangoho u bva tshitshetsho phukha dzo tshila dzo takala afha Mudanani wa Sananga.

Kha ri
ñwale

Vhalani mbudziso dzi tevhelaho ni dzi fhindulele kha zwikhala zwe na newa.

Ndi nga mini phukha dzo vha dzi tshi ofha Vho Ndaу ngaurali?

For more information about the study, please contact Dr. [REDACTED] at [REDACTED].

Maano a Sankambe o vha afhio?

Thoho yavhudi ya lungano ulu i nga vha ifhio?

Ndi nga mini phukha dzo vha dzi tshi kakamela musi dzi tshi amba na Vho Ndau?

Ndi nga mini phukha dzo vha dzi tshi kakamela musi dzi tshi amba na Vho Ndau?

Kha ri ambe

Kha mabammbiri a u shumela o fhiraho no vhala mifhindulano mivhili. Zwino dilugiseleni u nwala mufhindulano wañu inwi muñe. Shumani ni na muñwe nga inwi ni tshi fhedzisa mepe uyu wa mihibulo.

Dzina la litambwa

- Shumisani mepe wa mihibulo uru u ni thusé u pulanelala u nwala.
- Nwalani mvetamveto. • Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. • Vusuludzani mañwalwa aña ni ite ndulamiso dzo teaho. • Zwino nwalanani mañwalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

1	Vhabvumbedzwa ndi vhonnyi?

2	Puloto yañu ndi ifhio?

4	Muanetsheli u ño amba zwifhio?

3	Fhethuvhupo ndi hufhio?

5	Ndi mulaedza ufhio une nda tama u fha vhatu?

Kha ri nwale

Shumisani mepe wa mihibulo kha u ita mvetamveto, musi no no fhedza u dzudzanya mvetamveto, nwalanani litambwa jañu nga vhudele tshikhali tshe na newa.

Talutshedzani fhethuvhupo

Ni nga bveledza vhabvumbedzwa vhañu ni tshi shumisa zwine vha amba. Nwalani maipfi a no ambiwa nga vhabvumbedzwa vhañu kokotolo. Nwalani madzina a vhabvumbedzwa vhañu kha kholomo i re kha tshanda tsha monde ni nwale zwine vha khou amba zwi kha tsifhinga tsha zwino.

Madzina a vhabvumbedzwa	Zwine vha amba zwi kha tsifhinga tsha zwino

Deithi:

Iri ni vhagudi vha tshigwada tshañu vha vhale litambwa le na ñwala. Vho kona u tevhela puloto? Vho kona u ɬalukanya vhabvumbedzwa vha re kha litambwa lanu.

TEACHER: Sign _____ Date _____

U vhiga nga zwe vha amba

U shumisa zwidevhe: Ni tea u thoma kana u fhedza nga maiti a no shuma na maipfi a no nga: **tshi**, **ri**, **hu**, **mbo** na **no ralo**. “Ndi khou humbela uri ni nthuse,” ndi Bongi a **tshi** humbela kana Bongi a **tshi** humbela a **ri** “Ndi khou humbela uri ni nthuse.” “Ndi nga ṫuwa na inwi?” **hu** vhudzisa Peter kana Peter a **tshi** vhudzisa a **ri** “Ndi nga ṫuwa na inwi?”

Kha ri
ṅwale

Dzhenisani
zwiđevhe
mathomoni na
magumoni a zwe
muambi muṅwe na
muṅwe a amba.

Thoho ya vhudzisa Vho Ndaу ya ri Ndi nga amba navho?

Sankambe tsha ri arali vha nga ri ḥa vha ḥo sala vhe vhothe shangoni ḥavho.

Ndaу ya vhudzisa ya ri ni ḥo nnđisela zwiliwa ḡawhoni wanga naa?

No zwi itela mini? Ndi ene a tshi vhudzisa.

Anna a ri a huna tshine ra nga ita.

Zwino ḡwalani zwine vha khou amba sa maipfi maambelwa.

Anna

Ni vhoна u nga i ḥo na nga Mugivhela?

Tshifhinga tshoṭhe tshati ya mutsho i sumbedza
mvula vhusiku fħedzi.

Bongi

Jabu

Ndi zwone zwavħudi ngauri Chiefs i khou tamba.

Tanganyani mafhungotswitii aya uri a ite mafhungo tserekano.

Shumisani **nahone** na **ngauri**.

Tshimange tsho **la** mbevha. Tshimange tsha dovha tsha **la** tshisi.

Ro pfa ro tshuwa. Ro pfa phosho.

Mmbwa yo huvha. Ho vha hu na muthu getheni.

Vho gidima vha khuda. Mvula ya na.

O renga rokho. O dovha a renga na zwienda.

Wanani **pfanywa** (maipfi a no amba zwithihii) dza maipfi a re kha thebulu. Shumisani maipfi aya uri a ni thuse.

xela   vhada   lamba   veta   humbudza   vhulenda   mbava
 mafhi   hwenya   shengela   tambula   tota   dzida

Pfanywa ndi maipfi a re na **thalutshedzo** dici no fana. Tsumbo, **lima** ndi pfanywa ya **gweda**.

zanyuka	
ngalangala	
padza	
hana	

tsivhudza	
vhuhwavho	
fobvu	
mukhaha	

Wanani **mafhambanyi** a maipfi o talelwaho. A nwaleni tsibogisini tshi re magumoni a fhungo.

Uyo musi ho vha hu tshi khou rothola.

Nda sinyuwa ndi tshi vhona kukaladzi kwanga ku tshi khou shulula swobo.

Ndo tshimbila nga bisi ndo ima.

Ni bvule zwiambaro zwa mivhala mivhili.

Khuni tsekene ndi dzone dici no dugesa.

Bugu yanga ya tshikolo yo xela.

U diphinā nga vhurendi

Kha ri vhale

Tshiatsiatsi tsha duda

Ndi atsiatsi ya tshiatsiatsi.

Ndo thoma mulovha.

Nda nga ndi sa lovha.

Nda ya ha dokotela.

Nda vhuya ndo tokotela.

Mishonga i minzhi.

Atsia! Atsia!

Nda dzhena nguvhoni.

Atsia! Atsia!

Na miloroni.

Thishu dzo fhela.

Ndi tshi fumula.

Ndo feila thesite ya mupeleto.

Nga tshiatsiatsi Vho Thitshere.

Bruce Lansky (*tsho tou pambiwa*)

Kha ri ambe

- Lingedzani u thetshela mutevhetsindo kana mudivhitho wa tshirendo itshi.
- Tshi vhaleleni n̄ha ni vhandele muthivhitho zwanda.
- Ambani na muñwe nga inwi nga mafhungo a tshirendo itshi.

Kha ri ñwale

Ñwalani tshirendo tshañu inwi muñ.

Ni lingedze uri mutualadzi muñwe na muñwe wa vhuvhili u vhe na ipfi ji re na mutevhetsindo. Itani mvetamveto ya tshirendo tshañu inwi muñ. Tshi vhaleleni khonani yañu ni tshi tou vhalela n̄ha ni kone u tshi ñwala tshikhalani tshi re afho fhasi.

Kha ri nwale

Shumisani mañwe a thangeladzina idzi kha u fhedzisa mafhungo a re afho fhasi.

nga fhasi

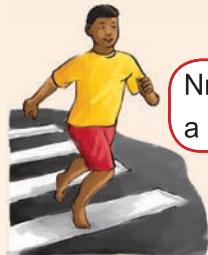
n̄tha ha

seli ha

tsini na

mura hu ha

kha

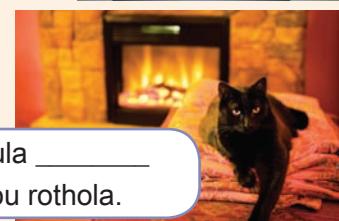
O fhufha a pfuka _____ gethe.

O vhea bugu _____ tafula.

Tshimange tsho dzula _____ mulilo nga uri hu khou rothola.

Luswielo lu _____ vothi.

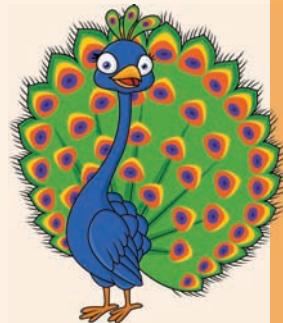

Vho hwala dzanda ja khuni
_____ thoho.

Ri anzela u ḫalutshedza tshiñwe tshithu nga u amba uri tshi fana na tshiñwe tshithuvho. Tsumbo, arali muthu a tshi tshimbila nga u ongolowa ri ri "U na thotho dzi no nga dza luaviavi." Hezwi zwi vhidzwa upfi ndi l̄ifanyisi. Ri anzela u shumisa zwipuka na zwikhokhonono kha mafanyisi.

1	U lemela sa ndou	ndou
2	O nona sa nguluvhe.	
3	O lapfa sa mupapawe.	
4	U fela felo sa bete.	
5	O naka sa duvha.	
6	U ḫikukumusa sa phikhokho.	
7	U na vhutshivha sa ñowa.	
8	U ḫifuna sa tshimange.	

Thangeladzina ndi maipfi ane a sumbedza vhusaka ha tshiñwe tshithu na tshiñwe. A anzela u ri vhudza uri tshithu tshigede tshi nga ngafhi musi tsho vhambelna tshiñwe, kana he tsha dzula hone.

Tshikhodo tsha Afrika Tshipembe

Kha ri vhale

Kha ri farane nga zwanda, Riñe
vha lushaka lu no dītongisa.
Roñhe ri imba luiimbo lwa, Nkosi
Sikelel' iAfrika.

Kha ri ambe

- Tshikhodo itshi tshi amba nga mini?
- Ndi nga mini ri tshi ri ndi tshirendotshikhodo?
- Tshikhodo itshi tshi na mutevhetsindo?
- Ndi lini hune vhathu vha ita zwirendozwikhodo?

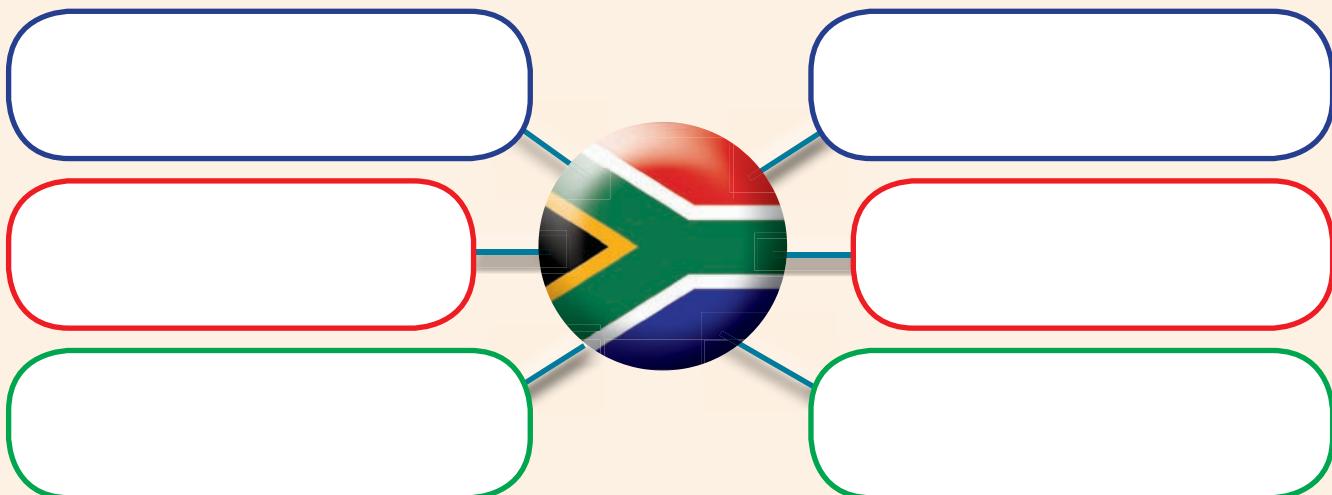

Kha ri ñwale

Ni vhona u nga vhoiwe sa vhangudi ni nga ita mini kha u ita uri shango ñashu li vhe ja khwiñe? Dzhenisani mihumbulo yanu kha hoyu mepe wa mihumbulo.

- Shumisani mepe wa miumbulo uri u ni thuse u pulanela u ñwala.
- Ñwalani mvetamveto. ● Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. ● Vusuludzani mañwalwa yanu ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ñwalani mañwalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

Zwino ñwalani phara nga uri ni nga ita mini uri shango la Afrika Tshipembe li dzulee khalo.

Shumisani mihumbulo iyi kha mepe wa mihumbulo.

Ro ni fha fhungothoho (muhumbulo muhulwane) line na nga thoma ngalo phara iyi.

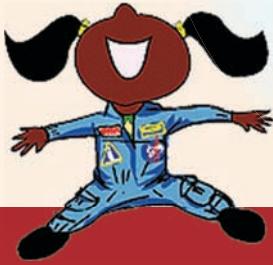
Afrika Tshipembe ndi shango la manakanaka nahone rothe ri nga thusa kha u ita uri li tshilee khalo.

Zwino ñwalani tshikhodo tshañu inwi muñe nga vhutshilo ha Afrika Tshipembe.

Eee! Kha vha vhone ñwedzi wee,
Wo tshena wo tou wee;
Eee! Kha vha vhone mmawe
U nga lammaba tađulu.
Kwo vha ku kułukułuku ila
vhege. Ku tshi nga vhura ha
Vho Ligege; Namusi ndi muhuluhulu
Wo ola O khulukhulu.
E Follen (tsho tou pambiwa)

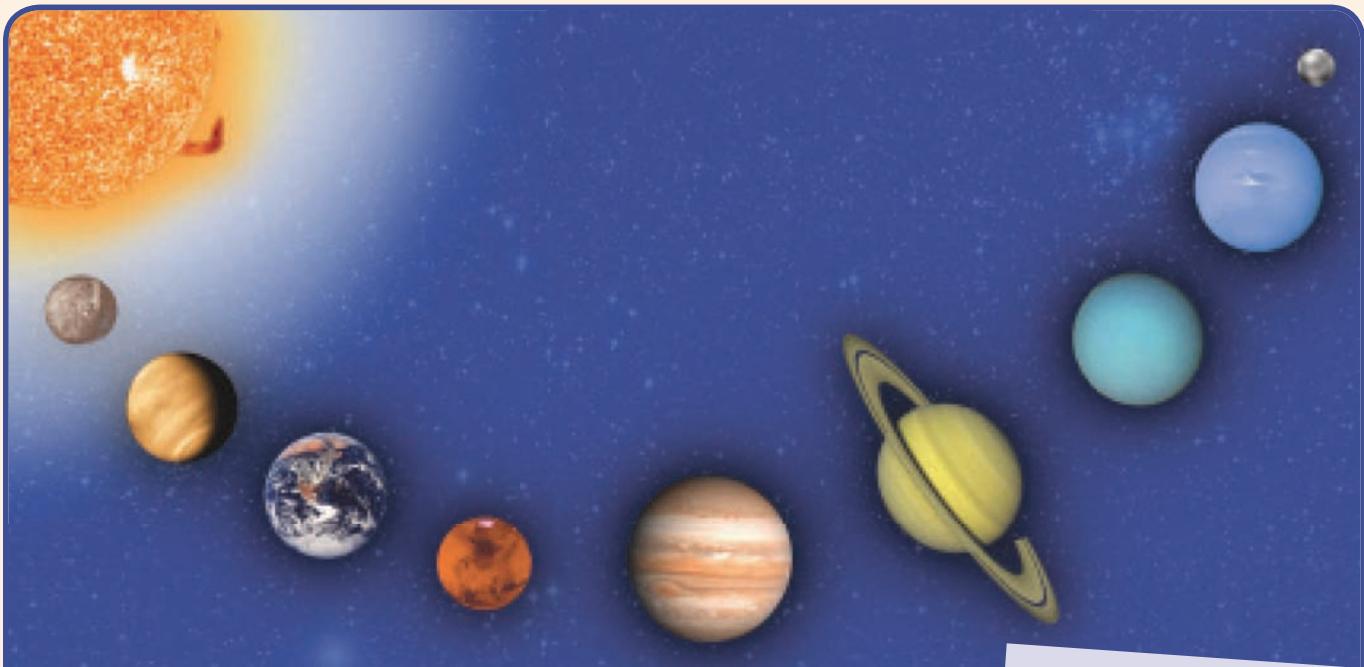
U qiphiña

Ri renda ri tshi mona na ḫuvha

- Madzina a pulanete ni a a ḫivha?
- Ni a ḫivhudzisa uri pulanete dzo tou itisa hani?
- Dzi fana na pulanete yashu, Liphasi?
- No no vhuya na vhona dziñwe dzadzo vhusiku, ngei ṭadulu?
- Ni a zwi ḫivha uri ri vhukule vhungafhani u bva kha ḫuvha?

Tshirendoni itshi Pluto i kha di pfi ndi pulanete. Nga 2006, vhoradzisaintsi vho tendelana kha ṭhalutshedzo ntswa ya uri pulanete ndi mini, vha pfana uri Pluto a si pulanete.

Hu na pulanete dza ṭahe dzi no mona ḫuvha? Thetshelesani ndi tshi dzi vhidzelela nga nthihi nga nthihi. Mercury? Ndi hone! Ndi wa u thoma. Ndi tsinitsini na ḫuvha. Venus? Ndi hone! Ndi wa vhuvhili Ndi a penya, sa dzinga. Liphasi? Ndi hone! Ndi wa vhuraru Liphasi haya hashu. Mars? Ndi hone! Ndi wa vhuṇa Ndi mutswukutswuku, iğani ni dale.

Jupiter? Ndi hone! Ndi wa vhuṭanu Ndi nne muhulusa, fhano ni nga si tshile. Saturn? Ndi hone! Ndi wa vhurathi Rinngi dza buse na aisi. Uranus? Ndi hone! Ndi wa vhusumbe. Ndi tengama ndo sendama, ṭadulu kule. Neptune? Ndi hone! Ndi wa vhumalo Ndi na phopho khulukhulu. Pluto? Ndi hone! Ndi wa vhuṭahe. Ndi mutukusa kha vhothe, ndi mutshilani.

M Goldish (tsho tou pambiwa)

Kha ri ambe

- Tshirendo itshi tshi khou amba nga mini?
- Ni vhona u nga ndi ngani murendi o r̄wala itshi tshirendo?
- Tshirendo itshi tshi ni vhudza mini nga kudzulele kwa pulanete?
- Pulanete yashu, Liphasi, i vhukule vhungafhani na d̄uvha?
- Vhalelani tshirendo itshi n̄tha ni rwe mulenzhe phasi ni tshi tevhedza mutsindo watsho.

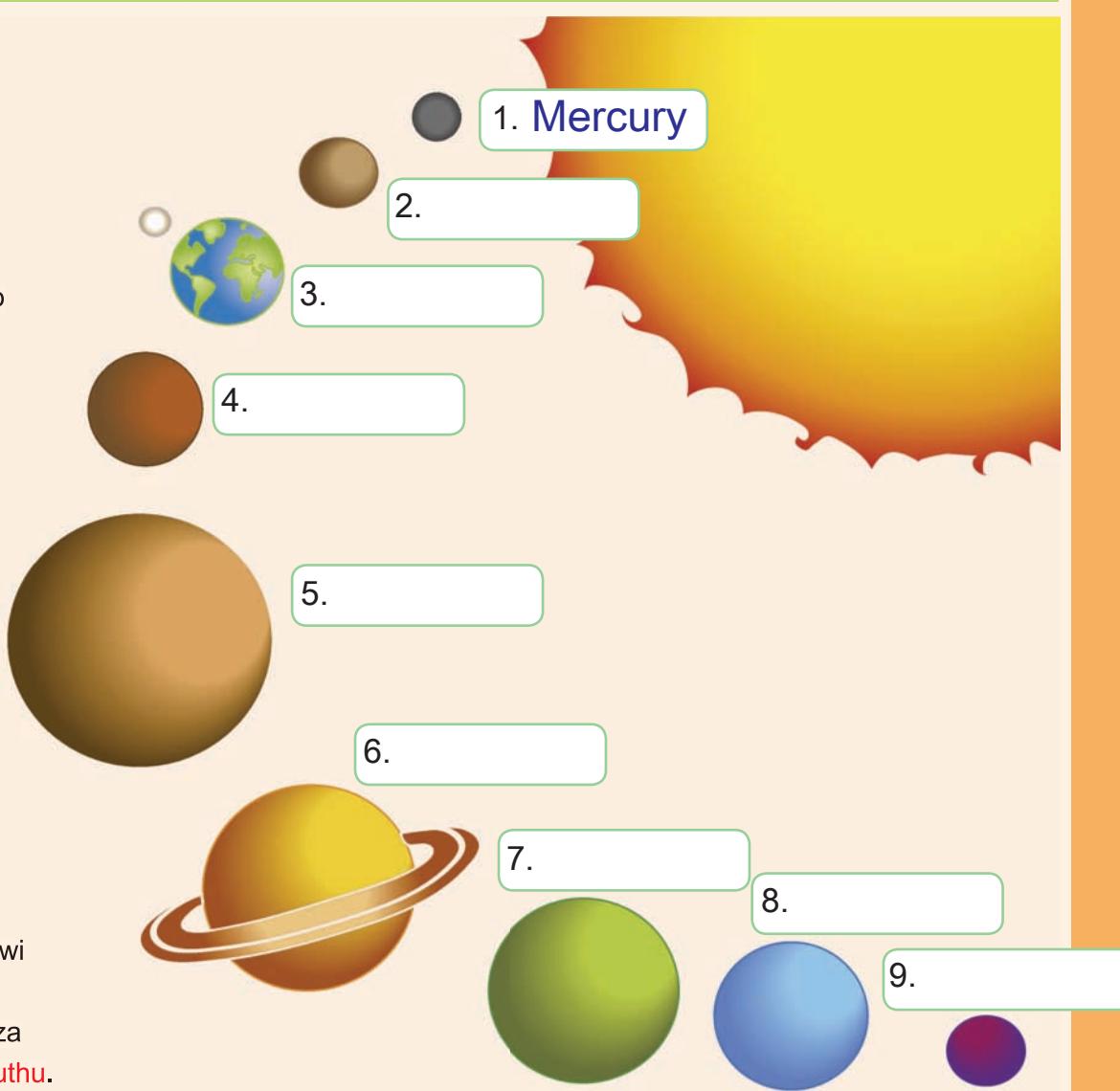
Tshirendoni itshi wanani phere dza rathi dza maipfi ane a vha na mutevhetsindo ni dzi r̄wale afho kha thebuļu.

kule	tengama				

Kha ri ite nyito

Lavhelesani tshirendo itsho na nyolo i re afho phasi. Lingedzani u dzhenisa madzina a pulanete ni tshi tevhedza zwine tshirendo tsha ri vhudza zwone malugana na vhuimo ha pulanete dici tshi mona na d̄uvha. Kha hetshi tshirendo, murendi u vhidzelela pulanete nga nthihi nga nthihi dici tshi fhindula. U dzhia pulanete idzi sa vhatu. Ndi zwine ra zwi vhidza uri ndi u edza muthu, maipfi a no edza muthu a pfi **maedzamuthu**.

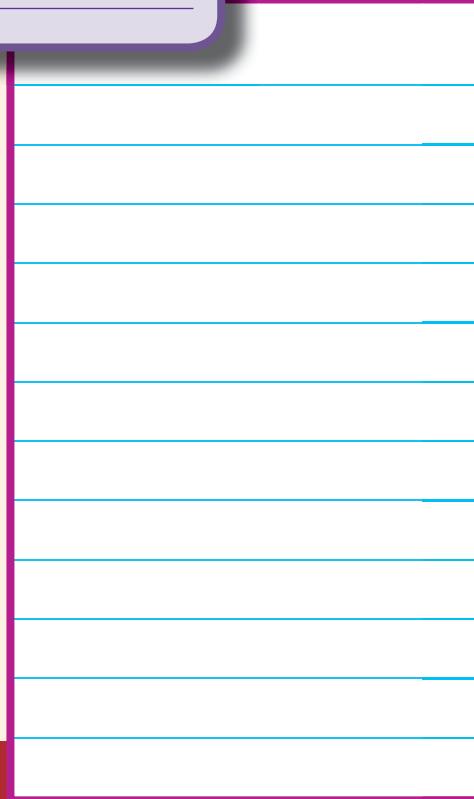
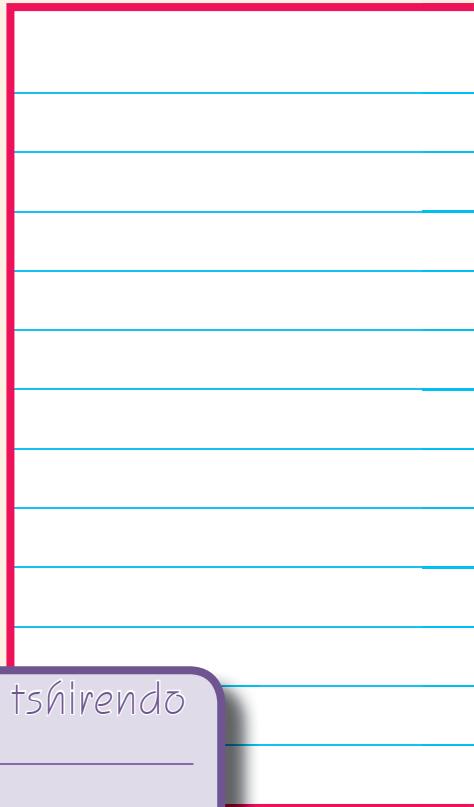
Nwalani tshirendo

Kha ri
ñwale

Pulanelani u ነwala tshirendo. ነwalani mafhungo mavhili a re na raimi tshibogisini tshiñwe na tshiñwe. Shumanī na khonani yanu. Nekanani mihumbulu ni ነwale zwibogisini mihumbulu ine na ዕ i shumisa tshirendoni tshañu. Ni kone u ነwala mafhungo mavhili a re na raimi tshibogisini tshiñwe na tshiñwe.

- Shumisani mepe wa mihumbuluuri u ni thuse u pulanelu riwala.
  - Nwalani mvetamveto. ● Humbelanikhonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. ● Vusuludzani mañwalwa anu ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino riwalani mañwalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

Limethafore ndi mini?

Ri shumisa nga maanda mamethafore zwirendoni.

Limethafore ndi musi hu tshi shumiswa ipfi (kanzhi dzinazwało) kana

Jifurase kha u ḥalutshedza mvumbo ya tshiñwe tshithu. Tsumbo ndi: U na mbilu ya tombo.

U tou vha ḥase. Musi ni tshi shumisa limethafore, ni vha ni tshi khou vhambedza zwithu ni sa shumisi "sa" kana "fana".

Zwino ñwalani tshirendo tshañu nga vhudele ni tshi rendele kilasi.

Bulani zwine ḥiñwe na ḥiñwe ḥa
mamethafore aya ḥa amba.

Olani tshifanyiso tsha u sumbedza
jithihi ḥao.

**Mudededzi washu vho vha vha siho,
mapfeñe a tsitsa vhana.**

A tou oma nga nyofho.

**Thesite yo vha i sa kondi – i tshi tou
vha dzhia wo lala.**

U fhedza!

Ndi a kona

- ▶ u vhala lungano.
- ▶ u vhala mañwalwa a u kungedzela.
- ▶ u sengulusa mañwalwa a u kungedzela.
- ▶ u vhala atikili ya gurannda.
- ▶ u topola ḥoho ya mafhungo, ndivhadzamuvhigi, marangaphanda.
- ▶ u vhala mufhindulano
- ▶ u pulanelna na u ḥwala tshiṭori.
- ▶ u pulanelna na u ḥwala atikili ya gurannda.
- ▶ u pulanelna na u ḥwala mufhindulano
- ▶ u humbulela uri tshiṭori tshi ḥo fhela nga ndilade.
- ▶ u ita ḥitambwa ḥi no kwama tshiṭori.
- ▶ u topola vhabvumbedzwa, puloto na fhethuvhupo.
- ▶ u shumisa thangi na mitshila.
- ▶ u buła mafhambanyi na pfanywa.
- ▶ u ḥalukanya ḥefhungo na nyito.
- ▶ u topola na u shumisa tshaka dzo fhambananaho dza madzina.
- ▶ u sengulusa khungedzelo.
- ▶ u topola lushaka lwa vhathetshelesivhaṭaleli.
- ▶ u ḥalukanya zwishumiswa zwo fhambananaho zwi re kha khungedzelo.
- ▶ u ḥwala khungedzelo ndi tshi shumisa figara dza muambo.
- ▶ u dizaina burosha.
- ▶ u ḥalutshedza uri fhungotswititi na fhungombumbano ndi mini.
- ▶ u topola ḥefhungo na nyito fhungoni.
- ▶ u shumisa thangeladzina nga ngona.
- ▶ u topola kuhumbulele na zwine zwa tikedza kuhumbulele ndi tshi shumisa luambo lwa u kwengweledza/u kungedzela.
- ▶ u pulanelna na u ḥwala kuhumbulele (agumente) ku no kwengweledza/u kungedzela.
- ▶ u topola zwishumiswa zwa vhurendi sa mamethafore na mafanyisi.
- ▶ u shumisa luambo lwa u kungedzela.
- ▶ u ḥalukanya zwitatamennde, mbudziso na ndaela.
- ▶ u vha na vhuṭanzi uri hu na pfano ya ḥefhungo na nyito.
- ▶ u shumisa maidioma na mirero.
- ▶ u shumisa maṭaluli.
- ▶ u shumisa zwifhinga zwi sa kondi.

Thero ya 3: U bula uri zwi itwa nga ndilade

Mariwalwa a u funza

Themo ya 2 - Vhege dza 1-2

33 U baka khaphukhekhe 70

U topola milayo ya mariwalwa a u funza. U gera na u dubekanya ndaela. U ṭalukanya zwishumiswa nga zwanda zwine zwa do ṭodea. U fhindula mbudziso dza tholokanyonḍivho dici no kwama risipi.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muṇe.

34 U ḥwala risipi 72

U ḥwala risipi ya zwiliwa zwi no funeswa. U ḥwala ndaela dici no tou tevhekana dza kuitelwe kwa tie. U fhedzisa fuļoutshati ya zwine nda ita kha ḫuvha.

35 Mathomo na magumo maswa 74

U ḫivhadzwa thangi, mitshila na matsinde (midzi). Zwine thangi na mitshila zwa amba. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muṇe.

36 Itani zwikhokhonozwitshini 76

U ḥwala ndaela U fhedzisa ndaela ho sedzwa zwifanyiso. U fhedzisa fuļoutshati hu tshi shuniswa maṭanganyi.

37 Ndi twa ndi tshi khou ita mini? 77

U ola mepe. U ola mepe u na ndaedzandila.

38 U ḥwala luriwalo lwa u laedza ndila 78

U topola ḫefhongo, nyito (jiti) na tshiitwa fhungoni. U topola maiti ane a si shume na zwiitwa. U ḥwala mafhongo a re na ḫefhongo, jiti na tshiitwa. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muṇe.

39 Vhonefhungo, maiti na zwiita 80

U topola milayo ya kushumiselwe kwa dikishinari u fana na maipfi a tsumbandila, maipfi a u ṭala, ḫalutshedzo dzo fhambanaho na thinwaipfi.

40 Zwine dikishinari (thalusamaipfi) ya ri vhudza 82

U vhala na u rera nga nganeapfufhi.

U anetshela ngano

Themo ya 2 - Vhege dza 3-4

41 Vhusiku vhu no mangadza 84

U fhedzisa tholokanyonḍivho i re na zwidodombedzwa zwinzhi i no fana na ya mulingo hu tshi shumiswa mbudziso ḫalutshedzwa na mbudziso ḫalutshedzwa na.

U ḫivhadzwa maitimapfukeli.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muṇe.

42 Mariwe hafhu a ngwena 86

U ita ċitambwa ċi no amba nga tshiitori. U sedzesu bvumbo dza vhatu. U nanga maṭaluli a no ṭalula mubvumbedzwa muhulwane. U shumisa maṭaluli kha u ḥwala ngaganyamvumbo ya mubvumbedza muhulwane.

U pulanelu u ḥwala maanea.

43 Nga matshelo 88

Madekwe ndo lora ...
U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muṇe.

44 U ḥwala tshiitori tshanga 90

U ḥwala tsenguluso ya bugu hu tshi shumiswa tshiitori.
Ngoho kana khumbulelwa. U rera nga thebuļu ya zwi re ngomu.
Nyito nga maiti a no shuma na zwiitwa na maiti ane a si shume na zwiitwa.

45 Tsenguluso ya bugu 92

U humbulelea tshiitori hu tshi shumiswa zwifanyiso na thoho dza tshiitori Therisano nga tshiitori: Vhabvumbedzwa, fhethuvhupo na puloto.
U ḫivhadzwa nganeavhutshilomuṇe sa lushaka lwa marīwala a ċitheretscha.
U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muṇe.

46 Vho Nelson Mandela vha tshee mutuku 94

U ḥwala tsenguluso ya bugu hu tshi nweledzwa puloto, fhethuvhupo, vhaanewa na therō.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muṇe.

47 Tsenguluso ya bugu 96

U sedzulusa tshaka dza mariwalwa na milayo yadzo.

U sedzulusa tshifhinga tsha zwino tsha khou, tshifhinga tsho fhelaho tsha khou na tshifhinga tshi ḫaho tsha khou. Nyito yo disendekaho nga tshiirwe na tshiirwe tsha zwifhinga izwi.

48 Zwi bvelela zwi tshi ya phanda 98

Mvusuludzo ya tshifhinga tsha zwino tsha khou, tshifhinga tsho fhelaho tsha khou na tshifhinga tshi ḫaho tsha khou sa mutambo wa bodo.

U ḫitola ho sedzwa mabammbiri a u shumela a fumirathi o fhiraho.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muṇe.

U fhedza!

U ḫitola

U baka khaphukhekhe

Kha ri vhale

Risipi ya khaphukhekhe ya pinki

Thinganywa

Bwindi la khaphukhekhe

125 g ya madžharini a sa kondi
Khaphu ya swigiri
Makumba a 3
Kulebula kütuku kwa 1 kwa vanila
Khaphu dza $1\frac{1}{2}$ dza fulauru i no
dikukumusa nga yothé
Khaphu ya $\frac{3}{4}$ ya mafni

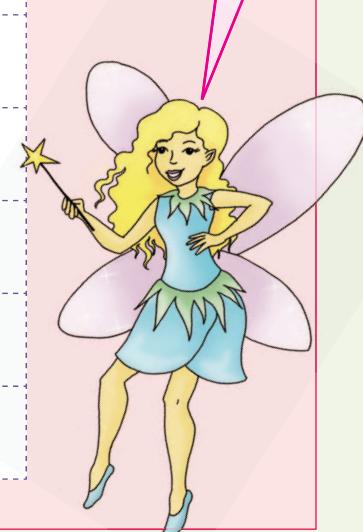
Icing

50 g ya bojoro i si na muño
Khaphu dza 2 dza swigiri ya icing
Zwillebula zwituku zwa 2 zwa
mafni
Zwinunyedzi zwa u khavisa

Kuitele

Mubaki o vhilinganya ndaela dza u ita Fairy Cakes. Wanani uri ni nga kona u wana naa uri khethe idzi dzi itiswa hani. Gerani ndaela dzi re kha siałari la seli ni dzi nambatedze tshikhali itshi dzi tshi tevhekana nga ngona.

Ni Ძoda mafhi mangafhani?

Ni Ძoda fułauru nngafhani?

Zwine zwa bvelela musi no no bvisa khekhe ovenini?

Vhalani risipi nga vhuronwane ni ite mutevhe wa zwishumiswa zwa u baka zwine na ḋo zwi shumisa kha u baka hei khekhe.

Kha ri ite nyito

Nomborani maga aya u thoma kha 1 u swika kha 9 ni tshi sumbedza thevhekano yone ya kubakele.

I bviseni ni i litshe i fhole.

Tanganyisani madzharini na swigiri ni shele makumba na vanila ni rwe u swika zwi tshi vangana.

Rangani nga u dudedza oveni kha 180°C. Dzhenisani khaphukhekhe panini ya dzimafini.

Shelani bwindi kha zwibammbiri zwa khaphukhekhe.

Sefelani fułauru kha bwindi la madzharini ni shele mafhi.

Bakani khaphukhekhe tshifhinga tshi no swika minete ya 20 – 25.

Shelani mafhi kha bołoro u swika ho no vha na muvhala mutshena ni kone u shela zwigiri ya *icing*.

Fhoredzani icing n̄tha ha khekhe.

Nunedzani zwinuqedzi.

Uñwala risipi

Kha ri
ñwale

Ńwalani risipi ya tshiliwa tshine na tshifunesa. Ńwalani risipi sa mvetamveto. Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. I ńwaleni nga vhudele afho phasi.

Risipi ya

Thinganywa

Kuitele

Kha ri nwale

Ndaela dzi
re afho fhasi
ndi dza u ita
khaphu ya tie.
A dzi khou
tevhekana nga
ngona. Dzi
nwaleni kha
nyolo ya fułou dzi
tshi tevhekana nga
ngona.

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9

Posani zwisagana zwiraru zwa tie
kha thiphetho.

Rithani tie i re khaphuni nga
kulebula kułuku.

I litsheni i tereke lwa miminete
miłanu.

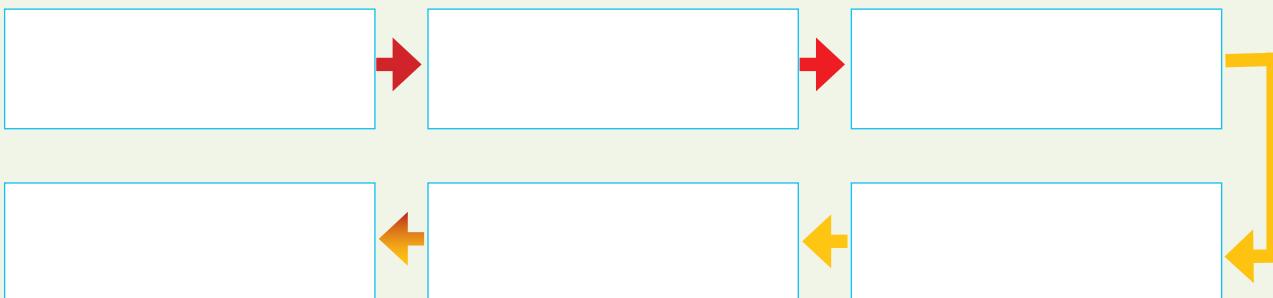
Shelani mafhi o linganaho khaphuni.
Dudedzani thikhaphu nga mađi a no
fhisia. helani mađi a no khou vhila
n̄tha ha zwisagana zwa tie.

Shelani maswa mađi gedelani.
Shelani tie khaphuni.

Kha ri nwale

Zwino shumisani zwibułoko ni tshi ita nyolo ya fułou ine ya sumbedza uri ni t̄wa hani kha ǵuvha.

Mathomo na magumo maswa

Thangi ndi mini?

Thangi a si ipfi ḥo fhelelaho. Ndi tshipiḍa tsha ipfi tshine tsha ṭumiwa mathomoni a ipfi (kha mudzi/tsinde). Thangi iñwe na iñwe i na zwine ya amba. Musi thangi yo ṭumiwa kha ipfi, zwine mudzi wa ipfi wa amba zwi a shanduka.

Thangi dzi tevhelaho dzi amba mini? Tangedzelani thangi kha iñwe na iñwe ḥa maipfi aya. Ni kone u talela mudzi wa ipfi.

ramabindu	nyalunako	nendila	ditshea
raluvhilo	nyamungozwa	nemashango	
dithu	nyamurovheni	lusidzana	
kutukana	liduna	tshisidzana	
nyatshivhenga	nemuđi	nyanzweezwee	

Tumani thangi kha maipfi o talelwaho nga fhasi uri ni fhedzise zwine mafhungo aya a amba.

Kha ri ite
nyito

Lavhelesani tsumbo asiyi. Hu bvelela mini musi ni tshi ṭuma thangi kha mudzi wa ipfi? Ipfi ḥiswa ḥi amba mini?

Thangi	+	Mudzi wa ipfi
Ne-		marude

Thangi idzi dzi a mba mini?

Thangi	Thalutshedzo	Thangi	Thalutshedzo
ne	muñe wa	di	u titilidza
ra	mudzia u	lu	tshisekene
nya	mudzia u	ku	tshipfufhi

1. Vho Maano ndi vhone ndila wa vhuhwe ha Shavhani.
2. Shumani o ñwale ñwalisa uri a kone u tamba bola.
3. Ndi tshi aluwa ndi tama u vha saintsi a re na bvumo.
4. Tshuñwahaya yanga ya mbalo ndo tou ñwalela nñe muñe.
5. Ndi mutukana lwe lwa ri fhira rothe kha thesite.
6. Kuļa musidzana ku no dzula phanda ku vhala nga luvhilo.
7. Mulayo uri mudi ndi ene a no thela muthelo.
8. Muhulwane wa domba wa mukegulu ndi mungozwa.
9. Ro wana ṭhunganunu mulambo i tshi khou kumedza.
10. Iyi kholomo arali ya nga imeledzwa zwavhudzi i nga vha ikholomo hu si kale.
11. Ndi khaladzi kwawe kwe kwa xedza bugu yanga.
12. Ni nndindele fhasi ha muri hetshila tshi re tsini na gethe ḥa tshikolo.

1 ñee, 2 ḫi, 3 ra, 4 ḫi, 5 lu, 6 ku, 7 ñee, 8 nyā, 9 ñee, 10 ḫi, 11 ku, 12 tshi.

Nangani thangi tharu ni dzi shumise kha u sika maipfi maswa mararu ane do a shumisa mafhungoni mararu.

Mutshila ndi mini?

Mitshila i fana na thangi, zwi fhambana ngauri i t̄umiwa magumoni a maipfi uri i shandule zwine maipfi a amba. Tsumbo: mutshila -fulu u amba u kalula ha zwithu.

Kha ri ite nyito

Lavhelesani tsumbo. Hu bvelela mini musi ni tshi t̄uma mutshila kha mudzi wa ipfi? Ipfi l̄iswa l̄i vho amba zwifhio?

Mudzi wa ipfi

dakalo

Mutshila

fulu

Mitshila i tevhelaho i amba mini? Tangedzelani mitshila kha l̄inwe na l̄inwe ja maipfi aya. Ni kone u talela mudzi wa ipfi.

gumofulu	ndoulume	khulukadzi	malume
mbudzana	mukukulume	sindela	
vhalisa	łodana	budzwana	
shangoni	nguluzwana	vhonani	rengela
rungisa	vhidzana	gukulume	kiłasini
fhałulula	lumiwa	mułulume	mudini

Kha ri ḥwale

Tumani mitshila kha maipfi o talelwaho nga fhasi uri ni fhedzise zwine mafhungo aya a amba.

1. Bulasini ya Malume hu na phambo nnzhi na mikuku _____ miraru.	2. Ro vha ro dzula kiłasi _____ yashu musi ri tshi pfa phosho khulu.
3. Ndi pfa ndo ąala dakalo _____ musi ndi tshi ni ḥwalela luńwalo ulu.	4. Mme ashu vha khou ri bika _____ zwiljiwa zwa u diphia.
5. Tshikolo tshi tshi bva Mandu na nne ri do shuma _____ tshuńwahaya.	6. Hu pfi khulu _____ ndi kholomo ya tsadzi.
7. Tshivenda tshi ri khali ya u shulula _____ a i fani na yo bikaho.	8. Ro ya vhugalaphukha ra vhona ndou _____ nthihi na tsadzi nnzhinnzhi.
9. ńwedzi _____ a hu na mufhe.	10. Mudededzi washu vha ri mułu u no mela mađini ndi mułu _____.
11. ńwana wa mbudzi ndi mbudzi _____.	12. Ra łāganyisa mbalo nnzhinnzhi hu swika hune ra wana gumo ɬadzo _____.

1 lume, 2 ni, 3 fulu, 4 elia, 5 ana, 6 kadzi, 7 lume, 8 ni, 9 fuli, 10 lume, 11 ana 12 fulu.

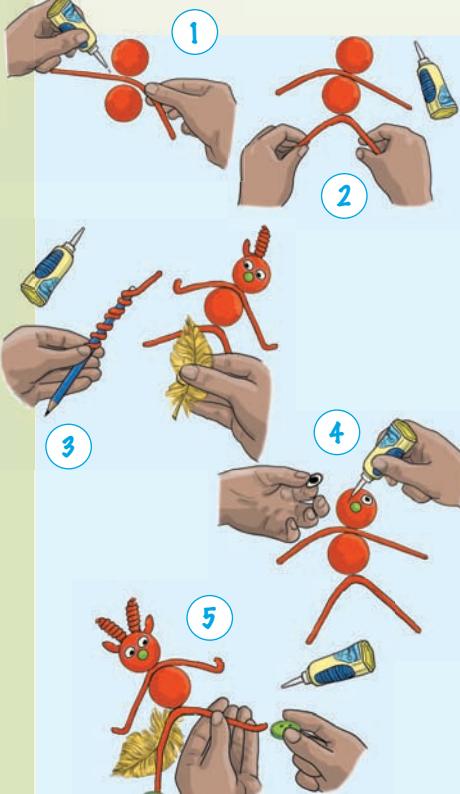
Nangani maipfi mararu e a talelwaga fhasi a no bva kha nyito yo fhiraho ni a shumise mafhungoni mararu.

Itani zwikhokhonozwitshini

Kha ri
ite nyito

Lavhelesani nyolo dzine dza sumbedza kuitelwe kwa zwikhokhonono izwi. Musi ni kha tshigwada, wanani uri ni tea u shumisa zwithu zwifhio kha u vhumba vhatshini avha. Ni kone u ñwala ndaela afho tshikhalani tshe na ñewa

Kha ri
ñwale

Zwino ñwalani uri ni ño ita mini nga matheriala aya ni tshi katela na dziphomphom.

Zwine na tea u vha nazwo

- ✓ Guļuu ya Bostik
- ✓ Zwifhūṭabibi zwa 3
- ✓ Pomphom dza 2 dza saizi ya vhukati (vhuphara ha 4 cm)
- ✓ Phomphom ṭhukhu
- ✓ Małomaruđwa a 2
- ✓ Muthenga wa u ita mutshila
- ✓ Gunubu dza 2 dza u ita khando dza milenzhe

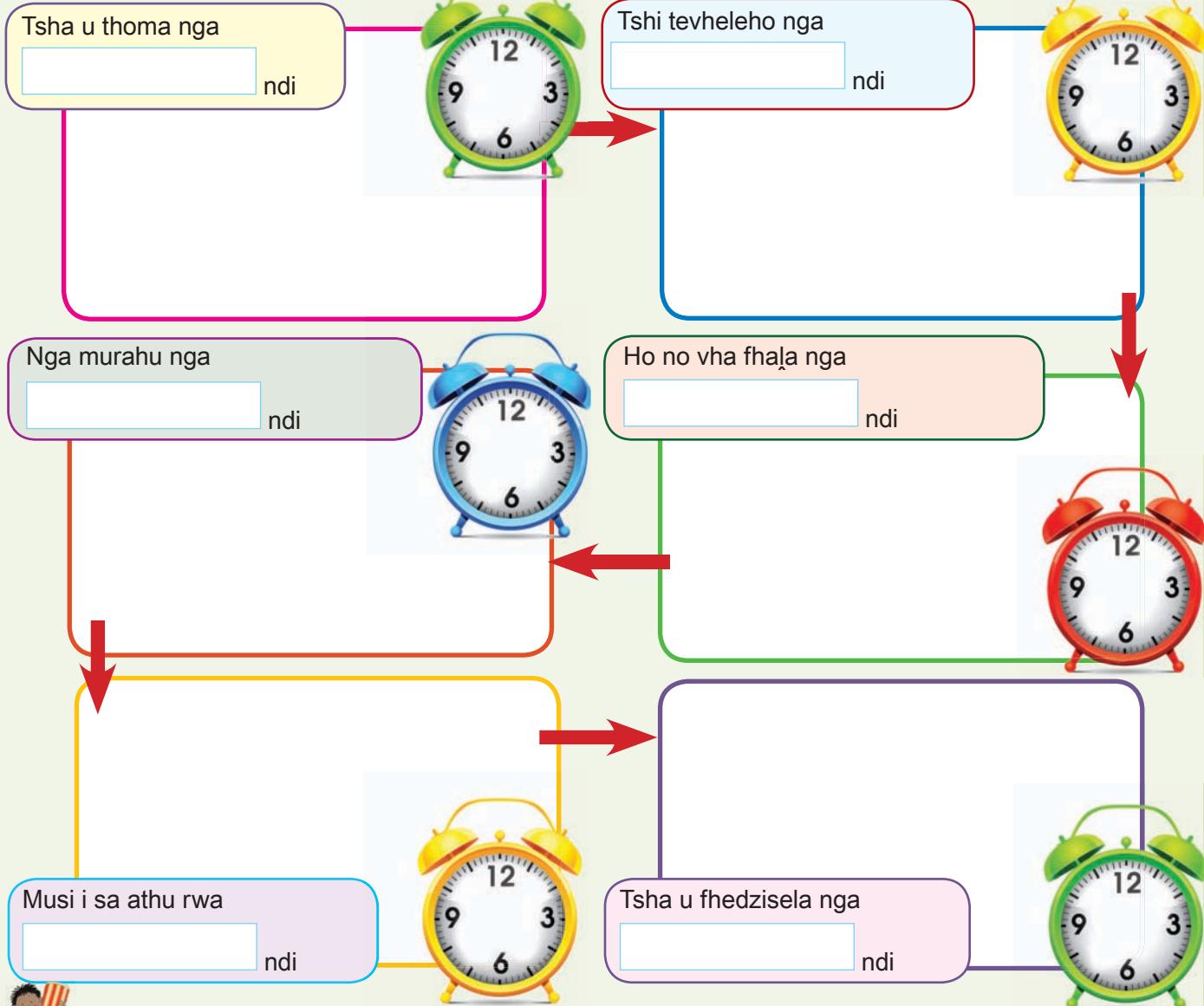

Kuitelwe kwa phomphom

- 1** Olani zwitendeledzi zwiħulwane zwivhili, zwi no fana kokotolo, kha tshipiða tsha khadibodo. Zwi gereni.
- 2** Olani zwitendeledzi zwiħuku zwivhili nga ngomu ha zwitendeledzi zwiħulwane. Zwi gereni, u itela uri zwitendeledzi zważu zwiħulwane zwa khadibodo zwi vhe zwo no vha na mabuli vhukati.
- 3** Mameredzani zwitendeledzi izwi zwivhili, ni zwi pombe nga wuļu ya ḥada i tshi fhira kha buli ya tanda i tshi mona na zwitendeledzi nga nn̄da u swika zwo no tandiwa tħoħthe. Ni nga shumisa vhutambo vhuvhili kana vhuraru u itela u pomba zwitendeledzi nga u ḥavħanya.
- 4** Ni tshi shumisa tshigero tshi no fhira, gerani wuļu memeni dza zwitendeledzi izwi zwivhili.
- 5** Serisani tshipiða tsha wuļu vhukati ha zwitendeledzi izwi zwivhili ni vhofhe zwi khwaħthe. Zwino bvisani zwitendeledzi.

Ndi Ძwa ndi tshi khou ita mini?

Đadzani watshi kha zwifhinga zwo fhambananho zwa đuvha ni kone u ola tshifanyiso tshi no sumbedza zwine na Ძwa ni tshi ita.

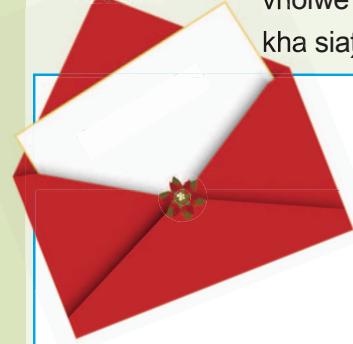
Zwino shandulani tshati iyi i vhe mafhungo a no Ძalutshedza zwine na Ძwa ni tshi ita kha đuvha.

U ንwala Iuጀwalo Iwa u laedza ኦdila

Nwalelani khonani yanu a no dzula doroboni inhewho luñwalo ni tshi mu ramba uri a de khontsatini tshikoloni tsha vhoiwe. Ni tea u mu ɿalutshedza zwidodombedzwa zwoñhe malugana na khontsatyi, tshifthinga tsha u thoma, duvha na deithi na hune tshikolo tsha vhoiwe tsha wanala hone. Ni tea u laedza uyu khonani yanu ndila. Izwi ni ño zwi ñwala kha siatari li tevhelaho.

Kha ri
ñwale

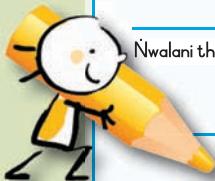
İlwani direse yepu hafha.

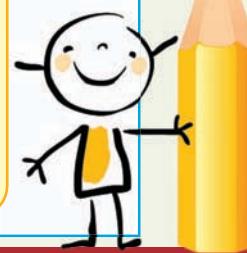
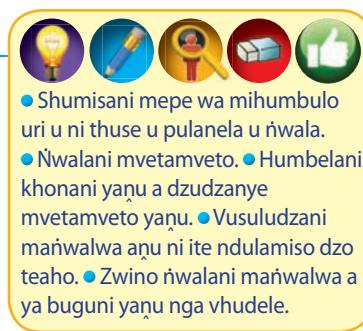
Nwalani deithi hafha.

Nwalani theshano yo teaho haf'ha.

Nwalgani macummo bafba

Nwagani dzina lanu hafha

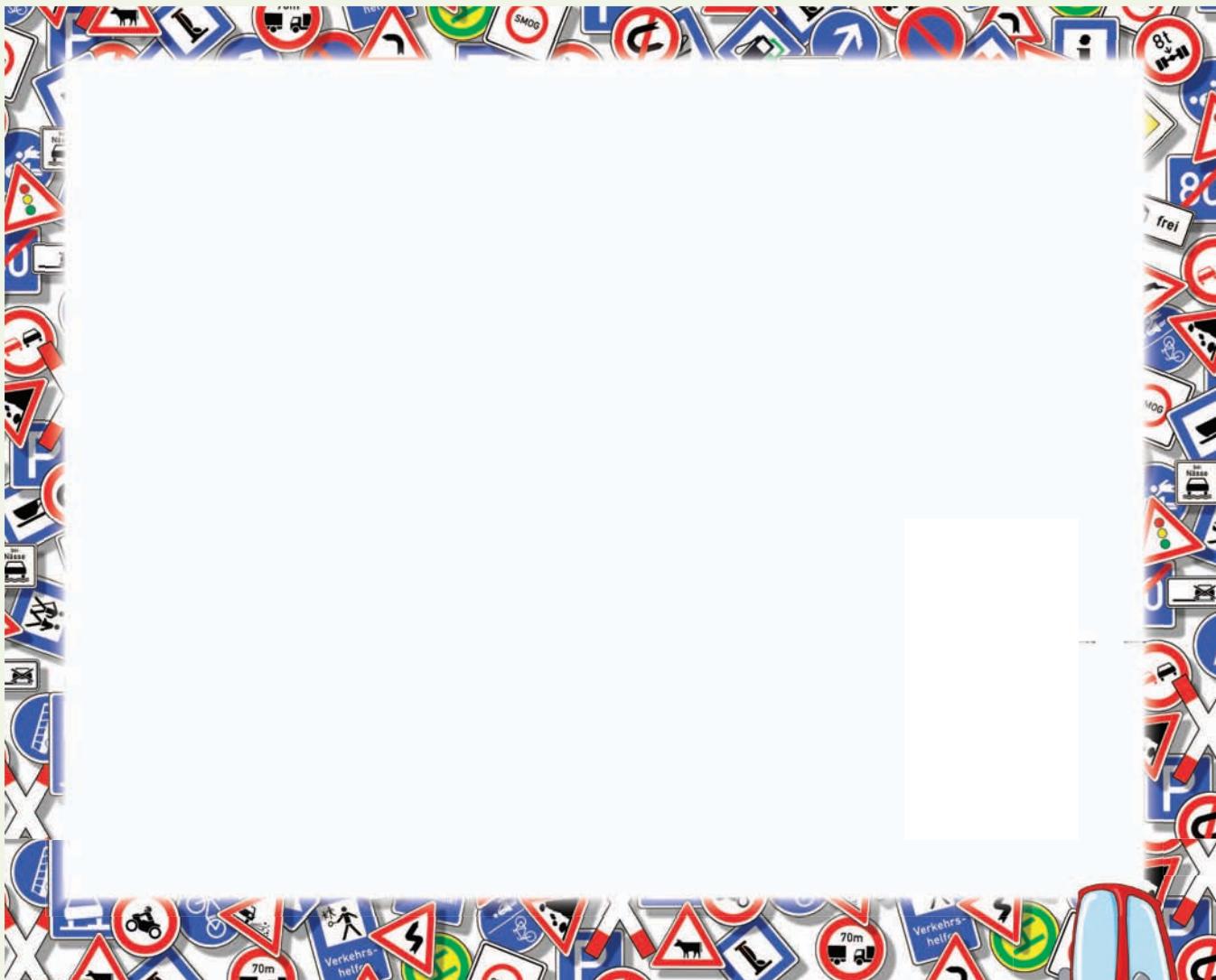
Deithi:

Kha ri
ite nyito

Olani mepe wa u sumbedza ndila ya u bva huñwe fhethu
(hayani ha hanu, vhuimabisi, vhengeleni) i tshi ya tshikoloni tshanu.

Kha ri
nwale

Zwino ñwalani masia o fhambananaho.

Vhonefhungo, maiti na zwiitwa

Kha ri
nwale

Malindi o nwa tie.

Wanani ni talele maiti mafhungoni aya, ni
kone u tangadzela zwiitwa.

- Zwimange zwi pandamedza
mbevha.
- Ann u takalela Ntakadzeni.
- Vho Guga vho fhisa nama.
- Mutukana o pwasha fasitere.
- Musidzana o leledisa khaithi
yawe.
- Riñe ro baka khekhe.

O pwasha fasitere

U tampa tshifhañuwo ñuvha ñiñwe na ñiñwe.

Sankambe tsha thoma mbambe.

Bisi yo lenga u swika.

Vha kilasi ya Gireidi 6 vho ñavha muri.

Ann o ñwala imeñi.

Zwino lavhelesani mafhungo aya. Talelani
nefhungo na **liiti**. Mafhungo aya ha na zwiitwa.

Maiti a si na zwiitwa a a
kona u shuma mafhungoni
a no amba.

U a vhala

Mmbwa i a edela.

Ri a ja.

Vha a shuma.

U a lila.

Vha a gidima.

Tshimange tshi a hona.

Gungwa lo ñupela.

Kha ri
ñwale

Vhalani mafhundo a tevhelaho nga vhuronwane. Talelani **nefhungo nga muvhala mutswuku, liiti nga wa lutombo** na **tshiitwa nga mudala**.

Ann o fhindula mbudziso nnzhi kiłasini ñamusi.

Mandu o hadzima penisela yanga.

Ntakadzeni o posa bufho ja bammbiri tuyani!

Khaladzi a nga u khou vhala bugu ya jaiburari.

Mme anga vha khou bika tshitshuu.

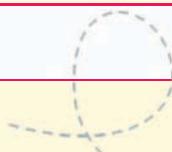
Ndi khou thetshelesa radio.

Yoo! Ndo xedza founu yanga!

Tshifhanggo tsho rwa fasitere.

Ndi na R10 tshikwamani.

Ndo ja sangwetshi nga jaantshi.

Kha ri
ñwale

Ndo ja sangwetshi nga jaantshi. Zwino ñwalani mafhundo a inwi muñe.

Kha jiñwe na jiñwe talelani **nefhungo nga muvhala, liiti nga wa lutombo** na **tshiitwa nga mudala**.

Kha ri vhale

Dikishinari i ri vhudza thalutshedzo dza maipfi nauri a buliwa nga ndilade.

Maipfi a dikishinari o vhekanywa a tshi tevhekana nga ngona ya alifabethe.

Maipfi a re **tsumbandila**
kana **a re tħoho** a
wanala nga nħha
ha siatari a ni
vhudza uri maipfi
a u thoma na a
u fhedzisela kha
siatari ligede ndi
afhio.

Ipf i ja u thoma jo
swifhadzwaho
li pfi ndi **ipfi ja u
tala**. Ipf i ja u tala
li ganndisiwa jo
swifhadzwa.

Nga fhasi ha ipfi
ja u tala hu na ipfi
jo rħwalwaho nga
malederedanzi
ja swifhadzwa li
tshi sumbedza
lushaka lwa
thinwaipfi na u
sumbedza uri ipfi
li kha vhuthihi
kana vhunzhi.
Li ri vhudza uri
ipfi ndi dzina, jiit,
litanganyi, nzw.

heneħfa

a

heneħfa

LIQADZISI Heneħfa li shumiswa kha u sumba fhethu he muthu a ima hone, hu re tsinitsini na muambi.

Ndi do ima heneħfa nda lindela.

heneħħala

LIQADZISI Heneħħala li shumiswa kha u amba fhethu he zwithu zwa vhuya zwa bvelela kana u wanala hone.

Ndo i wana heneħħala he na vha no i sia hone.

Hh

heneħħano

LIQADZISI Heneħħano li shumiswa kha u sumba fhethu he muthu a ima hone, hu re tsinitsini na muambi.

Ndi heneħħano he nda i wana no i vheah hone.

hetshi

LIQALALISET Hesħi li shumiswa kha u sumba tħithu tsha dzina ja kiċċasi ya 7 tshi re kha vhuimo ha u thoma ha masumbi.

Hu re tsinitsini na muambi.

heyo

LIQALALISET Heyo li shumiswa kha u sumba tħithu tsha dzina ja kiċċasi ya 9 tshi re kha vhuimo ha vhuvħili ha masumbi.

Heyo bugu ndi yanga

r

hingo

DLINA Hingo ndi vhurala (tħixżejtretsha) tshe tħa vha tshi tshi shumiswa musalaula tħa u hwala mulwadze kana mufu.

Ro vha vhona musi vha tshi fhira vho hwala mufu nga **hingo**.

s

hobalala

LIITI 1 Hobalala zwi amba u kokodzela thħumbu ngomu.

Imani no **hobalala**uri ni kone u gunubedza gunubu zwavħu.

LIITI 2 Hobalala zwi amba u hwetekana ha thħumbu yo dżenela ngomu zwi tshi itiswa nga ndala.

Zwa konċa lwe a vho tħimbila o **hobalala** nga ndala a tshi pepeleka.

t**u****v****w****x****y****z**

93

ifa

DLINA Ifa li amba thundu, thakha kana ndivho ye muthu kana vhathu vha sielwa nga muriwe muthu o lovhaho.

Vho mu siela ifa ja madanga a kholomo na mbudzi.

ila

DLALALISET Ila ndi l-isalal isumbi li no sumba vhuimo hune tħithu tħa dzina ja kiċċasi ya 4 na 9 ja vha khaho. Ndi vhuimo ha vhuña u bva kha muambi.

Miri ilia ndi ya malume Vho Mamaħo. Kholomo ilia ndi ya mboho.

ili

DLALALISET Illi ndi l-isalal isumbi li no sumba he tħithu tħa dzina ja kiċċasi ya 5 tħa vha khaho. Ndi vhuimo ha u thoma. Hu re tsinitsini na muambi.

Lidu ili jo naka vhukuma.

ilo

DLALALISET Ilo ndi l-isalal isumbi li no sumba he tħithu tħa dzina ja kiċċasi ya 5 tħa vha khaho. Ndi vhuimo ha vhuvħili u bva kha muambi.

Lidu ilo jo naka vhukuma.

Kholomo ino ndi ya mboho.

ima

LIITI 1 Imba li amba u vha fhethu huthihi hu si na u ya phanċa na murahu.

Ndo imba ndo lindela u pfa vhone.

imba

LIITI 1 Imba li amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi li tshi ita miungo.

A tshi imba zwi a takadza vhukuma ngauri u na ipfi ġavħu.

imbana

LIITI Imbana ji amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi ji tshi ita miungo fhedzi zwi tshi itwa nga vhathu vhavhili vha tshi itana nyito i no fana, ya u imba.

Vhoiwe na ita zwa u **imbana** ni do bva ni tshi lwa.

imbanani

LIITI Imbanani ndi jiiti ji no shumiswa kha limudi ja ndaelo. Zwi vha zwi tshi amba uri vhathu vha ite nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi ji tshi ita miungo. Vha tshi khou itana iyi nyito nga ndila i no fana.

Inwi vhana **imbanani** ri vhone uri ndi nnyi a no kona.

imbari

LIITI Imbari ndi jiiti ji no shumiswa kha limudi ja ndaelo. Zwi vha zwi tshi amba uri uyu muthu o newa ndaela ya uri a ite nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi ji tshi ita miungo.

Vhoiwe **imbari** ni tshi sumbedza uri no takada.

imbera

LIITI Imbera ji amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi ji tshi ita miungo fhedzi zwi itwa musi muñwe muthu a tshi khou itela muñwe muthu nyito ya u imba.

Ro vha ri tshi khou **imbera** vhakalaha luimbo.

imbelana

LIITI Imbelana ji amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi ji tshi ita miungo fhedzi zwi itwa nga vhathu vhavhili vha tshi itelana nyito i no fana, ya u imba.

Vhathu vha khou **imbelana** nyimbo dza u takadza.

imbelanani

LIITI Imbelanani ndi jiiti ji no shumiswa kha limudi ja ndaelo. Zwi vha zwi tshi amba uri vhathu vhavhili kana vhanzhi vho newa ndaela ya u itelana nyito ya u vula milomo ha pfala ipfi ji tshi ita miungo.

Vhathu vha hashu, **imbelanani** nyimbo dzi no takadza.

imbisa

LIITI Imbisa ji amba nyito ya musi muthu a tshi ita uri muñwe muthu kana vhañwe vhathu vha vule mulomo hu pfale ipfi kana maipfi ji/a tshi ita miungo.

Vhaña munna a vha koni zwone u **imbisa**. Na u wina vho wina.

imbisana

LIITI Imbisana ji amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi ji tshi ita miungo fhedzi zwi itwa nga vhathu vhavhili vha tshi itisana nyito i no fana, ya u imba.

Vhana vha khou tamba vha tshi **imbisana** zwidade.

imbisanani

LIITI Imbisanan ndi jiiti ji no shumiswa kha limudi ja ndaelo. Zwi vha zwi tshi amba vhathu vhavhili kana vhanzhi vho newa ndaela ya u itelana nyito ya u vula milomo ha pfala maipfi a tshi ita miungo.

ino

LISALA Ino ndi lisalalismumbi ji no sumba hune tshithu tsha dzina ja kilasi ya 4 na 9 tsha vha khaho. Ndi vhuimo ha u thoma hu re tsinitsini na muambi.

Miri **ino** ndi ya malume Vho Mamañho. Kholomo **ino** ndi ya mboho.

iyo

LISALA Iyo ndi lisalalismumbi ji no sumba he tshithu tsha dzina ja kilasi ya 4 na 9 ja vha khaho. Ndi vhuimo ha u thoma hu re tsinitsini na muambi.

Miri **iyo** ndi ya malume Vho Mamañho. Kholomo **iyo** ndi ya mboho.

a**b****c****d****e****f****g****h****li****j****k****l****m****n****o****p****q****r****s****t****u****v****w****x****y****z**

Thalutshedzo i amba nga zwine ipfi ja amba. Musi ipfi ji tshi amba zwithu zwi no fhira zwivhili, thalutshedzo dzalo dzi a nomboriwa. Lavhelesani thalutshedzo ya hobalala.

Dziñwe thalutshedzo dzi na tsumbo ya fhungo line ja sumbedza uri ipfi ji shumiswa nga ndilade.

Vhusiku vhu no mangadza

Kha ri ambe

- No no vhuya na vha na tshikandeledzi (muloro u no ofhisia)?
- No vha ni tshi khou lora mini?
- No no vhuya na lora nga tshiñwe tshithu tshi no bva buguni ye na vha ni tshi khou i vhala?

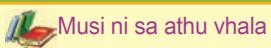
Kha ri vhale

Vhusiku vhuñwe Lindiwe o vha o ganama kha mmbete a tshi khou vhala nga ngweña kha magazini une a u funesa, "National Animal Magazine".

Musi a sa thu edela a vhea magazini kha shelefu ya bugu, tsini na muñango wa bafurumu nga nn̄da. Nga vhuya vhusiku, a tshi khou ya bafurumu a pfa muungo u no hwasa u tshi ri, sssss, u tshi bva thungo ya shelefu ya bugu. O vha a tshee na khofhe lwe a si vhe na ndavha nazwo. Zwino tshiñphopho tsha gurannda na magazini zwe zwa vha zwe vhewa heneffo tsha thoma u tsukunya. Tshiñphopho

tsha mbo ñi wa gurannda na magazini zwa hasekana fhasi, na uña muungo wa tou ñana zwino.

Lindiwe o balelwa u zwi kholwa: ho vha hu tshi khou bva kugweña ngomu shelefuni ya bugu ku tshi khou honedzela na u pfumbula. A ima heneffo he a vha e hone o oma. A lavhelesa ngweña i tshi khou kokovha i tshi tingatinga heneffo kamarani. I nga a si kale yo bva madini. Muvhili wayo woþhe wo vha u

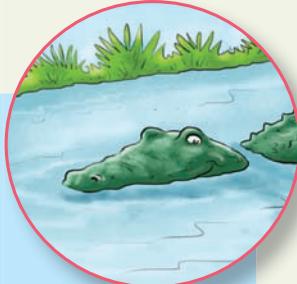

- Lavhelesani zwifanyiso na þoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maþo (u sikima) kha siatari ni wane uri ni ðo vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pfelesi phara iyi, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni ntha.

tshi khou phopha maði lwe ha sala hu na tivha fhasi. Ngweña ya dovha ya ita uña muungo wayo i tshi dzungudza þoho na mutshila zwi tshi ya ngei na ngei. Ya a ñama mulomo, lwe Lindiwe a tetemela a tshi vhona maño o ita muduba mulapfulapfu.

Magazini wa "National Animal Magazine" wo vha wo lala fhasi heneffo tsini na ngweña. Ho vha hu na tshiñwe tshithu tsho khakheaho hafho fhethu. Lindiwe a u sedza magazini a zwi vhona uri tshifanyiso tshi re kha khavara tsho vha tshi si tsha fana na kale. Nñhani ha uri hu vhonale hu na ngweña khulukhulu khunzikhunzini ya mulambo, ho vha ho no sala khunzikhunzi fhedzi zwino! A doba magazini uña. Nga tshenetsho tshifhinga ngweña ya dzungudza mutshila wa ya wa thudza vasi ya mme awe ine vha i funesa zwipeðukwa zwayo zwa hasekana hoþhehoþhe. Lindiwe a shavhela kamarani yawe a handyamedza vothi. A dzula nñha ha mmbete a tshi vho pfa e khwiñe.

"Thamusuri hei ngweña i þuwe, ndi khwiñe ndi tshi i ñea zwiliwa," a humbula ngauralo. A lavhelesa magazini ya "National Animal Magazine" ye a vha o i fara a ðivhudza uri, "Arali ngweña yo kona u swenda ya bva tshifanyisoni zwi amba uri na dziñwe phuka dzi nga zwi kona." A fhenda masiatari u vhuya u swika a tshi wana tshifanyiso tsha fuñamingo (nñdadzi). "Aha, zwi nga vha ñama yavhuði ya ngweña hezwi," a tshi humbula. Phosho ye a

i pfa ya ita uri a thamuwe, a vhona mutshila wa ngweṇa u tshi khou fhanza vothi ḥa kamara yawe. A mbo ḫi ṭavhanya a dzhia tshiṭla tshifanyiso tsha fuṭamigo a tshi bvisa nga buli ḥi re kha vothi u itela u sumbedza ngweṇa zwiṭiwa zwayo. Khathihi fhedzi ho vha ho no vha na fuṭamigo nnzhinnzhi dzi no khou babamela heneffo nn̄da ha kamara yawe, vhudenze vhesekenesekene hu tshi khou sokou thamukana. Hu si kale fuṭamigo nthihi ya mbo ḫi ngomu mulomoni wa ngweṇa fhelele, ha tevhela iñwe, iñwe hafhu! Ngwena ya vhuya ya neta nga u ḥa zwiṭoni ya bonya maṭo ya si tsha tsukunya. Lindiwe a vula vothi nga zwiṭuku a sa iti phosho a swika a vhea uṭa magazini phanda ha ninga ya ngweṇa. "Ndi khou tou humbel," a hevhedza, "humelai hayani ha hau." A dodoma a tshi humela kamarani yawe a ṭolela nn̄da nga buli ḥi re kha vothi. A tshi sedza a vhona ngweṇa na fuṭamigo

zwi tshi khou humela buguni ya magazini. Nga matsheloni vhabebi vhawé vha mu vhudzisa uri khezwi fhasi hu na mađi, uri vothi ḥo pwashiwa nga nnyi, uri vasi ine mme awe vha i funesa khezwi yo pwashea zwipeḍukwa zwayo zwo hasekana hoṭhe. Lindiwe ha ngo ḫivha uri a ri mini.

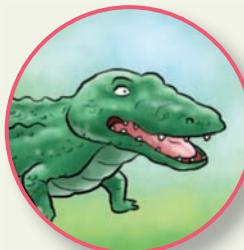
Franz Hohler

(Tsho pambiwa kha PIRLS).

Kha ri ite nyito

Mafhungo a re afho fhasi a amba nga zwe zwa bvelela tshiṭorini tsha Lindiwe. Kutevhekanele kwao kwo khakhea. A nomboreni u itela uri a tevhokane nga ngona. Ro nombora mañwe u itela u ni thusa.

	Nga vhuya a ya bafurumu.
	O pfa ngweṇa i tshi ita muungo na u dzungudza ḫohoho yayo na mutshila.
2	A ya u edela.
	A ḫikhiṇetshela kamarani yawe ya u edela.
	A wana tshifanyiso tsha fuṭamigo (nḍadzi).
	Ngweṇa ya ḥa fuṭamigo.
9	Ngweṇa ya edela.
	Fuṭamigo dza fhufha dzi tshi bva kha tshifanyiso.
1	Lindiwe o vhala "National Animal Magazine" a u vhea kha shelefū ya bugu

Mañwe hafhu a ngwena

Kha ri
nwale

Vhalani hafhu nganetshelo ya "Vhusiku vhu no mangadza", ni kone u fhindula mbudziso.

Tshithu tshe tsha thoma u sumbedza uri zwithu a zwi khou tshimbila zwavhuđi ndi mini?

Vothi ja kamarani ya u edela lo pwashea nga ndilade?

a	Tshīthopho tsha gurannda tsho thoma u tsukunyea.
b	Lindiwe a vhona tshifanyiso tshe tsha vha tshi kha khvara ya magazini tshi si tsheho.
c	Vothi ja kamara yawe lo vha lo pwashiwa.
d	Lindiwe o pfa muungo u no hwasa.

a	Lo fhanziwa nga mutshila wa ngwena.
b	Vasi mme awe yo li rwa.
c	Mulomo wa fulamingo (ndadzi) wo li pwasha ngauri u a fhira.
d	Lindiwe o hadyamedza vothi lwe ja pwashea.

Ngwena yo bva i ngafhi?

a	Bafurumu.
b	Kha khvara ya magazini.
c	Fhasi ha mmbete.
d	Mulamboni wa heneffo tsini.

Ndi maipfi afhio a no ri vhudza uri Lindiwe o vha o tshuwa?

a	O ima o oma
b	O vha a sa kholwi
c	O pfa o no vha khwię
d	O pfa muungo u no hwasa

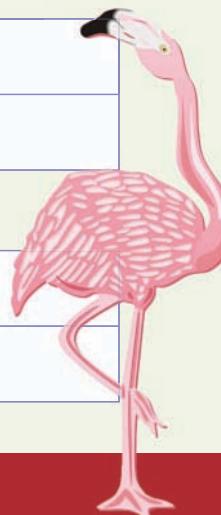
Ndi nga mini Lindiwe o humbula uri ngwena i khou ḥodou u mu huvhadza?

a	Yo vha yo sema maño.
b	Yo ita muvumo u no hwasa.
c	Yo thoma u kuma na u pfumbula.
d	Yo dzungudza mutshila wayo u tshi ya ngei na ngei.

Ndi nga mini Lindiwe u vhidza fulamingo uri dzi bve kha magazini?

Bulani zwithu zwivhili zwe magazini wa thusa Lindiwe ngazwo.

Deithi:

Maipfi maswa

Ni vhona u nga tshitoru tsha ngwena tsho vha tshi muloro wa Lindiwe?
Neani tshithu tshi no tanziela uri wo vha u muloro.

Zwino neani tshithu tshi no tanziela uri wo vha u si muloro.

Maitimapfukeli

Maitimapfukeli ndi maiti ane a sumbedza vhushaka vhukati ha nefhongo na nyito. A ri vhudza zwine nefhongo a khouta. A nzela u vha maiti mahulwane kha fhungodavhi kana fhungoni nahone a a kona u shundulwa ho sedzwa dzina. A shumiswa fhedzi kha tshifhinga tsha zwino na kha tshifhinga tsho fhiraho. Lavhelesani tsumbo khedzi.

Kha ri nwale

Vhalani mafhongo ni talele maitimapfukeli othe.

Ni kone u tangedzela muthu kana tshithu tshine tsha khouta nyito. Maipfi ayo a nga vha madzina kana masala.

Małodzi u ya hayani nga masiari. Ni a kona u zwi vhona uri liiti lipfukeli ndi **u ya** ngeno dzina hu '**Małodzi**'.

Małodzi o ya hayani nga masiari. Afha nyito (liiti) lo shanduka ngauri ili fhungo li kha tshifhinga tsho fhiraho.

Ndi ya suphamakete.	U nwa mafhi
U ya bambeloni.	Vha talela mutambo.
Vho ya tshitiediamu.	Ndi namela baisigiri
Ni tamba bola.	U buratsha mavhudzi awe
Ndi vhala bugu	U ya tshikoloni nga u gidima.

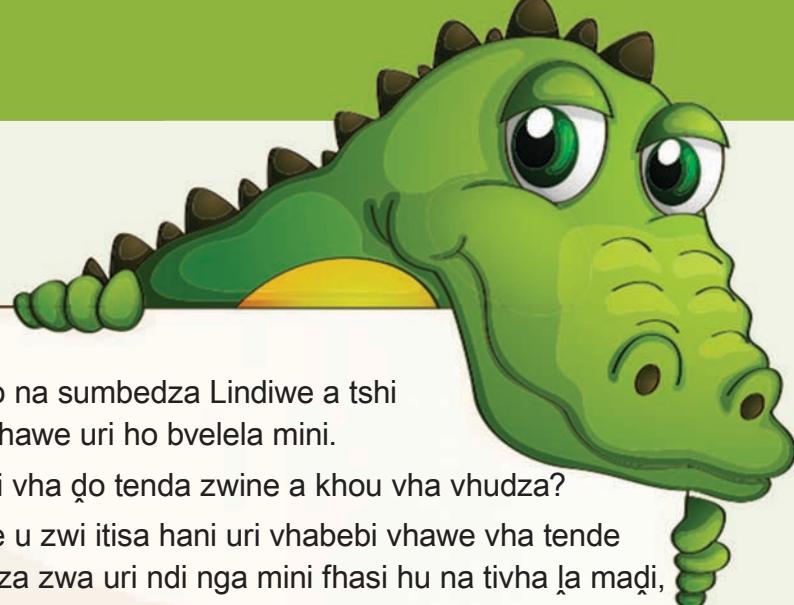
TEACHER: Sign

Date

Litambwa

- Itani litambwa line khalo na sumbedza Lindiwe a tshi khou vhudza vhabebi vhawé uri ho bvelela mini.
  - Ni vhona u nga vhabebi vha do tenda zwine a khou vha vhudza?
  - Sumbedzani uri Lindiwe u zwi itisa hani uri vhabebi vhawé vha tende zwine a khou vha vhudza zwa uri ndi nga mini fhasi hu na tivha la madi, uri vasi ya mme awe yo pwashiwa ngani nauri ndi ngani vothi la kamara yawe li na buli. Sikani magumo a litambwa ilo.

Kha ri
ñwale

Lavhelesani itsho tshi^ɔtori hafhu. Sedzesani mvumbo ya Lindiwe. Humbulani nga zwithu zwothe zwe a ita a tshi lingedza u dilamukisa kha ngwena. Dzhenisani ma^ɔtaluli a u ^ɔtalutshedza mvumbo yawe. Musi no no fhedza, rwalani ni tshi ambauri ni vhona u nga ndi muthude.

A colorful illustration of a young girl with dark hair, wearing a pink shirt, sitting cross-legged on a purple cushion and reading a green book titled "Kangaroo". She is looking up at a large, smiling yellow crescent moon and a yellow star with faces. The background is a dark blue gradient with faint white geometric shapes. The entire scene is framed by a white border with blue horizontal lines, resembling lined paper.

Zwino shumisani mataluli kha u ነውala ካልተኞች የሚመለከት ስምምነት በመሆኑ የሚያስፈልግ ይችላል.

Itani pulane ya u ñwala ḥhalutshedzo ya moloro kana tshikandeledzi tshe na vhuya na vha natsho. Shumisani mepe wa mihungulo kha pulane yanu.

Thoho yanu ya mafhungo ndi: “**Madekwe ndo lora...**” Dzhenisani mihungulo yanu mihungulo kha mepe wa mihungulo. Bulani uri no ita mini ni sa athu edela, ho bvelela mini moloroni nauri wo fhela hani. Bulani uri no dipfa hani musi moloro u vhukati.

No vha no tshuwa? Musi no no fhedza, ni do tea u ñwala phara tharu kana nña nga moloro wanu. Nwalani ḥhalutshedzo yanu kha bammbiri ja mvetamveto. Humbelani khonani yanu uri a sedze arali zwe na ñwala zwi zwone. Ni do ñwalulula mushumo wanu wo kuna matshelo kha bammbiri ja u shumela li no khou tevhela.

Musi ndi tshi karuwa.

5

Kufhelele kwa muloro.

4

Madekwe
ndo lora...

Kuthomele kwa
muloro.

2

Vhudipfi hanga muloro u vhukati.

3

- Shumisani mepe wa mihungulo uri u ni thusi u pulaneli u ñwala.
- Nwalani mvetamveto. ● Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. ● Vusuludzani mañwalwa aju ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ñwalani mañwalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

U ñwala tshitɔri tshanga

Kha ri
ñwale

Nwalani hafhu maanea aŋu nga vhudele afho tshikhalani
tshe na newa.

Madekwe ndo lora ...

Deithi:

TEACHER: Sign Date

Tsenguluso ya bugu

Kha ri
nwale

Ñwalani tsenguluso ya bugu ya bugu i no pfi "Vhusiku vhuriwewho".

Dzina ja bugu	
Muñwali	
Puloto Hu bvelela mini kha tshiṭori?	
Fhethuvhupo Itshi tshiṭori tshi bvelela ngafhi,lini?	
Vhaanewa Vhathu vha re kha tshiṭori itshi ndi vhonnyi?	
Ndi ngoho kana ndi khumbulelwā?	
Thero Tshiṭori itshi tshi khou amba nga mini? Mulaedza wa tshiṭori itshi ndi ufhio?	
Zwe nda zwi takalela Ndi tshipida tshifhio tshe tsha vha tshone tshavhudisa tshiṭorini itshi?	
Themendelo Ndi ngani ni tshi nga themendela itshi tshiṭori kha khonani yanu?	

Ngoho kana khumbulelwa

Zwi re ngomu

Zwo ንwalwaho

- 2 Mihumbulo ya mudzudzanyi
- 4 Tshikolo tsho bva!
- 8 Haikhani ni vhe na mutakalo wavhuđi
- 10 Khungedzelo – mulaedza wo dzumbamaho
- 12 Mureili wa thekhisi – tshipida tsha 4
- 14 U vhavhalela vhupo
- 16 Mañwalo – bvisani zwi re khanani
- 18 Vhomuđuku – tshiđori tsha Afrika Tshipembe
- 22 U nwa kha hu iledzwe
- 24 Fhethu ha khwiñe ha u dala

Kha ri
ṅwale

Lavhelesani mutevhe wa atikili dza magazini. ንwalani uri atikili idzi ndi ngoho, khumbulelwa kana muhumbulo wa muthu.

- 2
- 4
- 8
- 10
- 12
- 14
- 18
- 22
- 24

Maiiti a no shuma na zwiitwa na a sa shumi na zwiitwa ndi mini?

Maiiti a no shuma na zwiitwa ha na zwiitwa zwi no itwa nyito khazwo.

Tangedzelani ni talele tshiitwa fhungoni ḥiñwe na ḥiñwe.

Ndo baka khekhe.

Ro namela baisigiri dzashu.

O sudzulusa ṭafula.

O ola tshifanyiso.

Mutukana o raha bola.

Maiti a sa shuni na zwiitwa ha ṭodi zwiitwa zwa u ṭanganedza nyito.

Tangedzelani ḥiñti ḥiñti re fhungoni ḥiñwe na ḥiñwe.

Tshiñoni tshi a lila.

Ndo sea.

Ndo lila.

Bugu yo wa.

Duvha ḥo kovhela.

Kha ri ambe

- No no vhuya na pfa nga ha Vho Nelson Mandela?
- Ndi vhańwe vhathe vhaftio vha re na bvumo vhane na vha ñivha?

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na ḥoho ni lingedze u humbulela uri māiwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maṭo (u sikima) kha siąari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. ● Arali ni sa pfesesi phara iyi, i vheleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni n̄tha.

1918. Khotsi anga vho vha vhe khosi.

Vho nthina dzina la Rolihlahla, līne nga Tshixhosa la amba uri "mifhirifhiri". Ndo vha ndi tshee mułuku vhukuma ndi na r̄waha muthihi kana mivhili, musi muṭa wa hashu u tshi pfulutshela Qunu. Mađuvha anga ngei Qunu o vha a madakalo. Musi ndi tshi kha di aluwa ndo vha ndi tshi lisa nngu na mbudzi dza hashu.

Ndo vha ndi tshi tamba na khonani dzanga masimuni. Ra bambela milamboni. Ri tshi la mitoli i tapitelaho, ine ra tou i rafha phakhoni. Ndo vha ndi tshi dzulela u ḥogomela uri ndi si lur̄we nga ñotshi. Ro vha ri tshi dzula kha mbaba dza matombo mahulu u swika mitana yashu i tshi rema ra wana ri sa tsha kona na u dzula. Ndo vhuya nda lingedza u namela donngi nahone ndi tshi khou da nazwo zwavhuđi u swika donngi i tshi mposa tshiṭakani tsha mipfa. Musi ndi tshi vha na miřwaha ya sumbe, khotsi anga vho nnyisa tshikoloni tsha tshiṭasini. Ndo vha ndi muthu wa u thoma kha muṭa wa hashu we a ya tshikoloni. Khotsi anga muñango wa tshikolo vho vho vha vha sa u ñivha Sa vhańwe vhatukana vha Qunu, ndo vha ndi tshi fuka nguvho fhedzi yo

pombedzwa kha shađa ya hakedzwa kha khundu. Ro vha ri tshi ambara zwiambaro zwavhuđi ri tshikoloni fhedzi ha hashu ro vha ri zwisiwana vha sa koni u nthengela zwiambaro zwa tshikolo.

Khotsi anga vha dzhia vhurukhu havho vha vhu gera kha magona. Vha ri ndi vhu ambare, nda vhu ambara, ha ḥodou nndingana fhasi, naho khunduni ho vha vhu huluhulu. Khotsi anga vha kona u dzhia thambo vha vhofha vhurukhu kha khundu. Fhedzi nda ñihudza nga u ambara vhurukhu uho.

Tshikoloni, mugudisi wanga vha mpha dzina līswa la Nelson. līdanu tou humbula ni tshi khou rinwa dzina līswa ni na miřwaha ya sumbe.

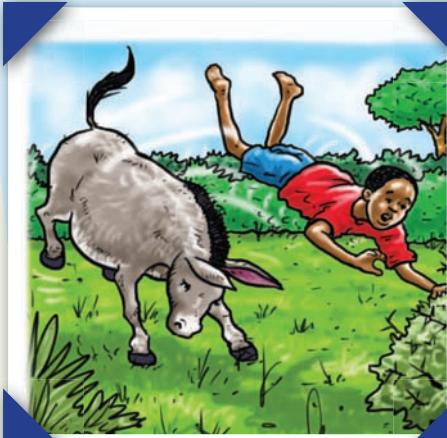
Nganeavhutshilomuñe ndi mini?

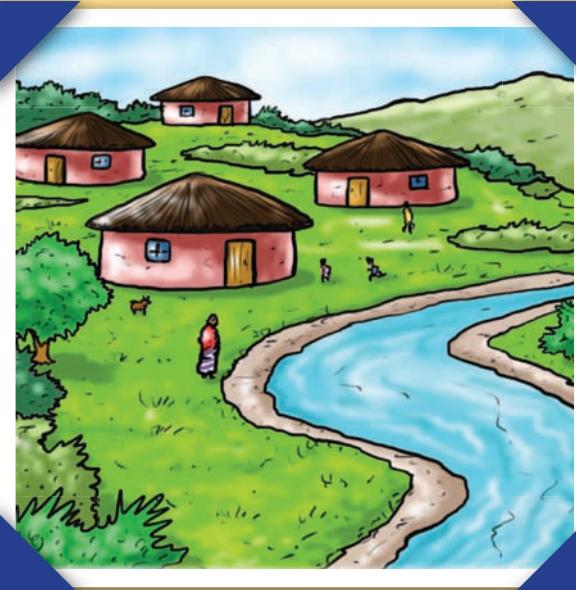
Nganeavhutshilomuñe ndi nganea ine muthu a r̄wala nga vhutshilo ha muthu we bugu ya r̄walwa yo disendeka ngae. Muñwali u dzula e ene muanewa muhulwane tshifhinga tshothe. Nganeavhutshilomuñe i amba nga vhutshilo ha muñwali. Kha bammbiri ili la u shumela ni do vhalo nga tshipiđa tsha nganeavhutshilomuñe i no bva buguni i no ñivhea ya *The Long Walk to Freedom* nga Vho Nelson Mandela. Ro i leludza u itela uri i vhalee zwikoloni.

Kha ri vhale

Dzina lāngā ndi Nelson Mandela. Ndo bebwa kha mudana mułuku wa Mvezo ngei kha la Eastern Cape nga la 18 Fulwana

Ndo vha ndo takala tshikoloni na hayani. Mme anga vho vha vha tshi nnyanetshela zwiṭori zwa kale. Ndo guda zwinzhi kha zwiṭori zwavho. Vho mpfunza u vha na vhuthu kha vhathu.

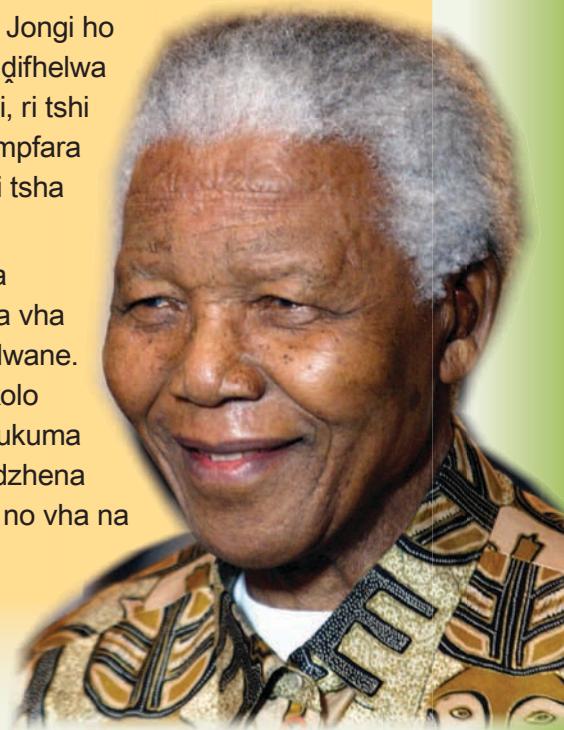
Khotsi anga vho mpfunza u vha na vhuhali. Nda ṭodou muhali na u vha na vhuhali sa vhone. Ndo vha ndi tshi tama nga maanda uri ndi nge vhone. Nda ḍodza miora kha ṭhoho uri ndi vhe na mmvi u fana navho. Ndo vha ndi tshi vha funa khotsi anga.

Hu si kale, musi ndi na miñwaha ya ṭahe, vhutshilo hanga ha mbo ḋi shanduka

tshoṭhe ngauri khotsi anga vho mbo ḋi lovha. Nda paka zwithu zwi si gathi zwe nda vha ndi nazwo nda ṭuwa na mme anga ra ya haya hanga huswa. Zwo vha zwi tshi vhavha u pfuluwa Qunu. Nda rembuluwa nda sedza murahu hayani nda elelwa na dakalo ḥine nda khou ḥi furalela. Nda sedza nn̄du na vhathu vhe vha vha vha tshi khou bvelaphanda na mishumo yavho. Nda sedza kudambo kwe nda vha ndi tshi bambela na u tamba na vhañwe vhatukana khakwo. Maṭo anga a sedza nn̄du tharu dza hashu. Nda mbo dzhena ḥilani, naho ndi sa koni u vhonon vhumatshelo hanga hu khagala.

Nda ya nda dzula na Malume Vho Jongi ngei Mqhekezweni, kushangoni kwa tsini. Vho vha vhe khonani khulu ya khotsi anga. Ndo ṭuvha Qunu na mashaka anga a hanengei, fhedzi vhutshilo hanga na Malume Vho Jongi ho vha hu havhuḍi. Nda tamba na ḥwana wavho, Justice, ra ḋifhelwa vhukuma. Ro vha ri tshi namela bere, ra shuma masimuni, ri tshi tamba midavhini na u bambela mulamboni. Malume vha mpfara sa ḥwana wavho. Nda dzhena tshikolo tsha lufhera luthihi tsha heneffo tsini.

Musi ndi na miñwaha ya fumirathi, Malume Vho Jongi vha nnyisa Clarkebury School. U fana na khotsi anga, vho vha vha tshi funa na u tenda kha zwauri pfunzo ndi tshithu tshuhulwane. Nga murahu ha miñwaka miraru nda ya nda dzhena tshikolo Healdtown High School. Musi ndi heneffha ndo shuma vhukuma ndi tshi ḋifunza lwa biko. Musi ndo no phasa ndo ya nda dzhena University of Fort Hare. Nga itsho tshifhinga ndo vha ndo no vha na miñwaha ya fumbilithihi (21).

Ñwalani tsenguluso ya tshiṭori tshi no amba nga vhutshilo ha Vho Nelson Mandela vha tshee muṭuku tshi no bva buguni ya *Long Walk to Freedom*.

Dzina ja bugu	
Muñwali	
Puloto Hu bvelela mini kha tshiṭori?	
Fhethuvhupo Itshi tshiṭori tshi bvelela ngafhi,lini?	
Vhaanewa Vhathu vha re kha tshiṭori itshi ndi vhonnyi?	
Ndi ngoho kana ndi khumbulelwa?	
Thero Tshiṭori itshi tshi khou amba nga mini? Mulaedza wa tshiṭori itshi ndi ufhio?	
Zwe nda zwi takalela Ndi tshipida tshifhio tshe tsha vha tshone tshavhuđisa tshiṭorini itshi?	
Themendelo Ndi ngani ni tshi nga themendela itshi tshiṭori kha khonani yanu?	

Ndi zwifhio zwine na takalelesa u vhala?

Kha ri
ambe

U swika zwino kha bugu ya mishumo iyi no no ḥangana na mañwalwa a tshaka dzo fhambananaho ane na lavhelelwa uri ni a vhale sa mugudi wa Gireidi ya 6. Zwiṭalusi zwa lushaka luñwe na luñwe lwa mañwalwa ane na takalelesa u a vhala ndi zwifhio? Rerani ngazwo ni kha tshigwada tshañu. Musi no no fhedza, zwi ḥeeni vhuimo zwi tshi ya nga u takalela hañu, ni tshi thoma kha 1 u swika kha 12. Ro dzula ro ni džhenisela dziñwe dza phindulo dzo teaho.

Lushaka lwa mawalwa	Zwiṭalusi zwa lushaka ulu lwa mañwalwa ndi zwifhio?	Vhuimo
Atikili dza gurannda <i>Mabammbiri a u shumela a 1, 3</i>	Tšoñho dza mafhungo, nđivħadzavħavħig, tṣhi-fħinga tšoñho fħiraħo	
Ngano	Miledza na vħabvum bedzwa vħa zwipuķa vħa re na mvumbu dza vħathu.	
Phamfuļetħe		
Khungedzelo	Luambu lwa u kungedzela	
Mañwalwa a u kungedzela na u kwengweledza		
Matambwa kana mifhindulano		
Zwirendo	Luambu lwa mañwalwa, figara dza muambu, zwišhumiswa zwa vħurendi	
Mañwalwa a u funza	U shumisa ndaela, na zwa u tōu vħonwa	
Dayari	Tṣhi-fħinga tšoñho fħiraħo	
tsenguluso ya bugu		
Mañwalwa a mafhungo-matsivhudzi	Tħinganywa na kuitele (kubikele/kubakele)	
Nganeavħutshilomuñe <i>Mabammbiri a u shumela a 4, 6</i>	Nganeavħutshilo i no anetsħelwa nga muñwali	

Zwi bvelela zwi tshi ya phand̄a

Ri shumisa tshifhinga tsha zwino tsha **khou** ri
tshi sumbedza uri nyito i khou itea zwino.

U khou dalela TV zwino.

Kha ri nwale

Fhedzisani mafhungo a tevhelaho nga u shumisa zwivhumbeo zwo teaho zwa **tshifhinga tsha zwino tsha** khou zwa maiti a re kha zwitange.

U _____ (mbambela) mulamboni zwino.

U _____ (tamba) bola zwino.

Vha _____ (tshimbila) vha tshi ya tshikoloni.

Tshifhinga tsha zwino tsha khou

Tshifhinga tsho fhiraho tsha khou

Ri shumisa tshifhinga tsho fhiraho tsha khou ri tshi sumbedza nyito ye ya vha i tshi khou itea kale.

Vhana vho vha vha tshi khou @a musi bisi i tshi swika.

Kha ri nwale

Fhedzisani mafhungo a tevhelaho ni tshi shumisa maiti a re zwitangeni e kha **tshifhinga tsho fhiraho tsha khou**.

Duvha _____ (fhisa) musi ndi tshi vuwa.

Mvula _____ (na) musi ndi tshi ya vhuimabisi.

Nne _____ (la) tshiswiṭulo musi a tshi founa.

Ri shumisa tshifhinga tshi daho tsha khou kha u sumbedza nyito ine ya do isa phand̄a na u itea tshifhingani tshi daho.

Ndi do vha ndi tshi khou shuma matshelo.

Tshifhinga tshi daho tsha khou

Kha ri nwale

Fhedzisani mafhungo a tevhelaho ni tshi shumisa maiti a re zwitangeni e kha **tshifhinga tshi daho tsha khou**.

Rine _____ (fara) lwendo lwa tshikolo lwa vhege yothe vhege i daho.

Mafheloni a vhege i daho Nndwakhulu _____ (shuma) vhengeleni.

Rothe _____ (fhufha) ri tshi ya Cape Town matshelo.

Tambani mutambo wa tshifhinga tsha khou

- Thosani khoini.
- Ya wa nga ɬoho ni a tshimbila ni tshi ya phanda nga maga mavhili.
- Ya wa nga mutshila ni tshimbila liga lathihi fhedzi.
- Vhumbani mafhundo a tshifhinga tsha khou ni tshi shumisa maipfi a re tshibogisini tshihwe na tshihwe.
- Thomani mafhundo aŋu ni tshi shumisa maipfi aya
Nne ndi/ndo/ndi do...
Ene u/o/u do...
Rine ri/ro/ri do...
Vhone vha/vho/vha do...
Khonani yanga i/y/o/i do...

Ndi a kona

U vhala risipi ya khaphukhekhe

- u vhala risipi.
- u topola milayo ya maiwalwa a u funza.
- u ñwala ndaela dzi no tou tevhekana.
- u fhindula mbudziso dza tholokanyonđivho dzi no kwama risipi.
- u fhedzisa fuļoutshati.
- u ñwala ndaela dzi no kwama mepe/nyolo.
- u shumisa mitshila na thangi.
- u ola mepe.
- u topola thangi, mitshila na matsinde (midzi).
- u ñwala luñwalo.
- u shumisa dikishinari (đhalusamaipfi)
- u pfesesa milayo ya kushumiselwe kwa dikishinari (đhalusamaipfi).
- u vhala tshiṭori na u fhindula mbudziso dza tholokanyonđivho.
- u ḥalukanya na u shumisa maiiti a no shuma na ɻefhungo kana zwiitwa.
- u shumisa maitimapfukeli na maiiti a sa pfukeli.
- u shumisa tshifhinga tsha zwino, tshio firaho na tshi ɻaho tsha khou.
- u ñwala ngaganyamvumbo ya muanewa/mubvumbedza.
- u shumisa maṭaluli kha ḥalutshedza muanewa/mubvumbedza.
- u pulanelu u ñwala maanea.
- u ñwala tsinguluso ya bugu.
- u ḥalukanya tshaka dzo fhambananaho dza mañwala na milayo yo fhambananaho.
- u ḥalukanya nganeavhutshilomuñe.

Thero ya 4: U vhala khumbulelwa

U vhala tshitiori

Themo ya 2 - Vhege dza 5-6

49 U vhala tshitiori

102

Therisano ya u rangela u vhala i no kwama zwifanyiso na thohwana. U fhindula tholokanyondivho nga u tou amba ya mbudziso dzi no kwama risipi. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

50 U elekanya nga vhaanewa

106

U topola maṭaluli a u ḥalutshedza muanewa muhulwane. U sedzesza zwiṭaluli zwa muthu. U ḥwala ḥhalutshedzo ya muanewa. U fhedzisa mutevhe wa mvumbo dza muanewa wa ḥama. U ḥwala ḥhalutshedzo ya mvumbo ya muanewa wa ḥama.

51 U ḥwala tshitiori tshi re na vhaanewa vha no tendea

106

Tshitiori tshi re na mathomo, mutumbu na magumo. Thalutshedzo dza thangi na mitshila. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

52 Jacob u a zwi thupha

108

Nyito ya u rangela u vhala. U vhala tshitiori tsha musalauno. U fhindula mbudziso dza tholokanyondivho dzo ḥisendekaho nga ḥiṇwalwa. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

53 Ndi zwifhio zwiñwe zwine tshitiori itshi tsha ri vhudza?

110

U sedza maidioma na figara dza muambo dzi re kha tshitiori. U ḥwala tshiṇwalwaho kha dayari tsha u nweledza tshitiori. U ḥwala ngaganyamvumbo ya muanewa muhulwane. U shumisa maitimatikedzi.

54 Pulanelani tshi ori

112

U shumisa mepe wa mihibulo kha u pulaneli tshitiori ho sedzeswa vhaanewa, fhethuvhupo, puloto na u penn dela. U dzudzanya tshitiori tshau na tsha khonani. U ḥwala tshitiori nga vhudele tshikhali ni tshe tsha ḥewa. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

55 Zwo itea tshinwe tshifhinga kale

114

U shumisa tshifhinga tsha zwino tsho fhiraho (tsha u vhuyisa mihibulo) U topola no kana vhuya na ḥiṭi mafhungoni. U vhumba mafhungo e kha tshifhinga tsha zwino tsho fhelaho.

56 Inthaviwu na mutambimakone wa bola ya milenzhe

116

U vhalulula inthaviwu hu tshi shumiswa vhusevhedi ha u tou vhonwa. Tholokanyondivho ye ya ḥisendeka nga ḥiṇwalwa. U ita inthaviwu na muthu o bvelaho phanda.

U Vhalela u vhala mafhungomatsivhudzi

Themo ya 2 - Vhege dza 7-8

57 Bola ya milenzhe, bola ya milenzhe hoṭhehoṭhe

118

Nyito dza u rangela u vhala dze dza ḥisendeka nga vhusevhedi hu re ḥiṇwalwani na ha u tou vhonwa. U vhala thebuļu dza zwitetisitiki zwa bola ya milenzhe. U vhala thebuļu ya ḥiṭi. U fhindula mbudziso dzi no kwama ḥiṇwalwa a girafiki na thebuļu.

58 Divhazwakale ya bola ya milenzhe

120

U vhala mafhungo a divhazwakale ya bola ya milenzhe a re kha siṭari ḥi no bva kha inthanete.

59 U ḥwala maiṇwalwa a mafhungomatsivhudzi

122

Therisano ya mutambo kana hobi. U pulaneli u ḥwala maiṇwalwa a mafhungomatsivhudzi hu tshi shumiswa maga a rathi. U ḥwala maiṇwalwa a mafhungomatsivhudzi hu na u tevhekana nga ngona. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

60 Lu ambo lwa u ḥalutshedza

124

Maṭaluli maiṇwe hafhu. U topola maṭaluli U shumisa maṭaluli kha u vhumba mafhungo. U vhekanya maṭaluli nga tshaka dzao (tshivhalo, mivhala, saizi, nzw.)

61 Zwothe zwi langwa nga mutsho

126

Nyito ya u rangela u vhala na therisano nga mutsho.

U vhala tshati tharu dza mutsho dzi no kongda u fhindula mbudziso dzi ko kwama tshati idzi.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

62 Tshitendeledzi tsha madi

128

U vhala nyolo i re na mafhungo ngomu. U ḥwala maga o fhambananaho e a sumbedzwa kha nyolo.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

63 Nwalani ḥindwalma ja mafhungomatsivhudzi

130

U pulaneli na u nanga ḥhoho ya mafhungo.

U sedzesza marangaphanda, ḥodisiso, mihibulo ya vhaḍivhi, nyolo na ḥhohwana dzine dza do shumiswa.

U ḥwala maiṇwalwa a mafhungomatsivhudzi nga vhudele.

64 Bogisini hu na mini?

132

U vhala tsumbandila ya TV na u fhindula mbudziso dzo ḥisendekaho nga tsumbandila.

U ḥiṭola hu tshi shumiswa mabammbiri a u shumela o fhiraho a fumirathi.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

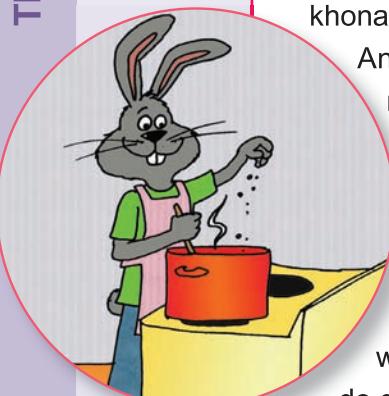

Namusi ri khou ya u vhala nga tshiṭori tsha
buvhi ḥa Afrika ḥi no ḫivhiwa nga maanda
ḥi no pfi Anansi. Musi ni tshi vhala tshiṭori
itshi ni sedzese vhaanewa. Buvhi ḥili ndi
tandamaano a no ḫivhea nga maanda.

Buvhi li tshi wana milenzhe misekenesekene

Kalekale, ho vhuya ha vha na buvhi le la vha li tshi pfi Anansi. Na u twa Anansi o vha a tshi kona nga maanda u bika, o vha a tshi bvafha, lwe a vho tshila nga zwiliwa zwe vhaiwe vha bikela mita yavho heneffho kusini.

- Lavhelesani zwifanyiso na Ქho ni lingedze u humbulela uri maiwalwa aya a amba nga mini.
  - Tshimbidzani maṭo (u sikima) kha siaṭari ni wane uri ni ḋo vha ni tshi khou vhala nga mini.
 Musi ni tshi khou vhala
  - Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. ● Arali ni sa psesesi phara iyi, i vhaleleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni nthia.

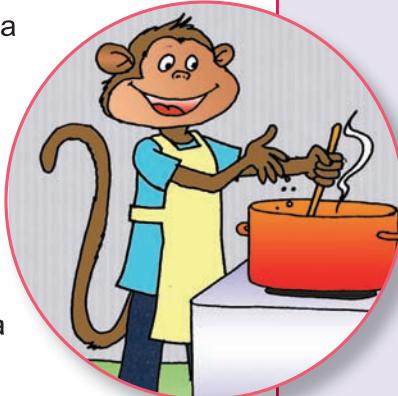
Liñwe ḫuvha Anasi a fhira nga muđini wa Sankambe. Ene na Sankambe vho vha vhe khonani khulu. "Bodoni yanu hu na muroho wee," hu vhidzelela Anansi o takalesa.

Anansi o vha a tshi pfana na muroho. "A u athu vhibva," ndi Sankambe tshi noralo. "Fhedzi u do vhibva zwenezwino. Lindelani ri le rothe."

"Ndo vha ndi tshi ḥo lindela iwe Sankambe fhedzi hu na zwiñwe zwithu zwine nda fanela u ita," Anansi u fhindula nga u ṭavhanya. O vha o humbula uri arali a nga lindela mudini wa Sankambe, Sankambe tshi ḥo mu fha mishumo. O vha a sa ṭodi u fhedza a tshi vho ṭanzwiswa zwigodelo. "Kha ri ite nga hei ndila," hu amba Anansi. "Ndi ḥo akha lubuvhi nda vhofhelela kha mulenzhe wanga na kha bodo yau. Musi moroho wo no vibva, u khwiđe lubuvhi, nne ndi do da ndi tshi qidima!" Sankambe tsha vhona u muhumbulo wayhudi.

Vha ita ngauralo.

“Hu khou nukhelela ḥawa,” ndi Anansi a tshi enda a tshi nukhedza o takalesa musi a tshi khou zanyuka na ndila. “Yoo, ḥawa dza u difha dzi bodoni.”

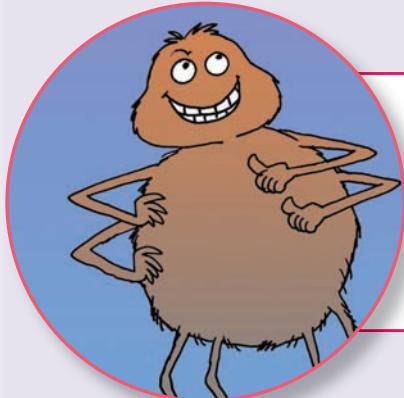
"Idai ri le rothe nawa," hu vhidzelela thoho. "Dzo no vha tsini na u vibva." "Ndo vha ndi tshi do lindela vhone Vho Thoho," Anansi a fhindula. A dovha hafhu a bva na muhumbulo wa uri u do akha lubuvhi a vhofhelela kha mulenzhe wawe na kha libodo la nawa. Vho Thoho vha vhona u muhumbulo wavhudzi. Na vhana vhavho vhothe vha zwi tenda. Vha ita nqauralo.

“Hu khou nukhelela murambo,” ndi Anansi a tshi enda a tshi nukhedza o takala musi a tshi khou zanyuka na ndila. “Yoo, murambo na mutoli. Zwi qifha hani ngoho!” “Anansi,” hu vhidzelela khonani yawe Vho Nguluvhe. “Bodo yanga yo tou phaa nga murambo na mutoli! Dzhenani ri le rothe.”

“Ndo vha ndi tshi do ita ngauralo,” Anansi a fhindula. A dovha hafhu a bva na muhumbulo wa uri u do akha lubuvhi a vhofhelela kha mulenzhe wawe na kha bodo ya murambo. Khonani yawe ya vhona u muhumbulo wavhudzi.

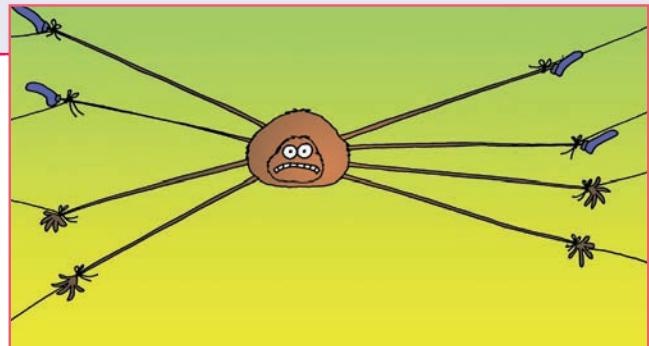
Vha ita ngauralo

Musi Anansi a tshi sala a tshi swika mulamboni, milenzhe yawe yothe ya malo yo vha yo vhofhelelwa lubuvhi. "Hei, hoyu wo vha muhumbulo wavhudzi nga maanda," ndi Anansi a tshi ḋivhudza a sa ḋihudzi zwone. "Ndi zwiliwa zwifhio zwine zwa ḍo thoma u vhidzwa? Ndi ḍo ḥa zwiliwa zwi no bva bodoni dza malo ḥamusi. Ndi na mashudu."

Khathihi fhedzi, Anansi a pfa mulenzhe u tshi khou khwidziwa. "Ahaa," hu amba Anansi. "Ndi lubuvhi lwa bodo ya Sankambe ya muroho." A pfa hu tshi khwidziwa hafhu. Luńwe hafhu. Anansi u khou kokodzwa nga vhatu vhararu nga luthihi. "Yowee, nne," hu amba Anansi, musi a tshi pfa khwiikhwi kha lubuvhi lwa vhuṇa. Zwi tshee zwe ralo a pfa lunivhi lwa vhuṭanu lu tshi, khwiikhwi.

Ha tevhela lwa vhubuvhi. Na lwa vhusumbe. Na lwa vhumalo! Anansi a pfa a tshi khou kokodzwa ngeno na ngei nga vhubuvhi hothe nga tshifhinga tshithihi, musi muńwe na muńwe wa vhaļa a tshi khou kokodza lubivhi lwave. Milenzhe ya Anasi ya thoma u sekena i tshi ya nga u kokodzwa. Anansi a kungulutshela mulamboni nga u ḥavhanya. Ndi fhaļaha nga murahu, musi vhubuvhi ho no kuvhululwa nga mađi, Anansi tshi mbo bva mađini mulamboni zwi tshi vhavha. "Nga vhabba, xuū," ndi Anansi a tshi femuluwa. "Thamusi uļa muhumbulo wavhudzi nga maanda wo vha wo itesa." Na ḥamusi, buvhi Anansi ḥi na milenzhe ya malo misekenesekekene. Nahone o ḥwa na nđala ḫuvha ḥothe uyo musi.

Kha ri ambe

Ndi nga mini Anansi o humbula u sa lindela muđini wa Sankambe u swikela muroho u tshi vhibva?

Zwo ḫa hani uri a fhedze o no vha na milenzhe ya malo misekenesekekene?

Anansi o ḫi lamukisa hani uri a si ḫukhukane musi a tshi khou kokodzwa?

Pfunzo ya tshiṭori itshi ndi ifhio? Ri zwi ḋivha nga mini uri a si mafhongo a vhukuma?

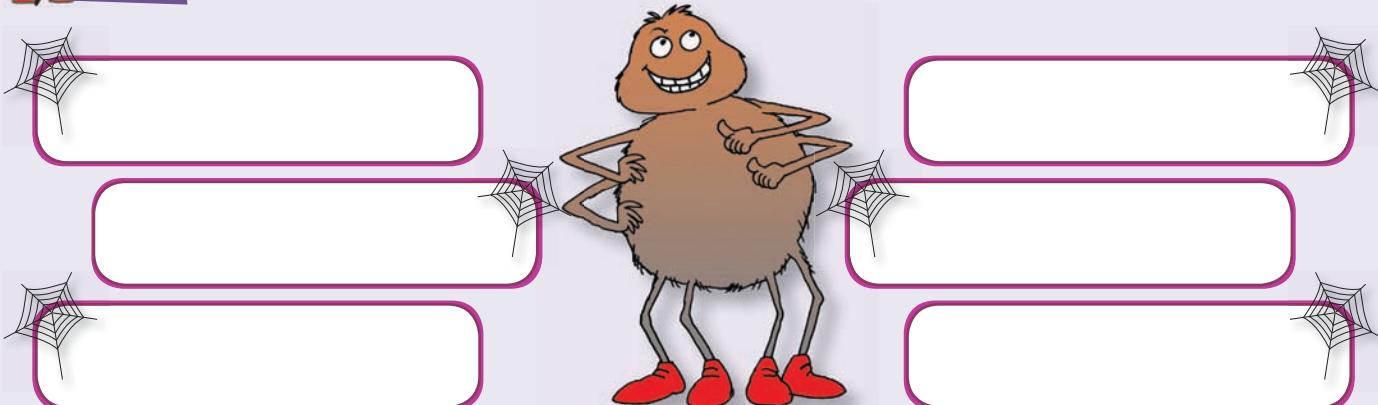
Lavhelesani zwifanyiso ni anetshele khonani yańu tshiṭori tshi re khazwo tshi tshi tehekana nga ngona.

U elekanya nga vhaanewa

Kha ri
ńwale

Lavhelesani nga vhuronwane zwine Anasi a amba na u ita tshitiorini itshi.
Ni ńwale maṭaluli ane a ḥalutshedza mvumbo yawe.

Shumisani maṭaluli aya kha u ńwala ḥalutshedzo ya mvumbo yawe.

Kha ri
ńwale

Zwino ḥalutshedzani mvumbo ya muthu wa vhukuma.

- Nangani muthu ane na tama u ńwala ngae. Uyu muthu u tea u vha e muhali, ane a kha di tshila kana o no lovhaho.

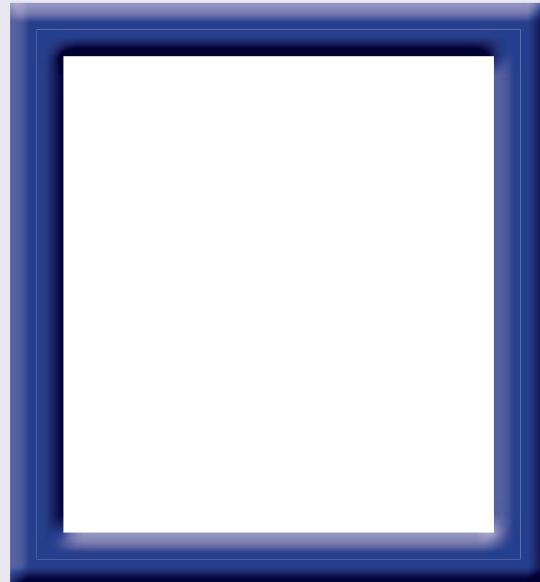
Dzina na tshifani tsha uyu muthu	
Mbeu	
Mińwaha	
Mbonalo ya muvhili	
Mushumo wawe	
Vhukoni kana zwikili	
Ndi nga mini no mu nanga	

- Itani mutevhe wa mvumbo (vhudi) hawe. Nekanani mihibulo na khonani yańu siani ja mutevhe uyu. Shumisani maṭaluli nga hune na kona.
- Kha mvumbo ińwe na ińwe, ńwalani nga zwithu zwe vha ita kana vha amba zwine zwa vha tsumbo dza mvumbo idzi.

Zwino ካውልናን ማታሉሉ ሰነድ እና ትልሱትሸፍ የዚህ ሁትህ ውስጥ ነው እና ንግድ ይችላል.
በዚህ ሁትህ ውስጥ ነው እና ንግድ ይችላል.

Shumisani maṭaluli aṇu kha u ካውልናን ማጠና እና ትልሱትሸፍ የዚህ ሁትህ ውስጥ ነው እና ንግድ ይችላል.

Handwriting practice area with horizontal blue lines for letters and a large blue box for drawing.

U ñwala tshiṭori tshi re na vhaanewa vha no tendea

Kha ri vhale

Pulanelani (lugiselani) tshiṭori tshañu. Elekanyani nga puloto na vhaanewa. Sumbedzani uri puloto na vhaanewa zwi aluwa nga ndilade kha maga othe a tshiṭori. Dzhenisani maṭaluli a si gathi uri a ni thuse u bveledza muanewa wanu.

-
-
-
-
-
- Shumisani mepe wa mihibulo uri u ni thuse u pulanelu a ñwala.
- Ñwalani mvetamveto. • Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. • Vusuludzani mañwalwa anu ni ite ndulamiso dzo teaho. • Zwino ñwalani mañwalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

Mathomo

Muanewa**Puloto**

Mutumbu

Muanewa**Puloto**

Magumo

Muanewa**Puloto**

Kha
ri
nwale

Tshiɔri tshanga tshi amba nga _____

Mathomo

Mutumbu

Magumo

Jacob u a zwi thupha

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso na ṭhoho ya tshiṭori ni wane uri ni nga kona u p̄fesesa naa uri tshiṭori itshi tshi khou amba nga mini.

Ndi tshaka dzifhio dza vhaanewa dzine na vhona u nga hu khou ambiwa ngadzo. Vhalani tshiṭori nga n̄tha ni wane uri ni nga kona naa u humbulela uri tshi amba nga mini.

Kha ri vhale

Jacob o vha e muñwe wa vhatambi vha Newville Soccer Club. Ene na khonani dzawe vho vha vha tshi ya phurakhthisini ya bola ḫuvha ḥiñwe na ḥiñwe tshikolo tshi tshi bva. Jacob o vha a tshi ita zwa mugidimo wa thimu khathihhi na u ḫigudisa u raha bola a sa neti. O vha a tshi ḫhireina u swika misipha i tshi thoma u rema. O vha a tshi phurakhthisa u langa bola na u rahela bola matandani (vhuno) o bonya na maño. Fhedzi naho zwo ralo, mugudisi wavho o vha na sa mu nangi uri a tambe kha thimu. Zwe a vha a tshi nga ita ho vha hu u dzula banngani sa rizeve ine ya fhedza i songo tampa.

Jacob o vha a tshi dzulela u ḫivhona e muñwe wa vhatambi. A tshi lora o kora tshikora tsha u wina metshe.

Ḥiñwe ḫuvha, musi fainała i sa athu tambiwa, Jacob a mbo ḫi zwi thupha. “A zwi thusi tshithu,” ndi ene a tshi vhudza mme awe. “Ndi ḫhireina nga nungo dzothe, a thi fhidzi u ya phurakhthisi, fhedzi mugudisi a vha nnangivho nda tampa. Nñe ndi khou litsha,” ndi ene a no ralo.

“Ndo hanganea tshothe zwino. Ndi vhona u nga **ndi ḫo zwi thupha**” a ralo, “**Ndo hanganea tshothe zwino.**”

“Ni songo vuwa no zwi ita hezwo, Jacob,” ndi mme awe vha tshi mu vhudza. “Tshifhinga tshañu tshi ḫo swika hu si kale.”

“Mara mugudisi washu a vha nnangi na ḫuvha na ḥiñhihi,” a mba ngauralo o ḫungufhala.

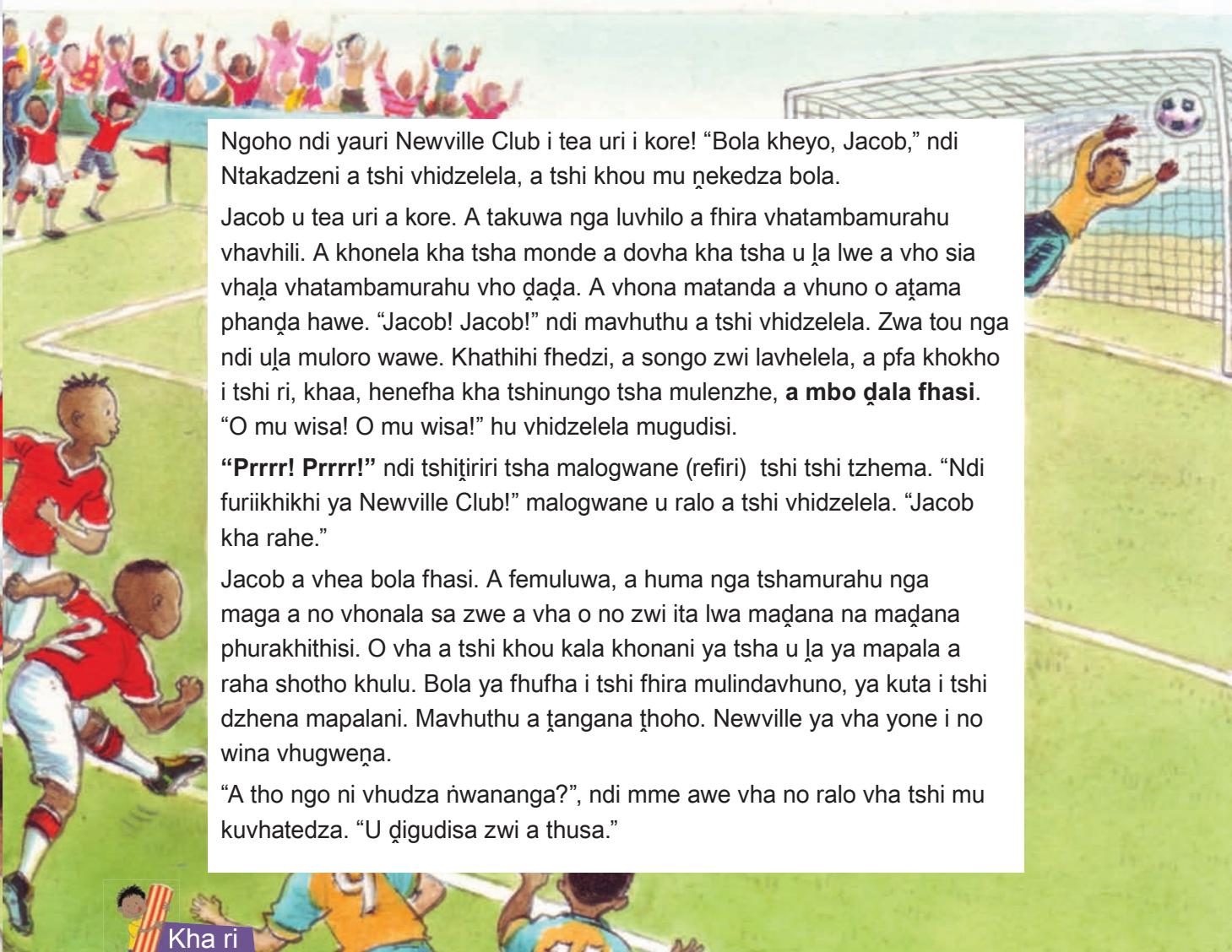
Ḥiñwe ḫuvha nga Mugivhela musi metshe u sa athu thoma, mugudisi a vhidzelela madzina a vhatambi vha no ḫo tampa ḫilo ḫuvha. Jacob a ḫodzimela mutesvhe wa madzina a vhona dzina ḫawe ḫi hone. “Jacob, inwi no vha ni tshi khou ḫireina no ḫimisela. Ni ḫo tampa phanđa. Ni zwi elelwe uri hafhu ndi metshe wa fainała,” vha ralo vha tshi mu sevha.

Jacob a pfa u nga **ho ngo vha pfa zwavhudī**.

Duvha ḫe ḫa vha ḫo lindeliwa ḫa mbo swika mavhuthu a vhaṭaleli a zhamba nga maipfi mahulu ngeno mavuvuzela a tshi khou **ongolela** a tshi pfala hothehothe.

Musi ho tou sala minete muthihi fhedzi uri metshe u fhele, tshikoro tsha vha tshi kha ḫi vha 0–0.

Ngoho ndi yauri Newville Club i tea uri i kore! "Bola kheyo, Jacob," ndi Ntakadzeni a tshi vhidzelela, a tshi khou mu ḥekedza bola.

Jacob u tea uri a kore. A takuwa nga luvhilo a fhira vhatambamurahu vhavhili. A khonela kha tsha monde a dovha kha tsha u ḥa lwe a vho sia vhaṭa vhatambamurahu vho ḥaḍa. A vhona matanda a vhuno o aṭama phanḍa hawe. "Jacob! Jacob!" ndi mavhuthu a tshi vhidzelela. Zwa tou nga ndi uṭa muloro wawe. Khathihi fhedzi, a songo zwi lavhelela, a pfa khokho i tshi ri, khaa, henefha kha tshinungo tsha mulenzhe, **a mbo ḥala fhasi**. "O mu wisal! O mu wisal!" hu vhidzelela mugudisi.

"**Prrrr! Prrrr!**" ndi tshiṭiriri tsha malogwane (refiri) tshi tshi tzhemba. "Ndi furiikhikhi ya Newville Club!" malogwane u ralo a tshi vhidzelela. "Jacob kha rahe."

Jacob a vhea bola fhasi. A femuluwa, a huma nga tshamurahu nga maga a no vhonala sa zwe a vha o no zwi ita lwa maḍana na maḍana phurakhithisi. O vha a tshi khou kala khonani ya tsha u ḥa ya mapala a raha shotho khulu. Bola ya fhufha i tshi fhira mulindavhuno, ya kuta i tshi dzhena mapalani. Mavhuthu a ḥangana ḥohlo. Newville ya vha yone i no wina vhugwena.

"A tho ngo ni vhudza ḥwananga?", ndi mme awe vha no ralo vha tshi mu kuvhatedza. "U ḥigudisa zwi a thusa."

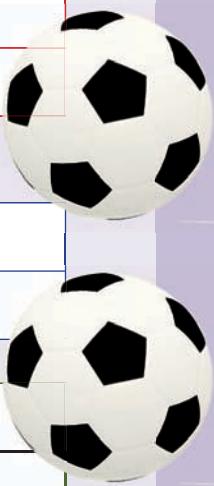
Kha ri
ṁwale

Vhaanewa tshiṭorini itsi ndi vhonnyi?

Muanewa muhulwane/vhaanewa vhahulwane	Vhaṁwe vhaanewa

Ndi nga mini Jacob o vha a tshi ḥodou zwi thupha? Topolani fhungo ḥithihi ine ḥa ri vhudza uri o vha a si tshee na fulufhelo.

Topolani fhungo ḥithihi ine ḥa ri vhudza uri Jacob o kona u kunda.

Kha ri ñwale

Maidioma aya a amba mini?

Jacob o vha o hanganea tshoñhe zwino.

Maidioma

A mbo ñala fhasi.

Mavhuthu a tangana ñhoho.

Figara dza muambo

Figara dza muambo idzi ndi dzifhio?

mavuvuzela a ongolela

matanda o añama

luma ndevhe

Tshiñorini itshi wanani maipfi a no amba zwithihi na haya. A ñwaleni kha dikishinari yanu.

kuta

ñolela

Kha ri ñwale

Didzhieni ni Jacob. Ñwalani tshiñwalwaho kha dayari tsha ñuvha iñi ni tshi nweledza zwe zwa bvelela nauri no ñipfa nga ndilađe. Shumisani maipfi a no ri **Zwi tshi thoma ndo, nga murahu nda, tsha u fhedzisela ndo.**

Dayari yanga

Zwino ንwalani ngaganyamvumbo ya Jacob. ኔkanani mihumbulo na khonani dzaṇu uri ni wane maipfi a u ታlутshedza (u ታlula). ንwalani maṭaluli a si gathi a u ታlутshedza mvumbo ya Jacob.

Shumisani maṭaluli
anu kha u ንwala
ngaganyamvumbo.
Ni kone u ንwala
mvetamveto yanu kha
kupiḍa kwa bammbiri.
Humbelani khonani
yanu a ni dzudzanyele
mvetamveto yanu.
Na inwi ni nga di
dzudzanyavho
yawe. ንwalani
ngaganyamvumbo iyo
afho tshikhali tshe
na fhiwa.

*Talani Maitimatikedzi a
no thusa ዘiti. Ndi “maiti
a no thusa”. Ndi maipfi
a no rangela maiti
vhukuma fhungoni.*

Talelani ዘiti (nyito) ni tangedzele ዘitilithusi.

Ni kone u ንwala mafhungo a re kha khanedza.

Ndi khou ya tshikoloni

Jacob o lenga u swika phurakhithisini ya bola.

Ro vha ri tshi khou gidima mudavhini wa bola.

Jacob o nangiwa uri a tambe metshe.

Pulanelani tshitorî

Kha ri
ṅwale

Rerani na khonani yañu nga tshiñori tshire na
t̄odou ñwala. Ni kone u ñwala mihibumbulo yañu
kha siatari ili.

- Shumisani mepe wa mihibulo uri u ni thusen u pulanelu u የውලा. • ንውልናን ሚቻማቻቻ.
  - Humberani khonani yaqo a dzudzanye mvetamveto yaqo. • Vusuludzani mañwalwa aqo ni ite ndulamiso dzo teaho. • Zwino የውልናን mañwalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

Vhaanewa vhanga ndi vhonnyi?

Tshit̄ori itshi tshi bvelela ngafhi?

A simple line drawing of two children, a boy and a girl, standing side-by-side. The boy on the left has spiky brown hair and is wearing a green t-shirt and blue pants. The girl on the right has curly brown hair and is wearing a yellow t-shirt and blue pants. They are both smiling and have their arms around each other's shoulders.

Thōho ya tshitorî

Hu bvelela mini tshitorini?

Tshitorshi fheala nga ndialade?

Rerani nga pulane yanu ni na khonani yanu. Ni kone u nwala mvetamveto yanu kha kupaqa kwa bammbiri. Humbelani khonani yanu a ni dzudzanye mvetamveto yanu. Na inwi ni nga di dzudzanyavho vawe. Nwalani tshitor kha siatari a seli.

Kha ri
ñwale

U ñwala tshitorí tshanga

Magimo

Zwo itea tshiñwe tshifhinga kale

Zwo itea kale nga tshiñwe tshifhinga tshi songo bulwaho,
hu si zwino.

Tsho fhiraho

Tsha zwino

Tshidaho

**Tshifhinga
tsha zwino
tsho fhiraho**
(tsha u vhuyisa mihumbulo)

Ri shumisa tshifhinga tsha zwino tsho fhiraho kha u sumbedza uri zwithu zwi kha tshifhinga tshino hu uri tshivhumbeo tsha mapfanisi a ɻefhungo tshi kha tshifhinga tsho fhiraho. Hu dovha hafhu ha shumiswa “no”, “vha” na “vhuya” hu tshi nga hu khou elelwa zwa kale.

Talelani no kana **vhuya** a tshi rangela **maiiti**.
Tangedzelani jiiti.

1. Masindi o no vhona video iyi luraru lwothe.
2. Ndi vhona u nga ro vhuya ra tangana mahoła.
3. Ho no vhuya ha vha na midalo minzhi KwaZulu-Natal.
4. Vhathu vho no tshimbila vha tshi ya tshikhali.
5. No no vhuya na vhala ila bugu?
6. Filimi ila ndo no i vhona.
7. Ndo vhuya nda amba nae lunzhi nga vhudifari hawe.
8. Ndo no vhuya nda ya Cape Town lunzhi.
9. O vhuya a ntsinyutshela nge nda xedza bugu yawe.
10. Ndavheleseni o no ri dalela lunzhi.

Zwino fhedzisani u nwala mafhungo aya e kha tshifhinga tsha zwino tsho fhiraho.

O humela hayani ngauri o vha

O gidemela tshikoloni ngauri o vha

Ndo vhuya nda

Ro no vhuya

Kha ri
nwale

Ńwalani **no**, **vha** kana **vhuya** a tshi
shuma na maiti o ńwalwaho zwitangeni.

Tshifhinga tsha zwino tsho fhiraho

Ene o **vhuya a dala** (dala) lunzhi.

Inwi no **(renga)** khokho dza u tamba bola?

Vhathu avha vho **(vhona)** video luraru.

Vhoiwe no **(vhona)** ndou i tshi khou tshila?

Vhagudi vho feila ngauri vho **(litsha)** u vhala.

A thi nga **lì** maapula ngauri **(la)** maswiri.

Ndo **(vhala)** zwiṭori zwinzhi buguni iyi.

Ro **(ya)** Cape Town u bva tshee ra bebwaa?

A thi athu **(la)** pitsa i no qifha ngaurali.

Vho mu isa **kiliniki** ngauri o **(vhaisala)** mulenzhe.

Zwino fhedzisani mafhungo a tevhelaho.

O vhuyisa bugu yanga ye

Vho no vhona

Ro no vhona

Ndo no guda

Ndi vhafhio vhatambimakone vha mitambo ya Afrika Tshipembe vhane na vhona vha tshi kona? Ndi ngani ni tshi vhona vha tshi kona?

Ndi mini tsho itaho uri vha bvele phanda?
Ni diwha mini nga mvumbo dzavho?

Kha ri pfe nga muñwe wa vhatambi vho bvelaho phanda vha bola ya milenzhe.

Noko Alice Matlou

Musi vhatatu vha tshi amba nga bola ya milenzhe, vhatambimakone vhane vha ambiwa vha anzela u vha vhanna. Fhezi muñwe wa vhatambimakone vha bola ya milenzhe vho bvelaho phanda fano Afrika Tshipembe ndi mufumakadzi: Noko Alice Matlou. Matlou o bulwa sa ngweña ya Mutambi wa Afrika wa Ñwaha wa 2009 nga Feñaresheni ya Bola ya Afrika (Caf). O vha muthu wa u thoma wa Afrika Tshipembe wa u wina pfufho iyi.

Vhalani inthaviwu ya Matlou uri ni mu divhe.

No bebelwa ngafhi nahone ni dzula ngafhi zwino?

*Ndo bebelwa Muleji, Gaphaudi, Limpopo.
Ndi kha di dzula henengei.*

Uyu mutambo no thoma u u takalela lini?

Ndo thoma u tampa bola ya milenzhe ndi tshee phuraimari. Ho vha hu kale hoyu mutambo u tshi ntakadza nahone ateletiki na bola ya milenzhe ndo vha ndi tshi di zwi kona na kale. Ndo vha ndi tshi ita zwa u gidima nahone ndi na luvhilo luhulu, nga

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na tsho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani mañ (u sikima) kha siañari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pfesesi phara iyi, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni nthia.

maanda kha mbambe dza mithara dza 100 na 200. Musi ndi tshee tshikoloni ndo vha ndi tshipirinthia nahone na rekhodo dza hone ndi nadzo.

U dzula muvhili wo khwañtha?

*Ndi ita ndowendowe luvhili nga ñuvha.
Ndi vuwa nga matsheloni na ya u gidima minete ya 30. Nga awara ya vhuraru ndi ita ndowendowe ya awara tharu. Ndi vha ndi tshi khou ita nyonyoloso nga bola.*

Ni nyeletshedzo ifhio ine na nga ñea vhaswa?

Ndowendowe i no kondà, i ita uri u wina zwi lelewé.

**Kha ri
ñwale**

Vhalani mafhungomatsivhudzi a Matlou a re kha siačari ja murahu ni kone u fhindula mbudziso dzi tevhelaho:

Matlou o vha mukoni kha zwifhio?

Tikedzani nga mbuno dzi no bva kha atikili.

Mushumo wawe wa u tamba bola wo thoma lini?

**Kha ri
vhale**

Humbelani mučwe nga inwi a diite mutambimakone wa mučwe mutambovho. Ni ite inthaviu nae uri ni ñivhe zwinzhi malugana na zwe a kona mutamboni uyu. Ni kone u ñwala ngaganyamvumbo ya uyu muthu kha bammbiri ja mvetamveto. Ni tea u wana uri:

- O thoma lini nahone zwo ña hani uri a takalele mutambo uyu.
- Ndi mutambo ufhio we a bvela phanda khazwo.
- U na mulaedza ufhio une a nga vhudza vhačwe vhaswa sa ene.

**Kha ri
ñwale**

Zwino nangani mučwe muthu tshikoloni kana tshitshavhani tsha haču ane na vhona uri u na vhukoni ha zwa mitambo. Humbelani uyu muthu uri a tende ni tshi ita inthaviu nae. Kha inthaviu iyi, edzisani u wana phindulo dza mbudziso dzi re afho fhasi.

- No/vho aluwa nga ndilade? No/vho thoma lini u tamba mutambo uyu?
- Ndi zwifhio zwihiwlane zwe na/vha kona mutamboni uyu?
- Ni/vha na mulaedza ufhio kha vhaswa vha Afrika Tshipembe?

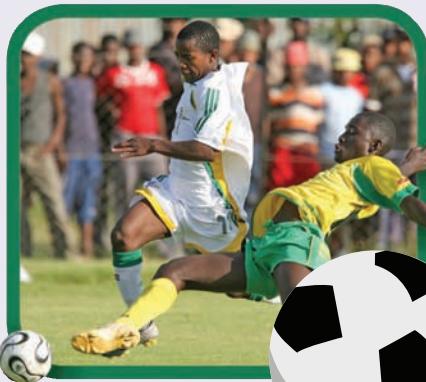

Bola ya milenzhe, bola ya milenzhe hoṭhehoṭhe

Kha ri ambe

- Ndi mitambo ifhio ine na takalela u i tamba kana u ṭalela?
- Ndi nnyi mutambi wa zwipotso ane na mu funesa? Ngani?
- Ni vhona u nga ni tea u ita mini zwiḥulwane uri ni vhe ngwena ya mitambo?
- Ngwena dza Afrika Tshipembe dza bola ya milenzhe, ateletiki, u bambela na zwiñwevho?

Kha ri vhale

Nga 2010 Afrika Tshipembe lo swielela muṭatisano wa bola ya milenzhe wa Khaphu ya Liphasi wa FIFA. Zwigidi zwa vhaṭaleli zwo dzhena zwiṭediamu zwa fumi u ya u ṭalela mimetshe. Thimu dza bola ya milenzhe dzi no bva hoṭhe liphasini dzo vha dici fano dzo da u ṭatışanelana Khaphu.

Ndi zwifhio zwithu zwine na zwi ḥivha nga muṭatisano wa 2010 wa bola ya milenzhe? Vhalani mafhungomatsivhudzi a re kha thebuļu dzi re afho fhasi ni fhindule mbudziso dzi no a tevhela.

Thebuļu ya 1 Zwiṭendiamu zwa Muṭatisano wa bola ya milenzhe ya Khapu ya Liphasi wa 2010

Dorobo	Tshiṭediamu	Tshihalo tsha zwidulo zwa vhaṭaleli
Cape Town	Green Point	40 000
Bloemfontein	Free State	70 000
Durban	Moses Mabhida	60 000
Johannesburg	Ellis Park	95 000
Johannesburg	Soccer City	40 000
Nelspruit	Mbombela	40 000
Polokwane	Peter Mokaba	40 000
Rustenburg	Royal Bafokeng	45 000
Pretoria	Loftus Versveld	45 000
Port Elizabeth	Nelson Mandela Bay	50 000

Thebułu ya 2 Mvelelo dza Muṭaṭisano wa bola ya milenzhe ya Khapu ya Liphasi wa 2010

Fainała dza Kota

Deithi	Tshiṭediamu	Shango 1	Shango 2	Tshikoro
02 Fulwana 2010	Nelson Mandela Bay/ Port Elizabeth	Netherlands	Brazil	2:1
02 Fulwana 2010	Johannesburg	Uruguay	Ghana	1:1
03 Fulwana 2010	Cape Town	Argentina	Germany	0:4
03 Fulwana 2010	Johannesburg	Paraguay	Spain	0:1

Fainała dza Hafu

06 Fulwana 2010	Cape Town	Uruguay	Netherlands	2:3
07 Fulwana 2010	Durban	Germany	Spain	0:1

Fainała

11 Fulwana 2010	Johannesburg Soccer City	Netherlands	Spain	0:1
-----------------	--------------------------	-------------	-------	-----

Kha ri
ñwale

Shumisani mafhungo a re kha Thebułu ya 1 na ya 2 kha u fhindula mbudziso dici tevhelaho.

Ndi tshiṭediamu tshifhio tshine tsha vha tshihulwanesa?	
Tshi dzula vhathu vhangana?	
Metshe wa u fhedzisela wo tambiwa lini?	
Wo tambelwa ḳoroboni ifhio?	
Wo tambelwa tshiṭediamu tshifhio?	

Ndi mashango afhio e a tamba kha fainała dza kota?

Ghana yo tamba lini?	
Ghana yo tamba na shango ḥifhio?	
Tshikoro tsho vha vhugai ḳuvha Je Ghana ya tamba?	
Ghana yo tambela ngafhi?	
Ndi thimu ifhio ye ya wina dzifainała?	
Tshikoro tsho vha vhugai?	

Kha ri vhale

Matshaina

Miñwahani ya mađana na mađana yo fhiraho ngei Tshaina, miñwahani ya 400BC, maswole vho vha vha tshi tamba mutambo u no pfi "Ts'Chu", we wa rangela bola ya milenzhe. Vhatambi vho vha vha tshi raha bola yo itwaho nga mitenga yo pangiwaho kунетени күтүкү, kwa vhuphara ha 40 cm, kwo vhofholelwa kha lusengele.

Majapani

Nga murahu, miñwahani ya 600AD, Japani na йonevho љo vha na lushaka Iwaļo lwa bola ya milenzhe, lu no pfi "Kemari". Vhatambi vho vha vha tshi ita danga vha rahelana bola i sa tendelwi u kwama phasi.
Hezwi ri nga ri a zwi ȳalukanya, a si zwone?

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na ѡhoho ni lingedze u humbulela uri marıwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani mađo (u sikima) kha siađari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zve na humbulela na zve na vhala. • Arali ni sa pfsesi phara iyi, i vheleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni nthia.

Magirika

Na Magirika na vhone vho vha na lushaka Iwahovho Iwa bola ya milenzhe, lu tshi pfi "Episkyros", he ha vha hu tshi tambiwa nga u tou raha bola khathihi na u i gagula. Mutambo uyu wo vha u tshi tambiwa nga thimu mbili dze dza vha dzi na vhatambi vha no hovhelela fumbilisumbe kha nthihi! Mutambo uyu wo vha u tshi fana na wa ragibii ya musalauno.

Maroma

Lushaka lwa bola ya milenzhe ye ya vha i tshi tambiwa nga Maroma lu pfi "Harpastum". Na heneffa ho vha hu tshi tamba thimu mbili dzi re na vhatambi vha fumbilisumbe kha nthihi. Vhathu vho vha vha tshi diphina nga u tamba na u ȳalela. Mavhuthu a vhađaleli o vha a tshi ya u ȳalela mitambo ya Harpastum, ye ya vha i tshi tambelwa zwifhađoni zwi no fana na zwiđediamu zwine ra zwi vhona ȳamusi. Izwi zwe dovhazwakale ya bola ya milenzhe. Iwathu vha vha tshi pfana na bola ya milenzhe!

Kha ri ambe

- Ndi mashangoni afhio he bola ya milenzhe ya aluwa hone?
- Ndi zwifho zwi no bva mafhungoni aya zwine zwa ri vhudza uri vhathu vha vha tshi pfana na bola ya milenzhe?
- Ndi nga mini ho swika he mutambo uyu wa iledzwa?

England

Ngei England, vhatatu zwavho vha no bva midanani vho vha vha tshi kuvhangana vha raha bola zwitarañani na masimuni. Mutambo uyu wo vha u si na u vhavhalelana khawo. Vhatatu vho vha vha tshi sukumedzana na u vhumbulusana na mafuvhalo a tshi vha manzhi. Mutambo uyu wo vha u si na milayo nahone u tshi ofhisu u u tamba. Wo vha u tshi vhidzwa upfi ndi "Shrovetid football". Dorobo thukhu na midana zwe vha zwi tshi tañisana, hu na vhatambi vha madana na madana. Mitatisano yo vha i tshi fhedza duvha lothe. Bola yo vha i tshi rahiwa zwitarañani, madini, makete, nthia ha thanga dza nnudu - hothehothe. Ho vha hu si na vhomalogwane (dzirefuri), hu si na ofusaidi, hu si na u posa hu si na uri metshe u thoma nga tshifthingade, hu si na khona, hu si na u raha u bva mapalani, hu si na u thirepa, nahone hu si na vhuimo ha vhatambi. A zwi mangadzi uri vunzhi ha vhatatu vho vha vha tshi fhedza vhe khuvhabvu dza u vundea milenzhe, zwanda na u bodea dzithoho!

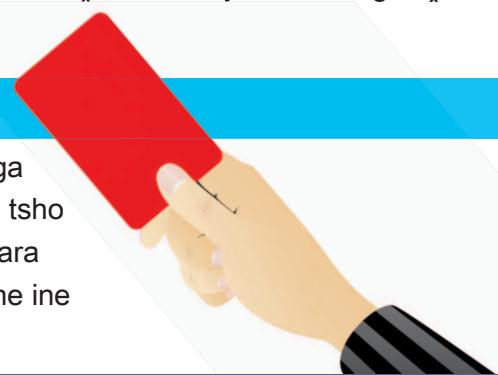
BOLA YA MILENZHE SA MUTAMBO WO ILEDZWAHO

Nga 1314, Vho King Edward II vho nea ndaela Vho Meya Vha London ya u iledza u tambiwa ha bola ya milenzhe doroboni ya London. Hezwi zwe vha zwe vhangwa nga mulandu wa phosho na mafuvhalo a vhatambi. Nga murahu, Vho Queen Elizabeth I vho valela dzhele vhatambi vha bola ya milenzhe vhege nthihi yothe. Fhedzi a hu na tshe tsha kona u katudza mutambo uyu.

Vhatatu vho vha vha tshi vha vho diimisela u ya dzhele nga nthani ha u funesa bola.

Milayo ya u thoma

Milayo ya u tou thoma ya bola ya milenzhe yo thomiwa nga 1815. Tshikolo tshi no divhea tsha England, Eton College, tsho swika he tsha thoma milayo ya u fhungudza vhuhwarahwara mutamboni uyu. Ho vha hone u thoma ha bola ya milenzhe ine ra i divha qnamusi.

Lifhasi lothe li tangana thoho

U thomiwa ha milayo ya tshiofisi zwe ita uri bola ya milenzhe i takalelwé. Mutambo uyu wa tangavhuwa hothe kha la Britain, hu si kale, wa vha wo no tanganya lothe la Europa na lifhasi lothe. Muñatisano wa Khaphu ya Lifhasi wa u thoma wo itea nga 1930. U bva tshitshetsho, muñatisano uyu u vha hone miñwahani miñwe na miñwe miña, zwine zwa sumbedza u takalelwé ha uyu mutambo lifhasini lothe. Ngoho ndi yauri bola ya milenzhe ndi wone mutambo u no funeswa lifhasini.

Kha ri ambe

- Ndi milayo ifhio ine ra vha nayo ya bola ya milenzhe ya musalauno hu u itela u tsireledzea ha vhatambi mudavhini?
- Ambani na khonani yanu nga zwifhinga zwe fhambananaho zwa divhazwakale ya bola ya milenzhe. Ambani uri bola ya milenzhe i na vhuimo hufhio tshikoloni tsha hanu, hayani, tshitshavhani na kha mvelele ya hanu.

U ñwala mañwalwa a mafhungomatsivhudzi

Ñwalani nga mutambo (kana hobi iñwevhō) une na u ḫalukanya zwavhuđi.

- Pulanelani kuñwalele kwañu. Nekanani mihumbulu ya mafhungo aya ni na khonani dzañu ni kone u fhedzisa mepe wa mihumbulu.
- Thomani nga u ñwala mvetamveto kha bammbiri ni humbele khonani yañu a ni dzudzanye yone.
- Ñwalani zwine na tama u ñwala nga vhudele kha tshikhala tshi re kha siñari ja seli.

1 Ndi ufhio mutambo
uyu kana hobi?

Handwriting practice lines for question 1.

2 Kha lushaka ulu lwa
mutambo ndi vhonnyi vha
re vhatambivhomakone?

Handwriting practice lines for question 2.

3 Divhazwakale ya
hone ndi ifhio?

Handwriting practice lines for question 3.

4 Milayo ya hone ndi
ifhio?

Handwriting practice lines for question 4.

5 U takalelwa u guma
ngafhi?

Handwriting practice lines for question 5.

6 U tambiwa ngafhi?

Handwriting practice lines for question 6.

Ndi ufhio mutambo uyu kana hobi? _____

Ndi ufhio mutambo uyu kana hobi?	_____
Kha lushaka ulu lwa mutambo ndi vhonnyi vha re vhatambi- vhomakone.	_____
Divhazwakale ya hone ndi ifhio?	_____
Milayo ya hone ndi ifhio?	_____
U takalelw <u>a</u> u guma ngafhi?	_____
U tambiwa ngafhi?	_____

Luambo lwa u ḥalutshedza

Zwiṁwe hafhu nga maṭaluli

Liṭaluli ndi ipfi ċine ja ḥalutshedza dzina kana ċisala. Maṭaluli a ri vhudza uri muthu, fhethu, tshithu zwo tou itisa hani. Tsumbo, "mmbwa" ndi dzina, fhedzi ndi mmbwađe? Maipfi a no ri mmbwa "khulwane, ya buraunu, i no ofhisa" a ri vhudza zwinzhi nga mmbwa iyi.

Maṭaluli a dovha a ri vhudza
nga zwivhalo. "Hu na vhagudi vha fumisumbe kiłasini yashu." "Fumisumbe" ndi liṭaluli. Maṭaluli a dovha hafhu a fhindula mbudziso ya: "-fho" zwi langwa nga kiłasi ya dzina li re fhungoni. Tsumbo:

- **Khovhe dzi tshila nga ndila dzifhio?**
- **Muvhu i khou ita zwifhio?**
- **Nari idzi dzi na muvhala ufhio?**

Kha ri
ṅwale

Hwayani maipfi ane a si vhe maṭaluli

tshuhulwane	nga luvhilo	bammbiri	pupurea
lusekene	nga u ongolowa	penya	đifha
mutswuku	gidima	vhuphuvhephuvhe	lebula
nga u ḥavhanya	tshiswa	dudela	mudala

Shumisani maṭanu a maṭaluli aya kha u vhumba mafhungo.

Kha ri
rwale

Talelani litaluli/mataluli fhungoni linwe na linwe.

Tshiṭediamu tshiswa hu do vha na zwidulo zwidala na zwitswuku.

Ho vha hu na misiamelo ya vhuphuvhephuvhe na nguvho dzi no dudela kha mmbete wa kale.

Muoli a re na bvumo o ola hezwila zwifanyiso zwavhuḍivhuḍi zwi re buguni yanu.

Ndi khou ya u vhona nn̄du ya muzwala wanga a re na goloi tswuku.

Hu na maluvha mararu a mivhala yavhuḍi.

Vha dzula fhethu ha u naka hu re kule.

Ndi kuṇoni kuṭuku kwa mathenga matswuku.

Kumangana kuṭuku, kutshena, kwo ḥwaya ṭafula ntswa.

Zwino khethekanyani mataluli e na a talela ni a vhee kha magaraṭa haya.

Tshivhalo

Mivhala

Muthetshelo
kana munukho

Lushaka

Saizi

Muungo

Zwoṭhe zwi langwa nga mutsho

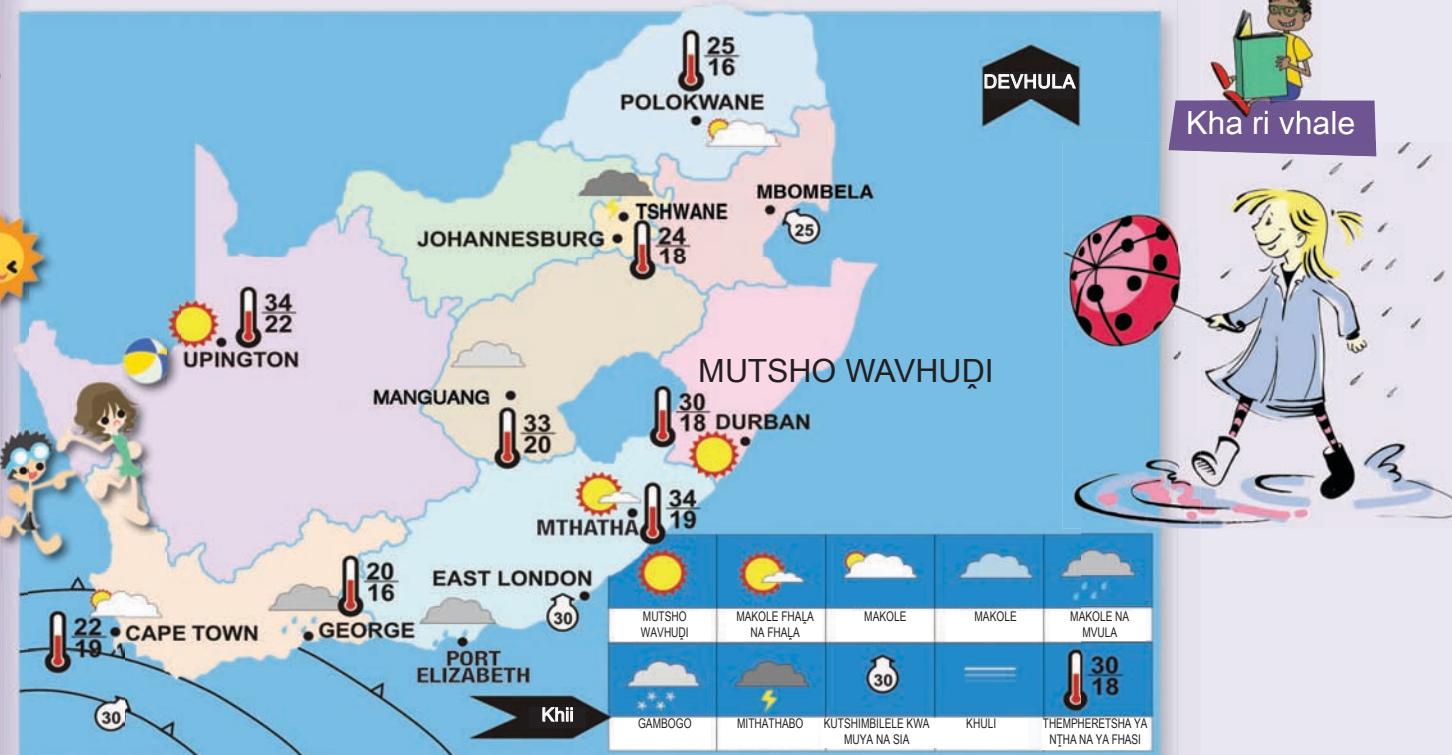

Kha ri ambe

- Ndi mutsho ufhio une na u takalelesa?
- Ndi nga mini zwo tea uri ri qivhe uri mutsho wa matshelo kana wa vhege i daho u do vha wo ima nga ndilade?
- Ni a vhuya na thetshela mvumbo ya mutsho? Ngani?

Lavhelesani mepe wa mutsho ni fhedzise thebulu i re afho phasi.

- Mutsho wa qamusi ndi mutshode?
- Talutshedzani uri mutsho u vha wo ima nga ndilade kha khalañwaha dzo fhambananaho afho hune na dzula hone.
- Ni nga pfulutshela fhethu hune ha fhisesa kana hune ha rotholesa?

Nwalani nzulele ya mutsho na thempheretsha zwa dorobo dici tevhelaho.

Nwalani phindulo dza mbudziso idzi.

Dorobo	Thempheretsha dza fhasisa	Thempheretsha dza nthesia	Talutshedzani nzulele ya mutsho
Polokwane			
Johannesburg			
Bloemfontein			
Durban			
Upington			
Umtata			
George			

Ndi fhethu huvhili hufhio Afrika Tshipembe hu no khou fhisesa qamusi? Bulani madzina na thempheretsha.

Mvula i khou na ngafhi na ngafhi?

Ndi dorobo ifhio i re na khwalamvula?

Bulani kudorobo kana dorobokhulwane ine ya vha na makole.

Ndi ngafhi hune ha vha na thempheretsha ya fhasifhasi, nahone ndi vhugai?

Luhilo lwa maya ndi lufho nahone sia le wa livha khalo ndi jifho?

Ni lavhelela madumbu na mithathabo ngafhi?

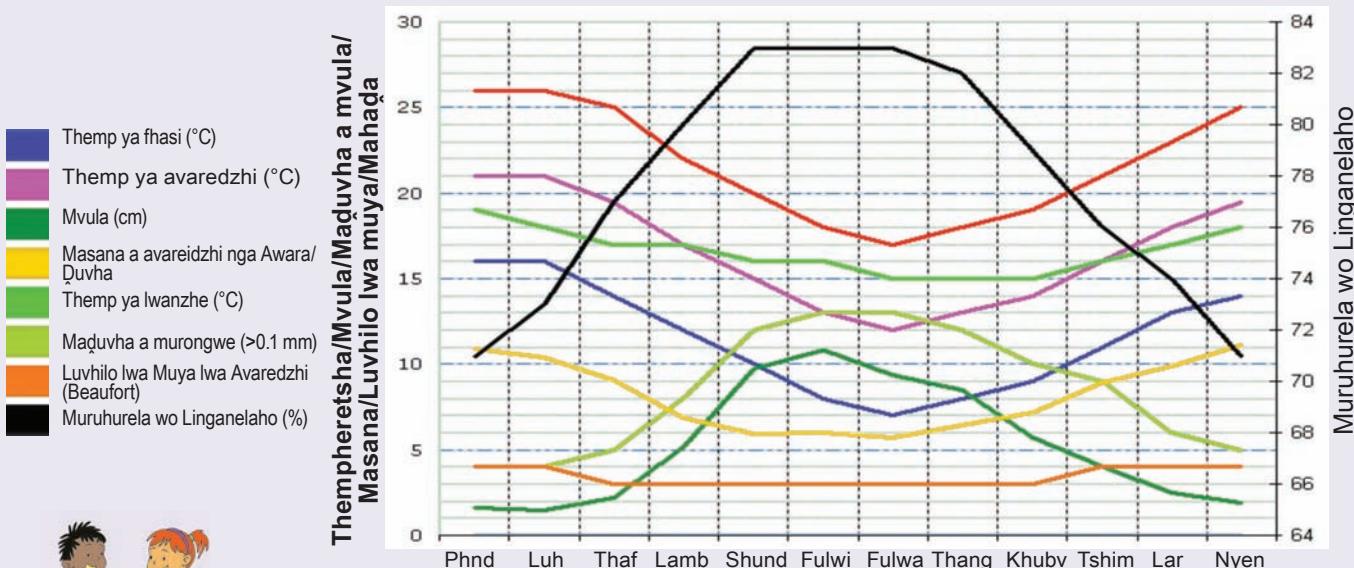
Ndi dorobo ifhio i re na makole fhalala na fhalala?

Kha ri
nwale

Lavhelesani tshifanyiso tshi re afho fhasi. Tshifanyiso tsho raliho tshi vhidzwa upfi ndi girafu ya mitalo. dzhielani nzhele uri mutalo muñwe na muñwe u na muvhala wawo. Mitalo iyi i ri vhudza mini? Ni do wana phindulo fhasi ha girafu iñwe na iñwe.

Cape Town, Girafu ya Kilima ya Afrika Tshipembe (Alithitshudu:42m)

Kha ri ambe

Kha thebulu, ñwalani mivhala ya mitalo ine ya sumbedza zwi tehelaho:

Thempheretsha dzi re vhukati		Thempheretsha ya lwanzeni	
Avaredzhi ya tshivhalo tsha awara dza musi ñuvha Jo tsha zwavhuđi ñuvha iñwe na iñwe.		Muruhurela	
Tshivhalo tsha mađuvha a re na mahada.		Luvhilo lwa maya	

Shumani na khonani yanu. Lavhelesani tshati ila hafhu ni fhindule mbudziso dzi tehelaho.

Thempheretsha ya fhasisa yo vha i ifhio mafheloni a ñwedzi wa Khubvumedzi?

Awara dza masana dza avaredzhi mafheloni a ñwedzi wa Luhuhi dzo vha dzi mini?

Ndi nga ñwedzi ufhio he muruhurela wa vha wo andesa?

Ndi ñwedzi ufhio he thempheretsha ya lwanzeni ya vha i tshi khou roholesa?

Ndi nga ñwedzi ufhio he ha vha na thempheretsha dza nthesa?

Ndi nga miñwedzi ifhio he mvula ya nesa?

TEACHER: Sign

Date

Tshitendeledzi tsha mađi

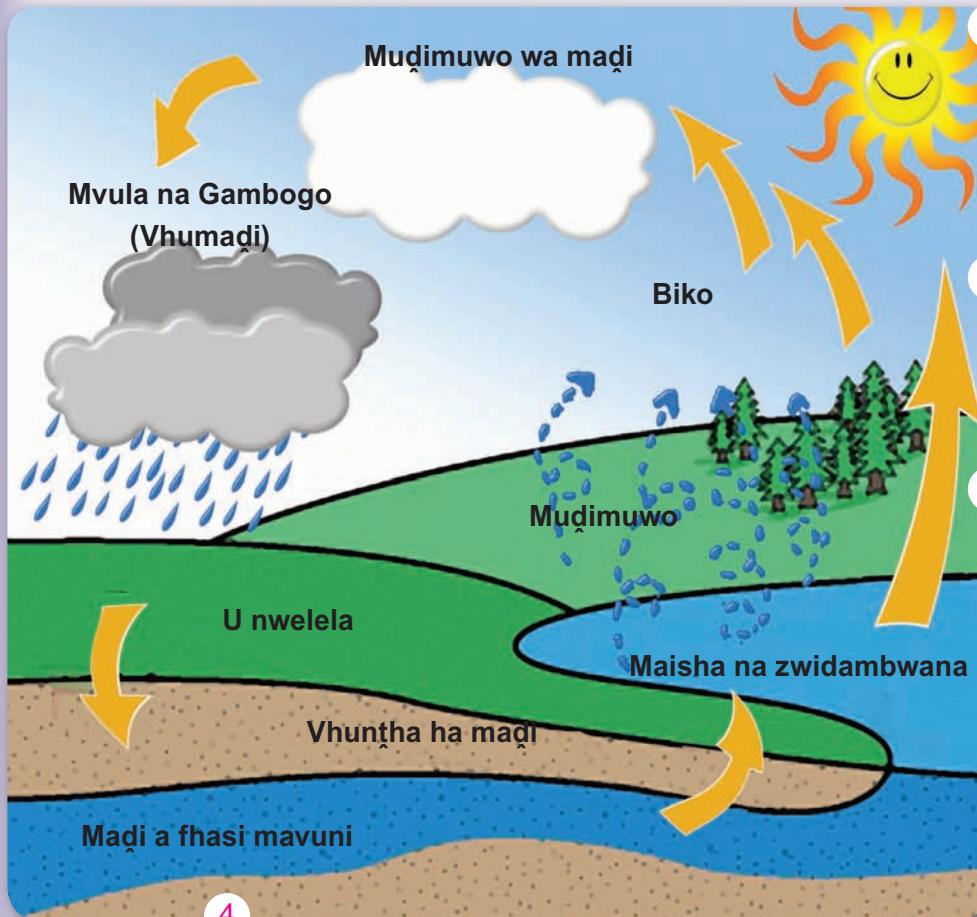
Kha ri vhale

Zwothe zwi tshilaho vhutshiloni zwi d̄itika nga mađi. Nga nn̄da ha mufhe une ra fema, mađi ndi tshone tshithu tshihulwane kha zwothe zwi tshilaho. Hu si na mađi, zwivhumbwa zwi nga si tshire. Arali ri si na mađi o linganaho mivhilini yashu, malađwa a mivhilini a nga si bve. Hezwi zwi nga khakhisa vhunzhi ha zwipiđa zwa mivhili yashu zwa ri disela malwadze.

Ri tea u pfectesa tshitendeledzi tsha mađi u itela u kona u pfectesa uri mađi a bva ngafhi. Tshitendeledzi tsha mađi ndi lwendo lu sa gumi lwa mađi u bva lwanzeni, shangoni na muyani. Tshifanyiso tshi re afho fhasi tshi sumbedza zwine zwa bvelela kha tshitendeledzi tsha mađi. Ri tea u pfectesa tshitendeledzi tsha mađi u itela u kona u pfectesa uri mađi a bva ngafhi.

Tshitendeledzi tsha mađi ndi lwendo lu sa gumi lwa mađi u bva lwanzeni, shangoni na muyani. Tshifanyiso tshi re afho fhasi tshi sumbedza zwine zwa bvelela kha tshitendeledzi tsha mađi.

1 U đimuwa

Duvha lji fhisa mađi a re milamboni na lwanzeni a shanduka a vha muđimuwo.

2 Biko

Musi muđimuwo u tshi swika muyani u a rothola wa ita biko na makole.

3 Vhumadi

Musi mađi manzhisa a tshi vha biko, hu swika hune muya u si tsha kona u a hwala. Makole a thoma u lemela lune mađi a thoma u wa a tshi vhuyeleta shangoni sa tshifhang, gambogo, tshiliti kana mvula.

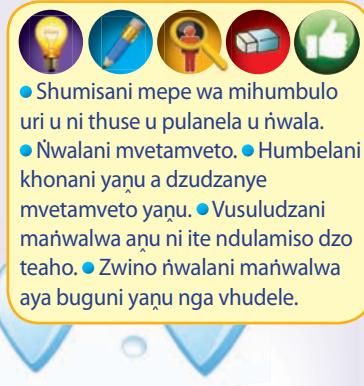
4

Musi mađi a tshi swika shangoni a džhena mavuni a vha mađi a fhasi a no do bommbiwa a shumiswa kha zwimela na zwipuka. Mađi a mvula a džhena milamboni, maishani na mađanzheni, tshitendeledzi tsha thoma hafhu.

Kha ri ambe

Lavhelesani hafhu tshifanyiso tsha tshitendeledzi tsha mađi. Ḧalutshedzananani na vhařwe uri tshitendeledzi tsha mađi tshi shuma nga ndilađe. Shumisani maipfi a tevhelaho kha ḥalutshedzo dza vhoiwe: **muđimuwo, biko, vhumadi**.

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulanelu u ḓwala.
- Nwalani mvetamveto. ● Humbelani khonani yaŋu a dzudzanye mvetamveto yaŋu. ● Vusuludzani mařwalwa aŋu ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ḓwali mařwalwa aya buguni yaŋu nga vhudele.

Tshifanyiso tshi sumbedza tshitendeledzi (zwithu zwi no bvelela zwi tshi tou tehekana nga ngona).

Zwino ḓwali fhungo ni tshi ḥalutshedza uri hu itea mini kha ḥiga ḥinwe na ḥinwe ḥa tshitendeledzi itshi.

● Liga ḥa 1:

● Liga ḥa 2:

● Liga ḥa 3:

Nwalani līnwalwa la mafhungomatsivhudzi

Kha vhege mbili dzo fhiraho no vhala mañwalwamatsivhudzi a tshaka dzo fhambananaho.

Pulanelani u ñwala mañwalwamatsivhudzi a inwi muñe.

Ni tea u nanga ḥoho ya mafhungo nahone ni tea u ita ḥodisiso ni tshi shumisa bugutshumiswa kana inthanete.

Fhedzisani uyu mepe wa mihibulo uri u ni thuse kha u pulana.

- Shumisani mepe wa mihibulo uri u ni thuse u pulaneli u ñwala.
- Nwalani mvetamveto. ● Humbelanii khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. ● Vusuludzani mañwalwa yanu ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ñwalani mañwalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

Thoho yanga ya mafhungo

3 Zwine vhađivhi vha amba nga ḥoho iyi ya mafhungo

1 U ḥivhadza mafhungomatsivhudzi anga

2 Zwe nda guda kha ḥodisiso yanga

4 Ndi nga dzhenisa nyolo kana zwifanyiso zwifhio

5 Ndi ḥohwana dzifhio dzine nda do shumisa

Nwalani mafhungo aṇu sa mvetamveto. Humbelani khonani yanu a ni dzudzanye mushumo waṇu. U tea u sedza mupeleṭo, ndogazwiga, u elela ha mihumbulu na u tevhekana ha zwiitei. Ivhani na vhuṭanzi uri ni na ḥohwana nauri nyolo dzaṇu kana tshati dici ḥalutshedza zwine na khou amba.

1

Handwriting practice lines for box 1.

2

Handwriting practice lines for box 2.

3

Handwriting practice lines for box 3.

4

Handwriting practice lines for box 4.

Bogisini hu na mini?

Kha ri ambe

Ni a vhuya na shumisavho tsumbambekanyamushumo ya TV? Lavhelesani tsumbambekanyamushumo iyi ya TV nga vhuronwane. Vhudzani khonani yanu uri ndi mbekanyamushumo dzifhio dzine na nga tama u dzi talela. Bulani uri dzi kha tshanele ifhio nahone nga tshifhingade.

Tshanele SABC 1	Tshanele SABC 2	Tshanele SABC 3	Tshanele Magic World
17:00 Captain Planet (Kids)	17:00 Dragon Ball (Kids)	17:30 Oprah Winfrey	06:00 Channel O
17:28 Listen for a moment	17:30 News	18:30 Isidingo	12:00 Infomercials
17:30 Thoho dza mafhungo	18:00 Takalani Sesame (Kids)	19:00 News@7	13:00 Koowee (Kids)
18:00 The Bold and the Beautiful	18:30 7de Laan	19:30 School channel	18:00 Channel O
10:30 Sporting highlights	19:00 News	20:29 News in 60 seconds	19:00 Studio Music
19:00 Main news	10:30 Pasella	20:30 Prison Break	20:00 A Brother with Perfect Timing
20:00 Weather in brief	20:30 Sport update	21:15 Weather for the week	20:30 Will it rain or shine?

Kha ri nwale

Zwino vhalani tsumbambekanyamushumo ya TV nga vhuronwane ni fhindule mbudziso idzi.

Ni nga talela Takalani Sesame nga tshifhingade?	
Ndi mbekanyamushumo dzifhio dzi re dza mitambo?	
Ndi mbekanyamushumo dzifhio dzine na nga vhona nyusi khadzo tshifhinga tshothe?	
Ni tea u vhigela kilasi manweledzo a nyusi. Ndi mbekanyamushumo dzifhio dzine na nga wana khadzo mafhungomatsivhudzi ane a nga ni thusa?	
Ndi kha mbekanyamushumo dzifhio hune na nga wana mafhungomatsivhudzi a no kwama mutsho?	

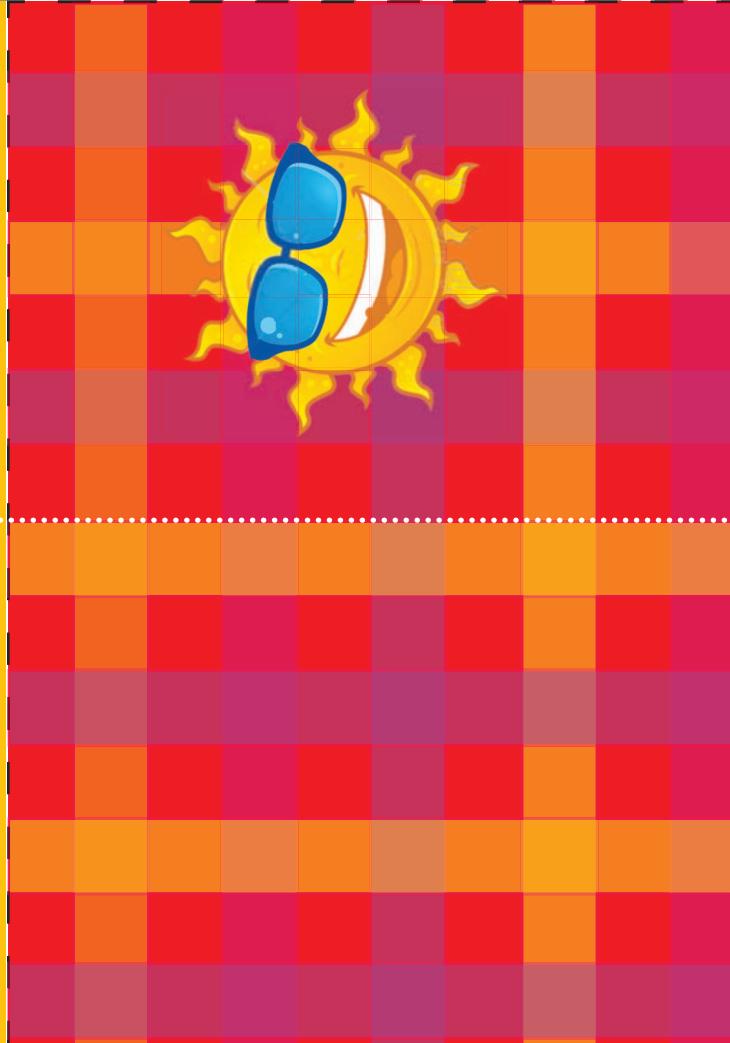
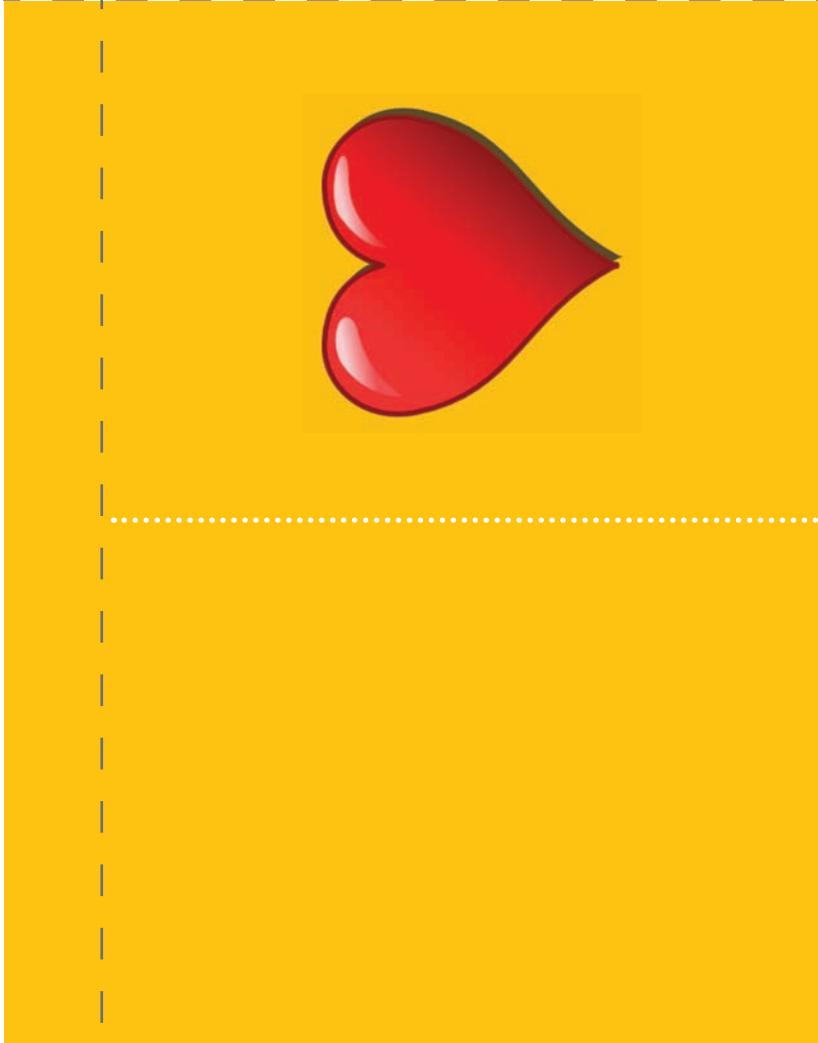
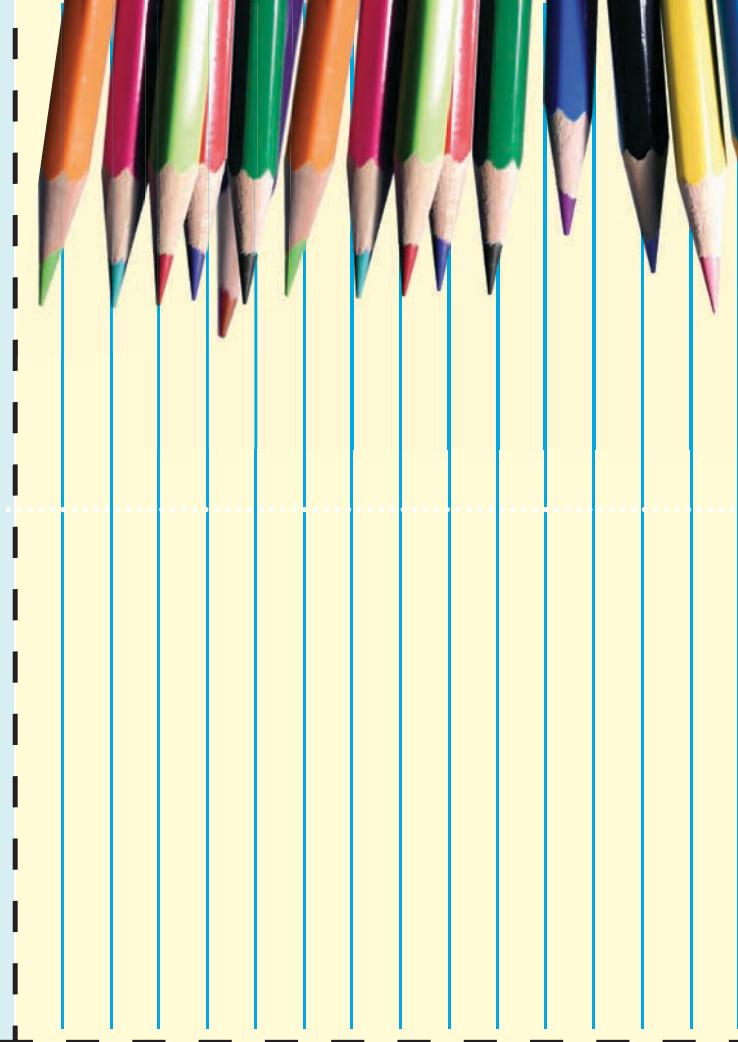
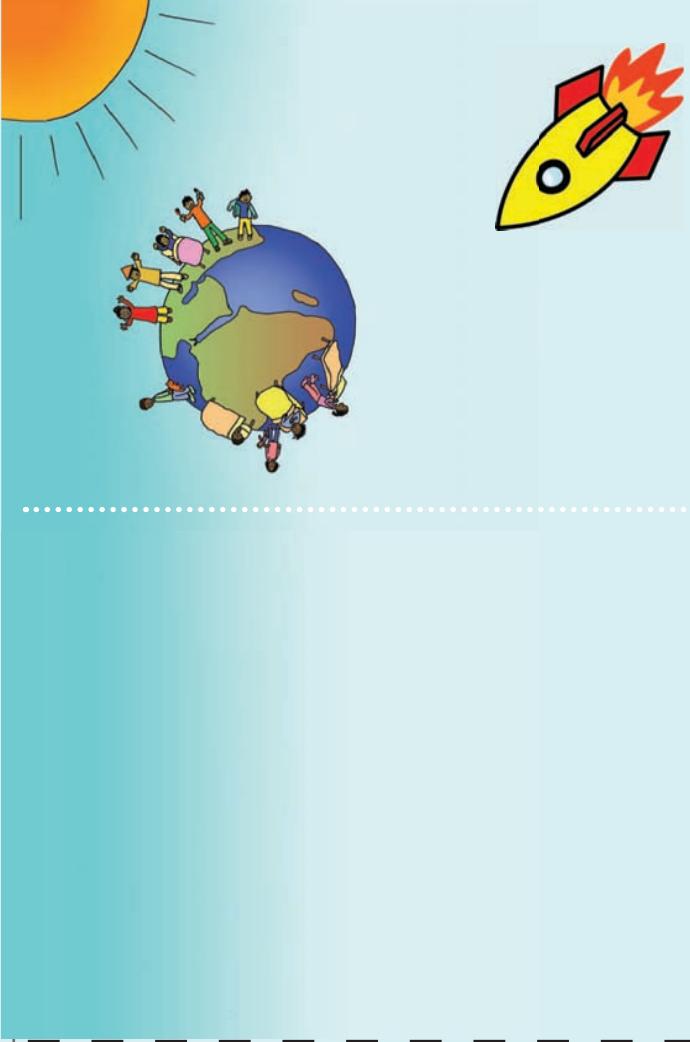
U fedza!

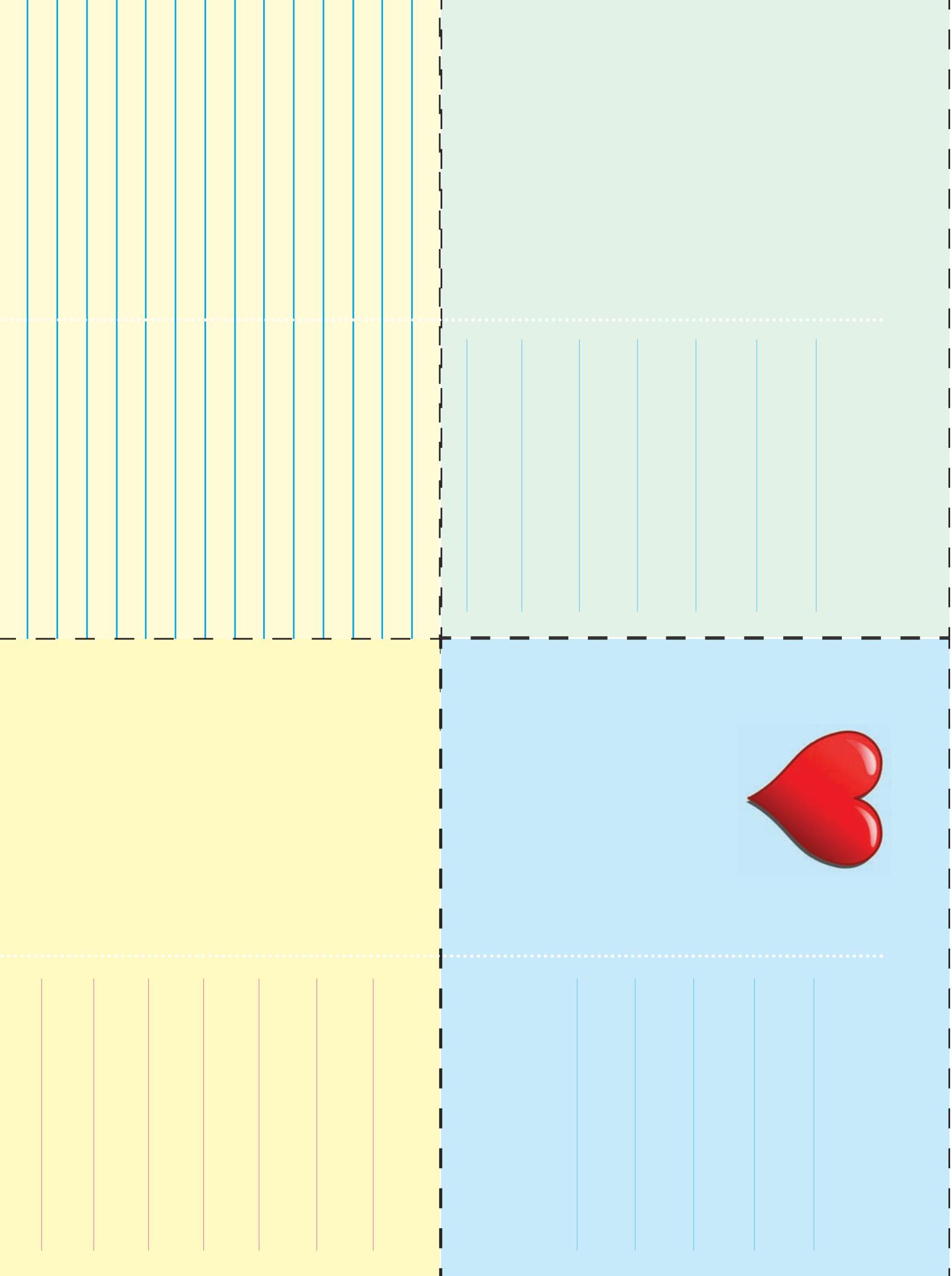
Ndi a kona		
u vhala tshiṭori.		
u humbulela tshiṭori ndi tshi shumisa zwifanyiso na Ძhoho.		
u fhindula mbudziso dza tholokanyondivho nga u tou amba.		
u topola vhaanewa vhahulwane tshiṭorini		
u shumisa maṭaluli kha u Ძalutshedza mvumbo ya muanewa.		
u Ძwala Ძhalutshedzo ya muanewa a no tshila vhutshiloni.		
u pulanelia na u Ძwala tshiṭori tshi re na vhaanewa vha no tendisea.		
u bula Ძhalutshedzo dza thangi na mitshila.		
u topola maidioma na figara dza muambo zwi re tshiṭorini.		
u Ძwala tshiṭoriniwaho kha dayari ndi tshi nweledza tshiṭori.		
u shumisa mepe wa mihumbulo kha u pulanelia tshiṭori ho sedzeswa vhaanewa, fhethuvhupo na puloto.		
u dzudzanya tshiṭori tshanga na tsha khonani yanga.		
u Ძwala zwavhuḍi tshiṭori tsho no dzudzanyiwaho.		
u shumisa tshifhinga tsha zwino.		
u topola maiti mafhungoni.		
u vhumba mafhundo a re kha tshifhinga tsha zwino tsho fhiraho.		
u topola na u shumisa maitimatikedzi.		
u topola maṭaluli.		
u shumisa maṭaluli kha u vhumba mafhundo.		
u vhala mařivalwa hu u itela u wana mafhungomatsivhudzi.		
u Ძwala mařivalwa a re na mafhungomatsivhudzi.		
u humbulela mařivalwa hu tshi shumisa vhusevhedi hu re mařivalwani na ha u tou vhonwa.		
u vhala thebuļu ya Ძigi ya bola ya milenzhe.		
u fhindula mbudziso dici no kwama mařivalwa na thebuļu zwa girafiki.		
u pulanelia u Ძwala mařivalwa a re na mafhungomatsivhudzi.		
u Ძwala mařivalwa a re na mafhungomatsivhudzi a tshi tevhekana nga ngona.		
u shumisa luambo lwa u Ძalutshedza.		
u sengulusa nyolo na u Ძwala zwine dza amba ngazwo.		
u vhala tsumbambekanyamushumo ya TV na u fhindula mbudziso dici no i kwama.		

Handwriting practice lines. The page features a decorative border on the left side featuring a pencil character and small circles. The main area contains 20 sets of horizontal blue lines for handwriting practice.

Instructions:

1. Cut off the instructions.
2. Fold the paper in half and in half again.
3. Unfold it and place it printed side down.
4. Fold up all 4 corners so that the points meet in the middle.
5. It should now look like this.
6. Flip it over.
7. Fold up all 4 corners so that the points meet in the middle.
8. It should now look like this.
9. Fold it in half.
10. Work your fingers into the corners so that the creases form the four points.

How to use the Fun Finger Fortune:

1. Have a friend ask a "Yes or No" question. (like "am I pretty?" or "Does Sam like me?")
2. Ask them to pick a color. Spell out the color "R" - "E" - "D" while opening and closing the Fun Finger Fortune Teller in opposite directions with each letter.
3. Then ask them to pick a number from where the Fortune Teller was left open after the last letter.
4. Now open and close the Fortune Teller in opposite direction that number of times.
5. Now have them pick one of the numbers showing. Pull up the flap with that number on it... and your answer will be revealed.

